

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Omaohjaajatoiminta Viidakkokujalla

Vuorinen, Jenni

Äijälä, Sarri

2011 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Omaohjaajatoiminta Viidakkokujalla

Vuorinen Jenni
Äijälä Sarri
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Marraskuu, 2011

Vuorinen Jenni ja Äijälä Sarri

Omaohjaajatoiminta Viidakkokujalla

Vuosi 2011

Sivumäärä 110

Toteutimme opinnäytetyömme mielenterveyskuntoutujille suunnatussa Viidakkokujan tuetun asumisen yksikössä. Viidakkokujalla tehtävän työn tavoitteena on kuntoutuminen asukkaan kokonaisvaltaista hyvinvointia tukemalla ja syrjäytymistä ehkäisemällä. Asumisyksikkö on osana pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa (PAAVO) ja samalla se on osa Nimi ovesa -hanketta. Laajemmin nämä hankkeet ja Viidakkokujan asumisyksikkö ovat osana sosiaali- ja terveydenhuollon kansallista kehittämisohjelmaa (KASTE). Asumisyksikkö on Vantaan kaupungin ja Y-säätiön yhteistyöhanke. Lisäksi Laurea-ammattikorkeakoulun Tikkurilan yksikkö tekee tutkimus- ja kehitysyhteistyötä Viidakkokujan asumisyksikön kanssa syventävien Marginalisaatio-opintojen puitteissa.

Viidakkokujan tuetun asumisen yksiköstä tuli toive omaohjaajatoiminnan kartoittamisesta asukkaiden näkökulmasta. Tutkielmamme pääkysymys oli miten asukkaat näkevät omaohjaajatoiminnan ja miten he ovat sen kokeneet. Alakysymyksiä olivat mitä omaohjaajatoiminta asukkaiden mielestä on, mitä asukkaat odottavat omaohjaajatoiminnalta sekä mitä he toivovat omaohjaajatunnilta. Työmme teoreettiset pääkäsitteet ovat omaohjaajuus, asiakassuhde, kuntoutuminen ja arjen hallinta. Viidakkokujalla käytetään yhtenä työmenetelmänä omaohjaajaparia, jonka tarkoituksena on taata asukkaille kokonaisvaltaista tukea kuntoutumiseen ja arjen hallintaan. Omaohjaajan ja asukkaan välisen asiakassuhteen tulisi perustua asukaslähtöisyyteen ja dialogisuuteen. Yhteistyösuhteessa vaikuttavat samalla tuen ja kontrollin väliset haasteet, jolloin omaohjaajan tehtävänä on työskennellä niiden rajapinnoilla. Lisäksi olemme käsitelleet työssämme palveluohjauksellista työtettä, moniammatillisuutta, sosiaalista kuntoutumista sekä empowermentia.

Toteutimme opinnäytetyömme käyttäen laadullisia menetelmiä. Teimme haastattelut käyttäen puolistrukturoitua teemahaastattelua. Opinnäytetyötä varten haastattelimme kahdeksaa (n=8) Viidakkokujan asukasta, joista seitsemän oli miehiä ja yksi nainen. Nauhoitimme haastattelut sanelimella ja litteroimme saamamme aineiston luokittelua varten. Toteutimme aineiston analysoinnin käyttäen sisällön analyysia. Analyysista nousseiden luokkien perusteella syntyivät opinnäytetyömme tulokset. Tulosten pohjalta muodostimme johtopäätökset, joita analysoimme teoreettisen viitekehyksen avulla.

Tutkielman tulosten perusteella selvisi, että omaohjaajatoiminta Viidakkokujan asumisyksikössä oli onnistunutta ja tärkeä osa asukkaiden arkea. Pääpaino omaohjaajatoiminnassa oli asukkaiden arjen hallinnan tukemisessa. Keinoina tässä olivat keskustelu, konkreettinen auttaminen arjessa sekä mielekkään tekemisen tarjoaminen asukkaalle. Omaohjaajatoiminnassa tärkeää oli dialoginen yhteistyösuhte, jossa tietoa rakennettiin yhdessä asukkaan kanssa. Omaohjaajatunti oli varsin uusi menetelmä Viidakkokujan asumisyksikössä. Tärkein tukimuoto omaohjaajatunnilla oli asukkaiden mielestä keskustelu. Keskustelu ja yhdessä toimiminen omaohjaajan kanssa tarjosi asukkaille väylän löytää omia voimavaroja ja sitä kautta keinoja arjen hallintaan. Tulosten avulla kehitysmuotoinen Viidakkokujan asumisyksikkö voi kehittää omaohjaajatoimintaansa strukturoidumpaan ja yhä asukaslähtöisempään suuntaan.

Asiasanat: arjen hallinta, dialoginen asiakassuhde, mielenterveys, omaohjaajatoiminta, sosiaalinen kuntoutuminen, empowerment

Vuorinen Jenni and Äijälä Sarri

Personal instructor method in Viidakkokuja

Year	2011	Pages	110
------	------	-------	-----

We conducted our Bachelor's thesis in a subsidized housing unit of Viidakkokuja for mental health rehabilitators. The objective in Viidakkokuja's work is rehabilitation by supporting the residents' holistic welfare and preventing their social exclusion. The housing unit is part of the reduction program of long-term homelessness (PAAVO). In addition it's part of the Name on the door - development project. These programs and Viidakkokuja are associated with the National Development Program for Social Welfare and Health Care (KASTE). The housing unit is a co-operation program between the city of Vantaa and Y-foundation. Viidakkokuja is also doing research and development in co-operation with Laurea University of Applied Sciences.

From Viidakkokuja's subsidized housing unit came a request about researching personal instructor method from the residents' point of view. Our thesis' main concepts are personal instructor method, client relations, rehabilitation, and control in everyday life. One of Viidakkokuja's working methods is a pair of personal instructors whose objective is to guarantee the residents holistic support for their rehabilitation and control in everyday life. Relationship between the personal instructor and the resident should be resident-friendly and based on dialogue. Challenges between support and control affect the relationship and the personal instructor's task is to find a balance in-between them. In our thesis, we have also discussed the method of service guidance, multi-professionalism, social rehabilitation and empowerment.

We conducted our thesis by using qualitative methods. We carried out semi-structured theme interviews. For the thesis we interviewed eight residents of Viidakkokuja. Seven of them were men and one was a woman. We taped the interviews by using a recorder. We transcribed the material we got for classification. The material was analyzed by using content analysis. The results of our thesis are built on the categories which have arisen from analysis. Based on the results we drew the conclusions which are backed up by theoretical context. Our main question was what the personal instructor method means to the residents. Sub-questions were what the residents think about the personal instructor method, what they expect from it, and what they wish from the hour with the personal instructor.

Based on the results we found out that the personal instructor method in the housing unit of Viidakkokuja was successful and an important part of the residents' daily life. The main point of the personal instructor method was to support the residents control in everyday life. The means to achieve this were discussion, concrete helping in everyday life and offering meaningful activity for the residents. Dialogical relationship was an important part of the personal instructor method in which the personal instructor created knowledge together with the resident. Personal instructor hour was a fairly new method in the housing unit of Viidakkokuja. In the residents' point of view the most important form of support was discussion. Discussion and activity with the personal instructor offered them a way to discover their own resources and thereby find means to control their everyday life. With the help of the results the housing unit of Viidakkokuja can develop the personal instructor method to an even more structured and resident-friendly way.

Keywords: Control in everyday life, dialogical relationship, mental health, personal instructor method, social rehabilitation, empowerment

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö	8
3	Viidakkokujan asumisyksikkö erilaisissa hankkeissa	9
3.1	Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (KASTE)	9
3.2	Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma (PAAVO)	10
3.3	Nimi ovela -hanke	10
4	Elämää marginaalissa	11
4.1	Syrjäytyminen ja sen ehkäisy	11
4.2	Mielenterveysongelmat ja mielenterveystyö	13
5	Omaohjaajatoiminta	15
5.1	Omaohjaajana toimiminen	16
5.2	Omaohjaajan ammatillisuus ja sen kehittäminen	17
5.2.1	Reflektio omaohjaajan ammatillisuutta kehittämässä	18
5.2.2	Hiljainen tieto omaohjaajatoiminnassa	19
5.2.3	Sosiaalialan asiantuntijuus	21
5.3	Vuorovaikutus asiakassuhteessa	22
5.3.1	Dialogisuus omaohjaajan ja asukkaan välisessä suhteessa	23
5.3.2	Asukaslähtöisyys yhteistyösuhteen keskiössä	24
5.4	Palveluohjauksellinen työote	25
5.5	Moniammatillinen yhteistyö ja verkostot	28
5.6	Sosiaalialan ja Viidakkokujan työllä syrjäytymistä vastaan	30
5.7	Tuki ja kontrolli osana omaohjaajan työtä	31
5.7.1	Tuki osana yhteistyösuhdetta	31
5.7.2	Kontrolli osana yhteistyösuhdetta	33
5.7.3	Tuen ja kontrollin yhteensovittamisen haasteet	34
5.8	Eettisyys omaohjaajan toiminnassa	36
6	Sosiaalinen kuntoutus	38
6.1	Sosiaaliala osana mielenterveyskuntoutusta	39
6.2	Empowerment - valtaistumisesta voimaantumiseen	40
6.3	Tavoitteena kuntoutuminen	43
6.3.1	Motivaatio osana kuntoutusprosessia	45
6.3.2	Kuntoutuksen päämääränä arjen hallinnan lisääminen	46
7	Tutkimusasetelma	48
7.1	Tutkimuskysymykset	49
7.2	Tutkimuksen kohderyhmä	50
7.3	Lähestymistapana laadullinen tutkimus	51
7.3.1	Haastattelu	53
7.3.2	Aineiston analyysi	55

7.4	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	57
8	Tulokset	59
8.1	Omaohjaajatoiminta asukkaiden näkökulmasta	59
8.1.1	Asukkaiden ajatuksia omaohjaajatoiminnasta	60
8.1.2	Omaohjaajatoiminta asukkaiden tukena	63
8.1.3	Yhteistyö asukkaiden verkoston kanssa	65
8.2	Omaohjaajatoiminnan merkitys asukkaille	67
8.2.1	Omaohjaajatoiminnan anti asukkaille	68
8.2.2	Omaohjaajat kuntoutumisen tukena.....	69
8.2.3	Asukkaiden ajatuksia omaohjaajatoiminnan onnistumisesta	74
8.3	Omaohjaajatunnin merkitys asukkaille.....	76
9	Johtopäätökset.....	79
9.1	Omaohjaajatoiminta osana asukkaan kuntoutumista	79
9.2	Omaohjaajatunti kuntoutusta edistämässä.....	82
9.3	Erilaisia näkemyksiä omaohjaajuudesta	86
9.4	Yhteenveto	89
10	Pohdinta.....	91
10.1	Oman toiminnan reflektointia	91
10.2	Tutkimuksen hyödyllisyys ja kehitysehdotukset	94
	Lähteet	96
	Liitteet.....	100
	Liite 1 Kuntoutussuunnitelma	100
	Liite 2 Asukassäännöt	104
	Liite 3 Kriisiasunnon säännöt.....	105
	Liite 4 Haastattelurunko	106
	Liite 5 Tutkimuslupapäätös.....	108

1 Johdanto

Viime aikoina on käyty paljon keskustelua mielenterveyspalvelujen tilasta. Toisissa puheenvuoroissa on tullut ilmi, että asiakkaat ja palvelut eivät kohtaa toisiaan. Aina asiakas ei pääse palveluiden piiriin riittävän nopeasti ja kun hän pääsee, eivät palvelut välttämättä vastaa hänen tarpeitaan. Huolimatta mielenterveysongelmien näkyvyyden lisääntymisestä, mielenterveys ei ole kuitenkaan huonontunut, vaan palveluiden tarve ja käyttö on lisääntynyt. Mielenterveyspalvelujen tarjonta on tällä hetkellä riittämätöntä ja etenkin välimuotoisia palveluja, kuten tuki- ja palveluasumista, tarvittaisiin enemmän. (Vuori-Kemilä, Stengård, Saarelainen & Annala, 2007: 23.)

Toteutimme opinnäytetyömme Viidakkokujan tuetun asumisen yksikössä, joka on suunnattu vantaalaisille mielenterveyskuntoutujille. Yksikön tavoitteita ovat asukkaiden kuntoutumisen ja hyvinvoinnin tukeminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen. Keinoja tavoitteiden saavuttamiseen ovat tukeminen, neuvonta ja ohjaus asukkaiden arjessa. Viidakkokujan asumisyksikkö on osana Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa (PAAVO), Nimi ovesa -hanketta sekä laajemmin Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallista kehittämisohjelmaa (KASTE). Lisäksi asumisyksikkö on Vantaan kaupungin ja Y-säätiön yhteistyöhanke. Laurea-ammattikorkeakoulun Tikkurilan yksikkö tekee tutkimus- ja kehitysyhteistyötä Viidakkokujan asumisyksikön kanssa syventävien Marginalisaatio-opintojen puitteissa.

Halusimme opinnäytetyössämme tuoda asukkaiden äänet kuuluviin ja mahdollisen työn kehittämisen kautta lisätä asukaslähtöisyyttä Viidakkokujan tuetun asumisyksikön omaohjaajien toiminnassa. Tutkielmassa selvitimme omaohjaajuutta asukkaiden näkökulmasta laadullisin menetelmin. Tutkimuskysymyksenämme oli, mitä merkitystä omaohjaajatoiminnalla on asukkaille. Toteutimme tutkimuksen puolistrukturoidulla teemahaastattelulla. Alakysymyksiä olivat omaohjaajuus asukkaiden näkökulmasta, omaohjaajuuden merkitys asukkaille, asukkaiden odotuksia omaohjaajatunnista. Analysoimme aineiston sisällön analyysin avulla.

Työmme punaisena lankana kulkee läpi työn Viidakkokujan perustehtävä eli asukkaan arjen hallinnan tukeminen sekä omaohjaajuuden peruseriaatteen. Työmme teoreettiset pääkäsitteet ovat asukaslähtöisyys, kuntoutuminen, arjen hallinta ja omaohjaajuus. Kuntoutuksen tulisi olla asukaslähtöistä ja sen tulisi painottua asukkaan voimavaroihin. Viidakkokujalla kuntoutuksen edistämässä tärkeässä roolissa on asukkaan omaohjaajapari. Omaohjaajan ja asukkaan välisen asiakassuhteen perustana toimii dialogisuus. Se merkitsee vastavuoroista suhdetta, jossa omaohjaaja ja asukas rakentavat tietoa yhdessä. Viidakkokujalla kuntoutuksen tavoitteena on lisätä asukkaiden arjen hallintaa ja voimaantumista.

Opinnäytetyössä olemme korvanneet kirjallisuudessa esiintyneet termit asiakas ja kuntoutuja käsitteellä asukas. Lisäksi puhumme teoriaosuudessa työntekijästä nimikkeellä omaohjaaja, vaikka alkuperäisessä lähteessä olisi käytetty muita termejä. Olemme vaihtaneet termit asukkaaseen ja omaohjaajaan, koska Viidakkokujalla puhutaan asukkaista ja koska työmme koskee omaohjaajatoimintaa. Halusimme yhtenäistää käsitteistöä, jotta työ olisi mahdollisimman selkeä ja helppolukuinen.

2 Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö

Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö on suunnattu mielenterveyskuntoutujille. Se on aloittanut toimintansa vuonna 2010 ja sijaitsee Vantaan Asolassa. Asuntoja on 22, joista kaksi on kriisiasuntoja. (Koskinen 2010; Granfelt 2010.) Jokaisella asukkaalla on oma asunto ja jokainen tekee asunnostaan vuokrasopimuksen Vantaan kaupungin kanssa. Yksikön henkilökunta tukee ja ohjaa asukkaita asumisessa. (Leinonen 2010.) Aukastyössä eettisenä lähtökohtana on, että asukas on oman elämänsä asiantuntija ja hänet huomioidaan kokonaisvaltaisesti. Työtä Viidakkokujalla määrittelee ammatillisuus, sosiaali- ja terveysalan eettiset periaatteet (ihmisarvon kunnioittaminen ja oikeudenmukaisuuden edistäminen), toimintakykyä lisäävä ja ylläpitävä työtapa sekä Vantaan kaupungin arvot (innovatiivisuus, kestävä kehitys ja yhteisöllisyys). (Koskinen 2010.)

Viidakkokujan tuetun asumisenyksikössä harjoitellaan niitä taitoja, joita asukas tarvitsee muuttaessaan itsenäisempään asumiseen (Granfelt 2010). Asukkaan omaohjaajat kartoittavat asukkaan taidot, voimavarat, tavoitteet sekä toimintakyvyn ja laativat niiden pohjalta yksilöllisen kuntoutussuunnitelman (ks. liite 1). Asumisyksikön tavoitteena on kuntoutuminen, asukkaan kokonaisvaltaista hyvinvointia tukemalla ja syrjäytymistä ennaltaehkäisemällä. Asukasta tukemalla ja ohjaamalla, asukkaan yksilölliset voimavarat huomioiden, pyritään arjen hallinnan lisäämiseen. Asukasta tuetaan mahdollisimman normaaliin elämään ja talon ulkopuoliseen toimintaan. (Koskinen 2010.)

Asumisyksikkö tarjoaa asukkaille niin yksityisyyttä kuin yhteisöllisyyttäkin. Jokaisella asukkaalla on oma kaksio ja lisäksi käytössä on yhteistilat. Tarkoitus on tukea asukkaita arkipäivän asioissa ja toimissa, niin että päivät sisältävät mielekästä toimintaa. (Granfelt 2010.) Osalle asukkaista tuetun asumisen yksikkö on pysyvä asumismuoto ja osalle paikka kuntoutua kohti itsenäisempää asumista (Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö 2010). Kriisiasuntojen tarkoitus on puolestaan olla tilapäinen ja turvallinen siirtymävaihe, jonka tavoitteena on esimerkiksi itsenäiseen asumiseen siirtyminen tai asukkaan toimintakyvyn arviointi (Koskinen 2010). Viidakkokujan toimintaa ohjaavat omalta osaltaan asukassäännöt sekä kriisiasunnonsäännöt, joihin asukkaat sitoutuvat allekirjoittamalla sopimuksen yhdessä henkilökunnan edustajan kanssa (ks. liite 2 ja 3).

Asumisyksikössä on vastaavan ohjaajan lisäksi kuusi työntekijää kahdessa vuorossa. Työntekijät ovat paikalla seitsemänä päivässä viikossa. Lisäksi asukkailla on öisin mahdollisuus soittaa päivystyspuhelimeen. (Koskinen 2010; Leinonen 2010.) Henkilökunnan osaaminen koostuu sosiaali- ja terveydenhuollon, kotihoidon, asumisen ja vammaistyön asiantuntemuksesta. Lisäksi henkilökunta tekee monipuolista verkostotyötä paitsi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten myös asukkaiden omaisten kanssa. (Granfelt 2010.)

3 Viidakkokujan asumisyksikkö erilaisissa hankkeissa

Viidakkokujan asumisyksikkö on perustettu osana pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa (PAAVO). Samalla se on osa Nimi ovesa -hanketta. Laajemmin nämä hankkeet ja Viidakkokujan asumisyksikkö ovat osa sosiaali- ja terveydenhuollon kansallista kehittämisselmaa (KASTE 2008-2011). Lisäksi asumisyksikkö on Vantaan kaupungin ja Y-säätiön yhteistyöhanke. (Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö 2010.)

3.1 Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisselma (KASTE)

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisselma määrittelee sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistavoitteet ja toimenpiteet niiden saavuttamiseksi. Kehittämisselma antaa kuvan kuntiin suuntautuvasta ohjauksesta, joihin vuosina 2008-2011 suunnataan Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen, Kansanterveyslaitoksen, Työterveyslaitoksen sekä Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten työpanosta ja kehittämistoiminnan resursseja. Kansallisen kehittämisselman toimenpiteitä tarkistetaan aina vuosittain. Ulkoinen arviointi tarkastelee miten ohjelman eri toimenpidetkokonaisuudet ovat käynnistyneet ja miten ne tukevat tavoitteiden saavuttamista. Lisäksi hallinnonalan laitokset kertovat kunnille miten ohjelmalle asetetut tavoitteet etenevät tavoiteindikaattorien mukaan. (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisselma. Kaste 2008-2011. 2008: 17.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisselman tavoitteiksi on asetettu, että kuntalaisten osallisuus lisääntyy ja syrjäytyminen vähenee, hyvinvointi ja terveys lisääntyvät, hyvinvointi- ja terveyserot kaventuvat, palveluiden laatu, vaikuttavuus ja saatavuus paranevat sekä alueelliset erot vähentyvät. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisselman mukaan pitkäaikaisasunnottomuus on suurten kaupunkien, erityisesti pääkaupunkiseudun ongelma. Pitkäaikaisasunnottomuuteen liittyy usein päihteiden ja huumeiden väärinkäyttöä, mielenterveysongelmia, neurologisia vammoja, taipumusta väkivaltaisuuteen ja rikollisuuteen, vankilarangaistuksia sekä velkaantumista. Asumisen järjestäminen pitkäaikaisasunnottomalle vaatii entistä kohdennetumpia, yksilöllisiä ratkaisuja ja huomattavasti nykyistä enemmän tukea arjen uudelleenrakentamiseen. Näin ollen sosiaali- ja terveydenhuollon kan-

sallisessa kehittämisohjelman yhdeksi tavoitteeksi on asetettu pitkäaikaisasunnottomuuden puolittuminen. (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. Kaste 2008-2011. 2008: 24-26.)

3.2 Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma (PAAVO)

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentäminen on nimetty pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmaksi. Sen tavoitteena on, että pitkäaikaisasunnottomuus puolittuu vuoteen 2011 mennessä. Ohjelma on kokonaisuus, jossa yhdistetään sekä asuntojen hankinta että riittävien asumisen tukipalvelujen turvaaminen. (Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008-2011. 2008.) Ohjelman toteutuminen pohjautuu pääosin vuokrasuhteeseen perustuviin asumisratkaisuihin. Kaupungeilta vaaditaan merkittävää panostusta yksilöllisen ja riittävän tuen järjestämiseen. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma on kohdistettu 10 suurimpaan kaupunkiin. Muissa kaupungeissa ja kunnissa pitkäaikaisasunnottomien määrä on pienempi ja siellä asumisratkaisut löytyvät pääosin nykyisiä asumisratkaisuja uudelleen kohdentamalla. (Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008: 6-7.)

ARA:n tilastoinnin mukaan Vantaalla oli vuonna 2010 543 yksinäistä asunnotonta henkilöä, joista 117 pitkäaikaisasunnottomia (Asunnottomat 2010. 2011: 10). Perinteisesti pitkäaikaisasunnottomat ovat Vantaalla sijoittuneet aikuissosiaalityön tai päihdepalvelujen ylläpitämiin tai ostamiin väliaikaisiksi tarkoitettuihin asumispalveluihin. Kun asuminen on vakiintunut eikä häiriöitä ole ollut, asiakkaat ovat saaneet suosituksen vuokra-asunnon saamiseksi. Näissä tapauksissa asiakkailla on harvoin ollut asumiseen liittyvää tukea saatavilla. Toisaalta vuokranantajat edellyttävät asukkaalta itsenäistä asumista. Monen kohdalla tämä on johtanut pitkäaikaiseen asunnottomuuteen ja asumisen toistuviin tilapäisjärjestelyihin. (Asunto ensin.) Vantaalla onkin nyt alettu järjestämään vaikeasti asutettaville asunto ensin -periaatteiden mukaisia kohdennettuja asumispalveluja. Lisäksi vanhoja palveluja on alettu tarkastelemaan ja kehittämään asunto ensin -periaatteesta käsin. (Nimi ovelsa. Palveluinnovaatiot pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisessä 2010: 30.)

3.3 Nimi ovelsa -hanke

Nimi ovelsa on kaksivuotinen 2010-2012 asunnottomien palveluiden kehittämishanke. Sen tavoitteena on kehittää hankkeeseen osallistuvien kumppaneiden asunnottomuuden vähentämiseen ja ennaltaehkäisemiseen kohdistuvaa palvelujärjestelmää asunto ensin -periaatteisesti. Nimi ovelsa -hankkeen keskeisenä menetelmänä käytetään kuntien ja hankekumppaneiden systemaattista verkostotyötä, jossa asiakkaan näkökulmalla ja kokemusasiantuntijuudella on merkittävä rooli. (Asunto ensin.)

Asunto ensin -periaate tarkoittaa asumisen aseman tunnustamisesta yksilöllisten tarpeiden keskiössä. Asunto luo pohjan psykososiaaliselle toipumisprosessille. Periaatteen kohderyhmänä ovat asumispalvelujen ulkopuolelle jääneet pitkäaikaisasunnottomat. Tavoitteena periaatteessa on kehittää asumispalveluita kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien asunnottomien tarpeisiin. Asunto ensin periaatteessa ei arvioida henkilön asumiskykyä vaan ajatellaan, että jokainen pystyy asumaan kunhan saa tarkoituksenmukaista tukea. Palvelut sovitetaan asukkaan yksilöllisiin tarpeisiin ja asukkaalla on oikeus valita, millaista tukea hän haluaa. Tavoitteena on asumisen turvaaminen ja toipumisprosessin tukeminen. Lisäksi asukkaan vuokramaksusta huolehditaan. Moniammatillinen henkilökunta tarjoaa tukea asukkaan kotona ja lähiyhteisössä. Hoito ja kuntoutus perustuvat vapaaehtoisuuteen. Asunto on jokaisen perusoikeus eikä kuntoutukseen osallistuminen ole asumisen edellytys. (Asunto ensin.)

4 Elämää marginaalissa

Viidakkokujan tuetun asumisyksikön asukaskunta koostuu mielenterveyskuntoutujista, joiden tavoitteena on kuntoutua kohti itsenäisempää asumista ja arjesta selviytymistä. Viidakkokujalla tehtävän työn tavoitteena on ehkäistä asukkaiden syrjäytymiskierre ja sen mahdollinen syveneminen. Tässä kappaleessa keskitymme mielenterveyden ja syrjäytymisen käsitteisiin, jotka ovat olennaisia tämän asiakasryhmän kanssa työskenneltäessä.

4.1 Syrjäytyminen ja sen ehkäisy

Yksi Viidakkokujalla tehtävän työn tavoite on ennaltaehkäistä syrjäytymistä. Mielenterveysongelmat aiheuttavat usein ongelmien kasautumista, joka johtaa helposti syrjäytymiseen eri elämän osa-alueilta. Syrjäytyminen nähdään dynaamisena ja moniulotteisena käsitteenä, joka näkyy ihmisten hyvinvoinnissa yleensä köyhyytenä ja huono-osaisuutena. Syrjäytymiskäsitteen avulla saadaan esille hyvinvoinnissa esiintyvien ongelmien moniulotteinen ja dynaaminen olemus sekä sen ajallinen ja paikallinen kasautuminen. Huono-osaisuus itsessään merkitsee monenlaisia puutteita henkilöiden tosiasiallisissa elinoloissa. Syrjäytymisessä olennaista on tunnistaa yksilölle huono-osaisuutta tuottavat prosessit, jotka esiintyvät yksilöiden, ryhmien, yhteisöjen ja yhteiskunnan tasolla. (Raunio 2006: 25- 26.)

Sosiaalialan työn näkökulmasta katsottuna syrjäytymisen ydin paikantuu kasautuneisiin hyvinvoinnin ongelmiin. Vaikka kentällä on puhuttu paljon ongelmien ennaltaehkäisystä ja varhaisesta puuttumisesta, tulee se yleensä kuvioihin mukaan vasta siinä vaiheessa, kun yksilön ongelmat ovat jo kasautuneet ja syrjäytyminen tai vakava syrjäytymisen riski on jo olemassa. Taloudelliset ongelmat, huono asumistaso, työttömyys, terveysongelmat, läheisten ystävien

puuttuminen ts. sosiaalinen eristäytyminen ja väkivallan tai väkivallan uhan kokeminen ovat niitä hyvinvoinnin ongelmia, jotka aiheuttavat syrjäytymistä. (Raunio 2006: 28-29.)

Raunio (2006: 31-32) kuvaa sosiaalihallinnon määritelleen syrjäytymisen riskiryhmiksi pitkäaikaistyöttömät, syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, asunnottomat, pitkäaikaissairaat ja vajaa-kuntoiset, päihdeongelmaiset, toimeentulovaikeuksissa olevat, rikokseen syylistyneet ja syrjäytymisvaarassa olevat maahanmuuttajat. Sosiaalihallinnon määritelmässä huomio kiinnittyy syrjäytymistä aiheuttavien ongelmien moniulotteisuuteen, kasautuvuuteen ja pitkäaikaisuuteen. Se tuo esille myös kasautuvien ongelmien muodostaman kehän tai kierteen, jossa useat haittatekijät vahvistavat toinen toisiaan. Lisäksi Raunion mielestä ”ongelmien tulee merkitä yksilön joutumista sivuun yhteiskunnassa normaalista osallistumisesta eri elämänalueilla”. Edellä mainittu sivuun joutuminen voi merkitä työn, perhe-elämän, sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnallisen osallistumisen ohella yhteiskunnan tavanomaisiksi tulleet kulutusmahdollisuudet. Kulutusmahdollisuuksien puutteiden vuoksi myös köyhyys voidaan nähdä yhtenä osatekijänä syrjäytymisessä. Yleiseksi tulleiden kulutusmahdollisuuksien puuttuminen voidaan nähdä köyhyytenä taloudellisten resurssien puutteena. Sosiaalityössä huono-osaisuus nähdään perustavanlaatuisena uhkana ihmisten hyvinvoinnille ja arjessa selviytymiselle.

Syrjäytymisen yhteydessä on viitattu myös marginaalisuuden käsitteeseen. Se liitetään huono-osaisuuden sijasta yksilön elinolojen hallitsemiseksi tarvittaviin resursseihin ja voimavaroihin. Marginaalisuus nähdään vastentahtoisena tilana, joka on osittain pysyvä ja siinä yksilön käytettävissä on riittämättömästi tiettyjä yksilön elämän hallitsemiseksi välttämättömiä perusresursseja. Marginalisaatiolla viitataan puolestaan prosessiin, jossa yksilö siirtyy turvallisesta tilanteesta turvattomaan ja puutteellisten resurssien tilanteeseen. (Raunio 2006: 53-54.)

Marginalisaation piiriin kuuluvat ajautuvat tai ajetaan yhteiskunnan reunalle, muttei sen toiselle puolelle. Marginalisaatioon liittyy mahdollisuus palata yhteiskunnalliseen normaalisuuteen eli niin sanottuun sisäpiiriin. Marginalisoituneet ihmiset kuuluvat normaalisuuden ulkopii-riin, jolloin syrjäytyneet nähdään normaalisuuden ulkopuolelle joutuneiksi. Putoaminen ulos-suljettujen eli varsinaisesti syrjäytyneiden piiriin voi uhata marginalisoituneita ihmisiä. Tässä näkökulmassa yksilö voi olla Raunion mukaan ”samanaikaisesti marginaalissa jollain sosiaali-sen elämän kentillä, mutta keskustassa joillakin toisilla”. (Raunio 2006: 56.) Osa Viidakkoku-jaan asukkaista elää marginaalissa ja osa voidaan katsoa syrjäytyneiksi. Osalla asukkaista on tavoitteena kuntoutua itsenäisempään elämään ja päästä esimerkiksi opiskelemaan tai työ-elämään. Kuitenkaan kaikilla asukkailla ei ole mahdollisuutta kuntoutua täysin itsenäiseksi. Sairautensa vuoksi he tulevat tarvitsemaan tukea esimerkiksi asumiseen ja lääkähoidosta huo-lehtimiseen.

Marginalisaatio voi olla tietoisesti tehty valinta, jolloin yksilö asettuu jollain elämänalueella tietoisesti marginaaliin. Syrjäytymistä sen sijaan ei nähdä yksilön valintana, vaan syrjäyttävien olosuhteiden pakkona. Syrjäytyminen on paikannettu ensisijaisesti yhteiskunnan alimpiin sosiaalisiin kerrostumiin, kun sen sijaan kuka tahansa voi valita marginaalisuuden. Marginalisaatio voi edetä syrjäytymiseksi. Syrjäytymisen etenemiselle keskeistä on myös marginalisaatioon liitetty kokemuksellinen ulkopuolisuus, jolloin marginalisaatio synnyttää sivullisuuden, erilaisuuden ja toiseuden kokemuksia. (Raunio 2006: 56-57.) Päihdeongelmaisiin ja asunnottomiin verrattuna Viidakkokujan asukkaat elävät marginaalissa. Viidakkokujan asukkailla on oma asunto, joka on edellytys kuntoutumisen edistymiselle. Syrjäytymisen ja marginalisaation käsitteiden määritelmä riippuu siitä millaisia asioita vertaillaan ja kuka käsitettä käyttää. Esimerkiksi yhteiskunnan määritelmän mukaan Viidakkokujan asukkaat voivat olla syrjäytyneitä, mutta itse he eivät välttämättä määrittele itseään syrjäytyneiksi.

4.2 Mielenterveysongelmat ja mielenterveystyö

Toivio ja Nordling (2009: 308) määrittelevät mielenterveyttä WHO:n mukaan: ”mielenterveys on hyvinvoinnin tila, jossa yksilö ymmärtää omat kykynsä, pystyy toimimaan elämän normaali-stressissä, pystyy työskentelemään tuottavasti tai tuloksellisesti, sekä pystyy toimimaan yhteisönsä jäsenenä. Psykkisellä pahoinvoinnilla tarkoitetaan mielenterveyden ongelmia ja psyykkistä rasittuneisuutta, ahdistuneisuutta ja oireisiin liittyvää toimintakyvyn alenemista sekä diagnosoitavissa olevia mielenterveyden häiriöitä.” Mielenterveys on muuttuva voimavara ihmisen elämässä, joka elämän eri vaiheissa uusiutuu ja kuluu. Positiivinen mielenterveys nähdään selviytymiseen liittyvänä taitona. Mielenterveyden edistäminen on toimintaa, joka vaalii hyvää mielenterveyttä vahvistamalla sitä edistäviä tekijöitä ja vähentämällä tekijöitä, jotka voivat vahingoittaa tai heikentää psyykkistä terveyttä.

Erilaisia mielenterveysongelmia on esiintynyt kaikkina aikoina ja kaikissa kulttuureissa. Kuitenkin ajatukset niiden luonteesta ja suhtautuminen niihin on muuttunut ajan myötä. Yhteiskunnan ja työelämän vaatimukset ovat viime vuosikymmeninä kasvaneet ja monimutkaistuneet. Tästä johtuva psyykinen pahoinvointi näkyy päihdeongelmien lisääntymisenä, mielenterveysongelmien kärjistymisenä sekä näihin liittyen perheiden sosiaalisina ongelmina ja lastensuojelun tarpeen kasvuna. (Vuori-Kemilä ym. 2007: 18, 21.) Mielenterveyden epäsuotuisaa kehitystä väestössä osoittavat lisäksi mielenterveysongelmien perusteella myönnettyjen työkyvyttömyyseläkkeiden lisääntyminen (Järvikoski & Härkäpää 2004: 208).

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen mukaan vuosittain 1,5 % väestöstä sairastuu johonkin mielenterveyden häiriöön ja joka viides suomalainen sairastaa jotakin mielenterveyden häiriötä (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos 2008). Viidakkokujan asukkaat kärsivät pääsääntöisesti skitsofreniasta ja bipolaarisesta mielialahäiriöstä. Sairaudesta riippuen asukkaat tarvitsevat

erilaista apua, minkä vuoksi omaohjaajien on tärkeää tietää eri mielenterveysongelmista ja niiden vaikutuksista ihmiseen. Huolimatta mielenterveysongelmien näkyvyyden lisääntymisestä viime aikoina, mielenterveys ei ole kuitenkaan huonontunut, vaan palveluiden tarve ja käyttö on lisääntynyt. Mielenterveyspalvelujen tarjonta on tällä hetkellä riittämätöntä ja etenkin välimuotoisia palveluja, kuten tuki- ja palveluasumista, tarvittaisiin enemmän. (Vuori-Kemilä ym. 2007: 23.) Viidakkokujalla tämä näkyy siten, että asukkaita olisi tulossa enemmän kuin asuntoja voidaan tarjota. Omaohjaajien tulee huolehtia asukkaidensa kuntoutuksesta ja sen etenemisestä, jotta vaihtuvuus takaisi sen, että mahdollisimman moni saisi tarvitsemansa avun.

Mielenterveystyön organisoimista ja toteutusta säätelevät monet lait ja asetukset. Lainsäädäntö koskien mielenterveystyötä painottaa ennaltaehkäisyä sekä avohuollon merkitystä ja ensisijaisuutta. Nykypäivänä painopisteenä on mielenterveyden edellytysten luominen eli mielenterveyden edistäminen. Näin ollen teot ja toiminnot kohdentuvat kehittämään väestön elinolosuhteita niin, että ne tukevat ihmisten ja yhteisöjen mielenterveyttä. Keskeisimpiä ovat terveydenhuollon osalta kansanterveyslaki (1972), mielenterveyslaki (1990) ja mielenterveysasetus (1990), erikoissairaanhoidonlaki (1989), työterveyshuoltolaki (2001) sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (1992). Sosiaalihuollon osalta olennaisia ovat sosiaalihuoltolaki (1982), sosiaalihuollon asiakaslaki (2000) sekä päihdehuoltolaki (1986). Lisäksi kuntoutuslainsäädäntö ja työturvallisuuslaki, suunnitelmat, strategiat ja suositukset linjaavat mielenterveystyötä. (Vuori-Kemilä ym. 2007: 21.)

Mielenterveystyön tavoitteena on saada aikaan muutos kuntoutujan elämässä. Se tarkoittaa kuntoutujan tukemista arvioimaan omaa elämäntilannettaan sekä vaikuttamaan tilanteeseensa. Se on haastavaa, mutta parhaillaan hyvin palkitsevaa tekijälleen. Lähtökohtana voidaan pitää pyrkimystä, jossa kuntoutujaa tuetaan muuttumaan passiivisesta, palvelujen kohteena olevasta potilaasta kohti kuntoutujan roolia, jossa kuntoutuja pyrkii itse toimimaan saavuttaakseen omat tavoitteensa. (Narumo 2006: 9-10.) Monet sosiaalisen osallisuuden ongelmat sekä vaikeudet irrottautua kielteisiksi koetuista diagnostisista nimikkeistä ja määrittelyistä liittyvät mielenterveysongelmiin. Omaohjaajan tulisi tutustua asukkaan elämään, yhteisöön, elämäntapaan, kieleen, hänen elämänsä muovaaviin ja hänen elämänsä tärkeisiin asioihin. Samalla tulisi selvittää asukkaan sairauteen liittämät myytit ja uskomukset. Mielenterveysongelmiin liittyy yhä häpeää, joka syntyy taustalla olevista myyteistä ja uskomuksista, jotka voivat rajoittaa käsityksiä kuntoutumisen mahdollisuuksista. Hyväksyessään nämä myytit osaksi itseään asukas menettää kykynsä tehdä omia valintoja. Vuorovaikutuksen avulla asukas voi tiedostaa suhteensa omaan sairauteensa, jolloin hän pystyy vaikuttamaan elämäänsä. (Hyttinen 2003: 95-96.)

Psykkisten sairauksien ja hyvinvoinnin kohdalla rajanveto terveyden edistämisen, hoidon ja kuntoutuksen välillä on erittäin vaikeaa. Mielenterveystyön kehittämiseksi omaa ammatillisuutta tulee arvioida uudelleen, yhteistyötä lisätä ja vähentää byrokratiaa ja auktoriteetti-johtoisuutta. Ensisijaisena tavoitteena ei tulisi olla asukkaan arviointi vaan yhteistyö, joka pyrkii löytämään ja tukemaan asukkaan voimavaroja. Sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kuntoutuksen eri sektoreilla ohjaus- ja neuvontatyön merkitys on korostunut viime vuosina. Yleisesti ohjaus nähdään normaalien elämäntilanteiden siirtymävaiheiden ongelmien käsittelyksi, ei niinkään persoonallisuuden häiriöiden, sairauksien tai traumaattisten kokemusten käsitte-lyksi. (Hyttinen 2003: 98.)

Mielenterveystyössä tulisi siirtää painopistettä kohti normaalilähtöistä neuvonnallista ja ohjauksellista otetta. Neuvonnassa ja ohjauksessa tulisi täydentää eri elämäntilanteissa syntyvää tiedontarvetta sekä tukea ja vahvistaa asukkaan omaa asiantuntemusta painottaen tarvittavien voimavarojen arkipäiväisyyttä. Asioiden arkipäiväistäminen on tärkeää, sillä ongelmien erityisyyden ja tarvittavan asiantuntemuksen harvinaislaatuisuuden korostaminen vain ylläpitävät mielenterveysongelmiin liittyviä kielteisiä asenteita ja ennakkoluuloja. Vaikka asukkaalla on psykiatrinen hoitosuhde, ei se merkitse, että hänelle ei olisi samalla monia muita palveluntarpeita, toiveita ansiotyöhön ja koulutukseen liittyen sekä odotuksia omien voimavarojen hyödyntämiseksi. (Hyttinen 2003: 99.)

5 Omaohjaajatoiminta

Yhtenä työmenetelmänä Viidakkokujalla käytetään omaohjaajaparia. Menetelmän tarkoituksena on taata kuntoutuksen kokonaisvaltaisuus sekä oikea-aikainen apu ja tuki. Tässä osiossa keskitymme tarkastelemaan omaohjaajuutta kirjallisuuden kautta. Käsittelemme omaohjaajana toimimisen ja kehittymisen periaatteita sekä asiakassuhdetta. Lisäksi paneudumme tuen ja kontrollin välisen ristiriidan tarkastelemiseen, palveluohjaukselliseen työotteeseen sekä moniammatilliseen yhteistyöhön. Lopuksi käsittelemme eettisyyden merkitystä omaohjaajan toiminnassa.

Virtanen puhuu kirjassa *Minun hoitajani* (2002: 23) yksilövastuisesta hoitotyöstä, jolla viitataan omahoitajuuteen. Työssä käytämme mieluummin termejä asukaslähtöinen työ ja omaohjaajuus, sillä ne istuvat paremmin Viidakkokujalla tehtävään työhön. Asukaslähtöinen työ pohjautuu yhteistyösuhteeseen, jossa on kyse kahden yhdenvertaisen ihmisen, omaohjaajan ja asukkaan välisestä suhteesta. Siinä molemmat työskentelevät asukkaan sen hetkisen tilanteen edistämiseksi. Yhteistyösuhteen avulla asukas voi kokea läheisyyttä, turvautua toiseen ihmiseen ja tulla oikeaan aikaan autetuksi. Kahdenkeskisessä suhteessa asukkaan tietoisuus itsestään voi lisääntyä ja sitä kautta avautuvien mahdollisuuksien avulla hän voi edistää tilannettaan ja saada energiaa oman elämänsä hallintaan. Asukastyytyvyyden kannalta tärkeää on

hyvä vuorovaikutus, joka perustuu dialogisuuteen. Aito ja tasavertainen yhteistyösuhde pohjautuu asukkaan vapauden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen sekä vastavuoroisuuteen.

5.1 Omaohjaajana toimiminen

Viidakkokujalla jokaiselle asukkaalle nimetään hänestä yksilöllisesti vastuussa oleva omaohjaajapari, joka kantaa vastuun asukkaan kuntoutuksesta ja sen koordinoinnista koko asumisen ajan. Ammatillinen toiminta vaatii omaohjaajalta kykyä kriittiseen ajatteluun. Yksinään laaja tietoperusta ja taito eivät riitä, vaan omaohjaajan tulee kyetä prosessoimaan ja käyttämään tätä tietoa hyödykseen päätöksentekoprosessissa. (Haapala & Hyvönen 2002: 40.) Omaohjaajuden lähtökohtana on asukkaan kanssa tehtävä kuntoutussuunnitelma, joka lähtee liikkeelle asukkaan sen hetkisestä tilanteesta. Tilanteen pohjalta laaditaan yhdessä asukkaan tavoitteet ja keinot tilanteen muuttamiseksi. Yhteistyössä laadittu suunnitelma helpottaa sekä omaohjaajan että asukkaan sitoutumista suunnitelman toteuttamiseen. Asukkaan auttamiskeinot laaditaan asukkaan elämäntilanteen mukaan. Tavoitteena on asukkaan selviytyminen arjessa sairaudesta huolimatta tai sen kanssa. (Pukuri 2002: 61.) Omaohjaajan tulisi rohkaista, tukea ja kannustaa asukastaan käyttämään omia terveitä osa-alueitaan ja yksilöllisiä voimavarojaan. Omaohjaajan ”olisi nähtävä, että sairauden oireet kätkevät taakseen jokaisessa psyykkisesti-kin sairaassa ihmisessä olevat terveet puolet”. (Rissanen 2007: 58.)

Omaohjaajan toiminnan tarkoituksena on taata asukkaille korkealaatuista palvelua. Asukaslähtöinen työ lisää asukkaan mahdollisuuksia osallistua omaan kuntoutukseensa ja sitä koskevaan päätöksentekoon. Omaohjaajuden avulla voidaan toteuttaa asukaslähtöiset tavoitteet ja periaatteet käytännössä. Asukas on yksilöllisen, koordinoitun, jatkuvan ja kokonaisvaltaisen kuntoutuksen saaja ja sen lisäksi hänet nähdään aktiivisena omaan kuntoutukseensa osallistuvana subjektina. (Haapala & Hyvönen 2002: 39.) Yhdessä omaohjaajan kanssa asukas neuvottelee kuntoutuksen tavoitteista, suunnittelee kuntoutusta ja sen arviointia. Lisäksi on otettava huomioon päivittäin asukkaan toiveet ja toimia mahdollisuuksien mukaan hänen tahtonsa mukaisesti. (Pukuri 2002: 63.)

Yhteistyösuhteessa omaohjaaja sitoutuu toimimaan vastuullisesti siten, ettei hän suostu sellaisiin järjestelyihin, jotka ovat hänen asukkaansa edun vastaisia tai vaikeuttavat hänen asioidensa hoitamista. Vastuullisuus näkyy myös siinä, että omaohjaaja tehokkaasti huolehtii asukkaansa terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä. Se ei onnistu, ellei omaohjaaja tapaa asukastaan säännöllisesti, paneudu hänen asioihinsa ja huolehdi hänestä työvuorossa ollessaan. Jotta asukas voisi vaikuttaa ratkaisuihin ja päättää omista asioistaan, on hänen saatava tietoa ja ymmärrettävä oman kuntoutuksensa kannalta merkittävät asiat. Tiedon avulla voidaan vaikuttaa myös asukkaan pelon ja epätoivon tunteiden hallintaan. Asukkaan turvallisuuden tunnetta

lisää se, kun hän tietää, milloin hänen omaohjaajansa on töissä ja saatavilla, sekä se, että kenen puoleen hän voi kääntyä, kun omaohjaaja ei ole paikalla. (Pukuri 2002: 64.)

Omaohjaajan tulee nähdä asukas kokonaisvaltaisena persoonana, ei vain ohjauksen tai hoidon kohteena. Jotta yhteistyösuhteesta tulisi yhteinen ja merkityksellinen, on asiakastilanteessa otettava huomioon sekä oma että toisen osapuolen näkökulma. Viime kädessä asukas on itse vastuussa itsestään ja hänen on itse löydettävä oma tiensä. Omaohjaajan tehtävänä on olla apuna oikean suunnan näyttämisessä. Koska omaohjaaja kuitenkin pyrkii vaikuttamaan jollain tavalla asukkaaseensa, ei heidän välisensä yhteistyösuhde voi koskaan perustua täyteen molemminpuolisuuteen. Ymmärrys siitä, mitä asukas kulloinkin tarvitsee ja miten häntä voidaan parhaiten auttaa, syntyy yhteistyösuhteessa asukkaan ja hänen omaohjaajansa välillä heidän osallistuessaan siihen kokonaisvaltaisesti. Asukkaiden näkeminen kokonaisuutena antaa kestävä perustan eettisille ratkaisuille käytännön työssä. (Särkelä 1994: 36-37; Lipponen 2002: 33, 35.)

5.2 Omaohjaajan ammatillisuus ja sen kehittäminen

Omaohjaajana toiminen edellyttää jatkuvaa itsensä kehittämistä ja uuden tiedon hankkimista. Omaohjaaja tarvitsee rohkeutta riskin ottoon ja asettuakseen asukkaan asemaan, jotta välittämisen ja huolenpidon kokemus mahdollistuisi hänelle. Omaohjaajan tehtävänä on tarjota asukkaan käyttöön henkilökohtainen ammatillisuutensa, mikä vaatii omaohjaajan autonomiaa. Asukkaan on mahdollista löytää uusia mahdollisuuksia itsestään ja ympäristöstään, kun omaohjaaja toimii joustavasti, tekee päätöksiä sekä ohjaa ja tukee häntä. (Pukuri 2002: 63.)

Viidakkokujalla omaohjaajana kehittymisen keinoihin kuuluu säännölliset kehityskeskustelut sekä työryhmän kanssa käydyt keskustelut esimerkiksi erilaisissa palaverissa. Omaohjaajat jakavat tietoa keskenään, antavat palautetta toisilleen ja saavat sitä myös itse. Tiedon siirto omaohjaajien kesken on tärkeää, koska aina ei kannata ”keksiä pyörää uudelleen”. Tällainen tiedon hyödyntäminen tukee omaohjaajana kehittymistä, koska muilta he saavat uusia näkökulmia ja ideoita omaan työhön. Omaohjaajilla on yhteinen päämäärä eli asukkaiden etu. Tämän vuoksi tiedon jakaminen helpottuu, koska heidän ei tarvitse keskenään kilpailla osaa misestaan. Omaohjaajilla on mahdollisuus reagoida asukkaiden tarpeisiin. Viidakkokujan ohjaajien välillä vallitsee suvaitseva ja kannustava ilmapiiri, jonka vuoksi he voivat tehdä ja keilla asukkaidensa kanssa erilaisia työmenetelmiä ja oppia niistä.

5.2.1 Reflektio omaohjaajan ammatillisuutta kehittämässä

Asukaslähtöistä työtä tehdessään omaohjaajan tulee arvioida omaa toimintaansa. Arviointia tulisi tehdä etu- ja jälkikäteen sekä itse toiminnan aikana. Itsearviointi nähdään keskeisenä toiminnan kehittämisen välineenä niin organisaatio- kuin yksilötasolla. Itsearvioinnin avulla omaohjaaja oppii tuntemaan itseään paremmin, ottamaan vastuuta omasta ja kollegoidensa kehittymisestä omaohjaajana sekä ymmärtämään, että ongelmiin voi itse vaikuttaa. Itsearvioinnin tehtävänä on nostaa tietoisuuteen alueita, jotka voisivat muuten jäädä arkipäivän toiminnassa huomaamatta. Tällaisia alueita ovat esimerkiksi arvoperusta, tunteet, motivaatio, rutiinit ja omaohjaajana toimimisen esteet. Itsearviointi tarjoaa omaohjaajalle välineen pohdita omia vahvuuksiaan ja heikkouksiaan sekä jäsentää mahdollisuuksiaan niiden pohjalta. Lisäksi sen avulla hän voi tunnistaa omat kehitystarpeensa suhteessa oman työyhteisön ja ympäröivän yhteiskunnan muutoksiin sekä kyseenalaistaa omat ajattelu- ja toimintamallinsa. (Haapala & Hyvönen 2002: 40-41.)

Viidakkokujalla itsearviointia suoritetaan yksin ja yhdessä muiden omaohjaajien kanssa. Esimerkiksi muita omaohjaajia seuraamalla voi oppia uusia työtapoja ja -menetelmiä. Oman osaamisen vertaaminen toisen osaamiseen voi antaa uusia näkökulmia omaan työhön ja lisävirikkeitä oman itsensä kehittämiseen. Viidakkokujalla omaohjaajapari voi yhdessä reflektoida suoritustaan yhteisen asukkaan tiimoilta. He voivat tarkastella missä on onnistuttu ja missä olisi vielä parantamisen varaa. Lisäksi itsearviointia tehdään erilaisissa palavereissa ja työnohjauksessa, kun käydään läpi sitä, miten jotkut tilanteet ovat menneet ja miten niihin voisi tulevaisuudessa varautua paremmin.

Omien tunteiden ja sisäisten tilojen havainnointi, tunnistaminen, ilmaisu ja tietoinen suhtautuminen niihin kuuluvat reflektion (itsearvioinnin) vuorovaikutus taitoihin. Jotta omaa persoonaansa voi käyttää asiantuntijuuden osana, on omaa toimintaa tutkittava ja itsetuntemusta laajennettava. Omaohjaaja voi reflektoida omaa toimintaansa, toista ihmistä, vuorovaikutusta tai vuorovaikutuksen toimintaympäristöä. Tarkasteltaessa omaa toimintaansa vuorovaikutuksessa, puhutaan itsereflektiosta. Siinä pohditaan vuorovaikutuksessa syntyneitä omia tunteita, mielikuvia ja erilaisia sisäisiä prosesseja. Omien tunteiden tunnistamista kutsutaan tunnetaidoksi. Tunnetaidon avulla voidaan vuorovaikutustilanteessa hallita haitallista tunnetta paremmin tai ainakin kehittää sen ilmaisutapaa yhteistyötä rakentavampaan suuntaan. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008: 80.)

Työtä tulisi arvioida, jotta omaohjaajat voisivat tehdä paremmin työtään ja se palvelisi sitä kautta entistä paremmin asukkaiden tarpeita. Siksi itsearvioinnissa olisi tärkeää huomioida myös asukkaan näkemys aina kun se on mahdollista ottaen huomioon asukkaan psyykkinen kunto. Itsearvioinnissa voi myös osallistaa asukkaita. Tällöin asukas pääsee vaikuttamaan arvi-

ointiin tai itse työhön, jolloin hänestä tulee prosessin aktiivinen vaikuttaja ja se puolestaan edistää hänen toimintakykyään. (Yliruka 2000: 15.) Viidakkokujan omaohjaajat saavat työskentelyn ohessa asukkailta tietoa toiminnasta, sen ”risuista ja ruusuista”. Tiedon avulla he tulevat tietoisemmiksi omasta työskentelytavastaan sekä laajemmin talon toiminnasta. Lisäksi omaohjaajat saavat tietoa asukkaiden ajatuksista kysymällä. He voivat kysyä esimerkiksi miten omaohjaaja on onnistunut työssään ja miten hän voisi tukea asukasta paremmin.

Jos omaohjaaja ei ole varma siitä, mitä on saanut työllään aikaan, voi hän turhautua. Häntä voi lannistaa muun muassa kiire, ongelmien monimutkaisuus sekä byrokratian rajoittavat säännöt. Itsearviointin avulla omaohjaaja voi parantaa työnsä mielekkyyttä. Hänen on voitava luottaa siihen, että hän on arvokas sekä ihmisenä ja ammattilaisena, vaikka se ei siltä joka päivä tuntuisikaan. Turvallisuuden tunne synnyttää luovuutta, ja yhdessä itsearviointin avulla omaohjaaja voi löytää keinoja kehittää työtään. Itsearviointin ei kuitenkaan tule olla työn pääasiallinen kohde, vaan sitä helpottava ja tukeva menetelmä. Olennainen osa itsearviointia on ulkoistaminen ja dokumentointi. Niiden avulla omaohjaajien kokemustietoa voidaan hyödyntää. Reflektiivisen toiminnan avulla omaohjaaja käyttää eri tavoilla hankittua tietoa ja ymmärrystä käsillä olevan ongelman ratkaisemiseksi. Reflektio sisältää kolme vaihetta. Ensin palataan kokemukseen, jonka jälkeen kuunnellaan siihen liittyviä tunteita. Sen jälkeen kokemus arvioidaan uudelleen pyrkien tunnistamaan sen seuraukset ja vaikuttavuus. Kokemus auttaa tärkeiden huomioiden tekemisessä ja reflektiivisyys auttaa kyseenalaistamaan tehtyjä huomioita. Menneitä tapahtumia reflektoidaan havainnoinnin ja kuvailun avulla ja sen tarkoituksena on ehkäistä ylioppimista tai vääränlaista rutinoitumista tehtäviin. (Yliruka 2000: 15, 25-27.)

5.2.2 Hiljainen tieto omaohjaajatoiminnassa

Kaikkea tietoa ei ole helppoa pukea sanoiksi. Joitain tunteita ja ajatuksia on joskus vaikea perustella tyhjentävästi. Usein arvioimme ja tunnistamme asioita spontaanista, niitä sen enempää ajattelematta. Hiljainen tieto on tietoa, joka näkyy kolmella tavalla: ”Silloin kun toimitaan ilman että sitä ymmärretään, silloin kun ymmärretään asia ilman, että se sanotaan ääneen ja silloin kun lopputulokset hyväksytään ilman erityisiä todisteita”. Hiljainen tieto näkyy toiminnassa esimerkiksi nyökkäysten, hiljaisuuden, huumorin ja erilaisten vivahteiden kautta. Kokemustieto syntyy kärsimyksen ja epäonnistumisten kautta eikä sitä usein osata selittää sanallisesti. Kokemustieto muuttuu uusien kokemusten kautta ja siihen liittyvät vahvasti tunteet. Tällaista kokemuseräistä ja kokonaisuuden tavoittavaa tietoa kutsutaan intuitioksi. Intuitioon kuuluu kasvava varmuus jostain asiasta, samalla kun sitä on vaikea pukea sanoiksi. Hiljainen tieto sisältää kahdenlaisia taitoja, 1) kognitiivisia ja 2) teknisiä. Kognitiiviset taidot sisältävät uskomuksia, mielikuvia, näkemyksiä ja ajatusrakennelmia, kun taas tek-

niset taidot pitävät sisällään ammattitaidon, tietotaidon sekä osaamisen. (Yliruka 2000: 30-32.)

Viidakkokujan omaohjaajien hiljainen tieto sisältää kokemuksia aikaisemmista työ- ja harjoittelupaikoista sekä asukkaiden kanssa toimimisesta. Hiljainen tieto näkyy esimerkiksi reagoimistapana erilaisissa tilanteissa, jolloin kokemuksen kautta tulee kiinnittäneeksi huomiota esimerkiksi normaalista poikkeaviin seikkoihin. Lisäksi kokemuksen kautta oppii tuntemaan työtovereita, jolloin tietää intuitiivisesti kenen puoleen kääntyä erilaisissa ongelmatilanteissa. Asukkaiden kanssa toimimisesta syntyneet kokemukset antavat tietoa siitä, minkälaiset asiat ovat toimineet asukkaiden kanssa ja mitkä eivät. Jos esimerkiksi joku työmenetelmä toimii jonkun asukkaan kohdalla, voi omaohjaaja hyödyntää tätä tietoa mahdollisesti samantyyppisen asukkaan kanssa. Erilaiset kokeilut asukkaiden kanssa rakentuvat hiljaisen tiedon varaan. Asukkaasta kertynyt tieto auttaa omaohjaajaa pohtimaan ja suunnittelemaan asukkaalle sopivia apu- ja tukimuotoja. Yrityksen sekä onnistumisten ja erehdysten kautta omaohjaaja kerryttää hiljaista tietoaan kokemusten lisääntyessä.

Sosiaalialalla on tärkeää tuoda esille myös hiljainen, itsestään selvänä pidetty tieto. Hiljaista tietoa tulisi arvioida suhteessa työhön, sen merkityksellisyys hyviä ja huonoja puolia. Se tarkoittaa, että omaohjaajan tulisi käydä läpi omaa henkilökohtaista ja kulttuurista tietoaan, koska havainnoista tehdyt tulkinnot pohjautuvat pitkälle tilanteen virittämiin ennakkointeihin. Tulkinnot muodostuvat muistin sisältämän tiedon pohjalta, jonka edelliset tilanteet ja havainnot ovat aktivoineet. Hiljaisen tiedon pohjalta yksilöt tulevat tilanteeseen valmiina havaitsemaan tilannetta tietyllä tavalla. Tällöin kokemusten kautta on muodostunut sisäisiä malleja ympäristöstä ja itsestä. (Yliruka 2000: 33.)

Viidakkokujalla hiljaista tietoa tehdään näkyväksi esimerkiksi puhumalla ja ajattelemalla ääneen, yhdessä pohtimalla, jakamalla tietoa muiden kanssa, kannustamalla ylläpitämään hyviä käytäntöjä, antamalla palautetta työtovereille, pohtimalla mitä tekee ja miksi sekä dokumentoimalla mitä on tehty. Hiljainen tieto tulee esiin myös pohdittaessa miksi joku asukas on edistynyt tai taantunut kuntoutumisessaan sekä asukkaiden ja opiskelijoiden ihmetellessä erilaisten työmenetelmien tarkoituksenmukaisuutta. Viidakkokujalla työn dokumentoinnista huolehditaan kirjaamalla ylös kehityskeskusteluissa sekä kehitys- ja suunnittelupäivillä sovitut asiat, viikkopalaverissa esiin tulleet seikat sekä asukkaiden asiat omiin kansioihinsa. Lisäksi asukkaiden asioita käsitellään kuntoutussuunnitelmien yhteydessä, joihin kirjataan miten nykyiseen tilanteeseen on päästy, miten käytetyt keinot ovat auttaneet asukasta saavuttamaan asetettuja tavoitteita sekä uudet tavoitteet ja keinot.

Hiljainen tieto voidaan jakaa kahteen kategoriaan. Se on 1) katalysaattori uuden tiedon etsimiseen ja samalla se on 2) itsessään tietoa, jonka aiemmat havainnot ovat tuottaneet. Ulkois-

tamisen avulla hiljainen tieto saadaan käsitteelliseen muotoon. Ulkoistaminen on prosessi, jossa hiljaista tietoa tutkitaan artikuloiden ja sanallistaen se täsmällisin käsittein. Ulkoistamisen avulla pystytään paremmin tunnistamaan omaan toimintaan vaikuttavat lähtökohdat, arvot ja vaikuttimet. Sen avulla voidaan parantaa myös työn laatua, luoda uutta tietoa, kehittää uusia menetelmiä ja ylläpitää työn mielekkyyttä. Hiljaista tietoa voidaan yrittää ilmaista tai intuitiivisesti ymmärtää metaforien kautta. Metaforat haastavat kuulijan näkemään asioita uudella tavalla. Yksi keino ulkoistaa hiljaista tietoa on reflektio. Reflektiivisyys on valmiutta tiedostaa ja arvioida sekä työtä että ammatillisia ja henkilökohtaisia lähtökohtia. Sen tehtävänä on ylläpitää jatkuvaa uudelleen arviointia muun muassa työprosessista, työn tavoitteista ja tuloksista. (Yliruka 2000: 24, 34-35.)

5.2.3 Sosiaalialan asiantuntijuus

Sosiaalialan työssä on määritetty uusi asiantuntijuus, joka on nimetty tulkitseväksi. Tulkitseva asiantuntijuus sisältää kulttuurisen erilaisuuden tiedostamisen, asukkaan oman tiedon ja asiantuntemuksen kunnioittamisen sekä poikkeavan ja normaalin rajan liukuvuuden ymmärtämisen. Sosiaalityön suhde marginaaleihin paikantuu reunalla elävien ihmisten omien äänien ja tuntojen merkitystä korostavaksi. Sosiaalialan ammattilaisten tehtäväksi määrittyy asettuminen näiden moninaisten äänien keskustelukumppaniksi, jossa asukkaan omia tarinoita kuunnellaan ja rakennetaan niistä dialogisesti uusia tarinoita. Tulkitsevan asiantuntijuuden näkökulmasta sosiaalialan ammattilaiset nähdään kansalaisyhteiskuntaa vahvistavina ja tukevinä toimijoina. Ammattilaiset asettuvat marginaaleissa elävien ihmisten kumppaneiksi. Marginaalissa oloon liitetään myös positiivisia puolia. Uskotaan, että marginalisoituneilla ihmisillä on monenlaisia potentiaaleja ja piilossa olevia resursseja, joiden löytämisessä ja käyttöön valjastamisessa sosiaalialan työllä on merkittävä rooli. Toisaalta toiminta, joka liittyy kansalaisuuden vahvistamiseen, on samalla hyvin normittavaa, koska hyvä kansalainen on määritetty aktiiviseksi, omiin ja yhteisöidensä asioihin vaikuttamaan pyrkiväksi. Tästä linjasta on tullut osa monen valtion ja Euroopan Unionin virallista syrjäytymisen vastaista politiikkaa. (Juhila 2002: 16-17.)

Sosiaalialan työssä on myös avoimen asiantuntijuuden näkökulma. Se tarkoittaa sitä, että erilaiset tietovarannot täydentävät toisiaan. Asiantuntijuus ei ole pelkästään tietystä ammatista, koulutuksesta tai asemasta johdettavissa oleva asia. Kaikki tieto tai taito on yhtä tärkeää riippumatta siitä kuka sen omaa. Avoin asiantuntijuus korostaa, että arjesta nouseva tieto on itsessään tärkeää ja sellaista, jota millään muulla keinolla ei ole mahdollisuutta saavuttaa. Tiedontuottamisessa on olennaista yhteistyön, vuorovaikutuksen ja voimavaralähtöisyyden korostaminen. Kuka tahansa, jolla on tietoa, on yhtä pätevä kuin oppinut asiantuntija. Avoin asiantuntijuus edellyttää halua osallistua ongelman ratkaisuun ja uskoa siihen että omalla panoksella on merkitystä. (Saaristo 2000: 147-150, 156.)

5.3 Vuorovaikutus asiakassuhteessa

Oikeanlainen asiakassuhde ja sen laatu ovat olennaisia kuntoutusprosessin kannalta. Tänä päivänä asiakassuhteessa korostetaan tasavertaista kohtaamista ja asukaslähtöisyyden merkitystä. Tasavertainen kohtaaminen tarkoittaa dialogisuutta asukkaan ja omaohjaajan välillä, jossa rakennetaan yhteistä ymmärrystä. (Mönkkönen 2007: 14, 86.) Asukaslähtöisessä työskentelytavassa ajatellaan, että asukkaalla tulee säilyä vastuu ja päätösvalta omasta elämästään. Kuitenkin samalla on huomioitava asukkaan kyky ottaa vastuuta omista päätöksistään. (Vilen, Leppämäki & Ekström 2002: 26.) Viidakkokujalla asukkaat määrittelevät yhdessä omaohjaajiansa kanssa kuntoutumisen tavoitteet ja keinot niihin pääsemiseksi. Asukkailla on päävastuu kuntoutuksen etenemisestä ja omaohjaajat toimivat asukkaiden tukena tässä prosessissa. Tavoitteita voidaan tarvittaessa muuttaa, jos asukas niin toivoo, esimerkiksi jos hänen kuntoutumisensa etenee odotettua nopeammin tai tulee takaiskuja. Kuntoutumisen edetessä ja toimintakyvyn lisääntyessä asukkaat saavat enemmän vastuuta omista toimistaan. Tällöin omaohjaajan roolina on olla enemmän tilanteen seuraajana.

Asiakastyössä on kolme erilaista vuorovaikutustapaa, 1) asiantuntijakeskeisyys, 2) asukaskeskeisyys ja 3) dialogisuus. Sosiaalialalla asiakastyössä voidaan hyödyntää näitä vuorovaikutustapoja. Ajan myötä sosiaalialalla vuorovaikutusihanteet ovat muuttuneet asiantuntijakeskeisestä asukaskeskeiseksi. Ammatillinen suhde ymmärretään entistä dialogisemmin, joka näkyy muun muassa ammattilaisen korostuneena kuuntelijan roolina. (Mönkkönen 2007: 15-19.) Hyvän asiakassuhteen edellytys on asukkaan kokemusta hyväksytyksi tulemisesta omana itsenään ja omine ongelmineen. Molemmilta, niin asukkaalta ja työntekijältä, vaaditaan muutosvaatimuksia omaan osuuteensa vuorovaikutuksesta. Tehtävänä on liittoutua yhdessä asukkaan ongelmia vastaan, joka puolestaan luo mahdollisuuden yhdessä kehittymiselle. (Särkelä 2001: 31-33.)

Omaohjaajan ja asukkaan välille on synnyttävä luottamus siitä, että yhdessä pyritään parempaan loukkaamatta toista. Luottamuksen syntyminen omaohjaajaa kohtaan voi olla kovia kokeneelle henkilölle hankalaa ja aikaa vaativaa. Aikaisemmista ihmissuhteista saattaa olla huonoja muistoja. Kuitenkin luottamuksen syntyminen on tärkeää ja voi mahdollistaa muutoksen eteenpäin viemisen. (Särkelä 2001: 34-36.) Viidakkokujalla luottamuksen syntyminen näkyy asukkaiden kohdalla avoimempana ja rehellisempänä keskusteluna omaohjaajan kanssa. Luottamuksen synnyttyä asukkaat uskaltavat kertoa omaohjaajilleen muun muassa kohtaamisestaan takaiskuista tai retkahduksista. Tällöin heidän ei tarvitse pelätä esimerkiksi nolaamista tai syyllistämistä omaohjaajien taholta, koska ne nähdään osana kuntoutumisprosessia.

Omaohjaajan osallistuminen suhteen syntyyn, avoin pohdiskelu sekä refleктоiva keskustelu lisää molemminpuolista luottamusta ja sen syntymistä. Lisäksi keskustelun pohjalta tehdyt yhteenvedot, johtopäätökset ja sopimukset ovat tunnusmerkkejä luottamuksen syntymisestä. (Kiviniemi, Läksy, Matinlauri, Nevalainen, Ruotsalainen, Seppänen & Vuokila-Oikkonen 2007: 106.) Yhteistyösuhteen hyvä laatu, tunnetasolla luottamuksellinen suhde, merkittävät tunnekokemukset ja tiedollisen hallinnan lisääntyminen ennustavat hyvää tulosta. Välittäminen ilmenee omaohjaajan tavassa olla läsnä. Siinä tulee esille omaohjaajan halu auttaa, asukkaan arvostaminen ja kunnioittaminen. Välittämisellä ja luottamuksen syntymisellä voi olla jo itsessään emotionaalisesti korjaava kokemus. (Särkelä 2001: 38-39.)

5.3.1 Dialogisuus omaohjaajan ja asukkaan välisessä suhteessa

Viidakkokujan omaohjaajat pyrkivät dialogisuuteen toimiessaan asukkaidensa kanssa. Viidakkokujalla pyritään vastavuoroiseen asiakassuhteeseen, jossa tietoa rakennetaan yhdessä asukkaan kanssa ja molemmat pääsevät vaikuttamaan. Suhteessa rakennetaan molemminpuolista ymmärrystä, jossa mennään molempien ehdoilla ja jota kumpikaan ei voisi yksin saavuttaa. Avoimen, tuntemattoman ja määrittelemättömän tilanteen kohtaaminen edellyttää yhteistoimintaa ja sen kautta saa rohkeutta uusiin epävarmoihin tilanteisiin. (Mönkkönen 2007: 87,104.) Sekä omaohjaaja että asukas tarkastelevat asioita rajallisesta näkökulmasta. Näkökulmien yhteinen jakaminen ja niiden tutkiminen voi synnyttää uutta todellisuuskuvaa, joka auttaa asukasta kohti parempaa elämäntapaa. Usein vasta kun asukas todella kokee saaneensa oman näkökulmansa ymmärretyksi, hän on valmis kuuntelemaan ja ottamaan vastaan omaohjaajan näkökulmia. Asukkaan hyväksi kokema työskentelysuhde on tärkeä tekijä kuntoutusprosessin tulosten kannalta. (Särkelä 2001: 29-31.)

Omaohjaaja kuuntelee asukasta, tekee tarkentavia kysymyksiä ja auttaa asukasta näkemään uusia näkökulmia (Kiviniemi ym. 2007: 83). Vastavuoroisessa asiakassuhteessa omaohjaajan ei tulisi olla liian vahvasti neuvonantaja ja tietäjä. Toisaalta ammattilaisen ei tule olla myöskään liian neutraali. Luottamuksellinen ja vastavuoroinen suhde vaatii aina aikansa. Näin ollen asiakassuhde vaatii erilaisia toimintatapoja. Dialogisuus asiakassuhteessa vaatii molemminpuolista luottamusta, sillä muuten toinen näkökulma saatetaan nähdä uhkana. Toisaalta se vaatii myös molemmilta tahtoa lähteä mukaan vuoropuheluun ja toiminnan muuttamiseen. (Mönkkönen 2007: 84, 89.) Dialogin avulla asukas voi tutkia, keksiä ja selkeyttää tavoitteitaan sekä käydä keskustelua omien ennakkoluulojensa ja epäilyjensä pohjalta. Vuorovaikutuksen tavoitteena on ihmisen kasvu omia tarpeita tunnistaen ja ilmaisten. On tärkeää, ettei keskustelu jää vain asukkaan omaan elämäntilanteeseen, vaan asiayhteyttä tulee laajentaa ympäristöön ja yhteiskuntaan. Kyse on prosessissa, jonka aikana asukas kasvaa ja oppii. Samalla häntä tuetaan löytämään omat mahdollisuuksiensa rajat, jotka hän itse kokee sopiviksi asettamiensa tavoitteiden kannalta. (Hyttinen 2003: 96.)

5.3.2 Asukaslähtöisyys yhteistyösuhteen keskiössä

Asukaslähtöisyys on asukkaan tarpeista ja tilanteesta liikkeelle lähtevää. Se on asukkaan osallisuuden ja oman asiantuntijuuden kunnioittamista. Juhila (2006: 249-250) määrittelee asukaslähtöisyyden sosiaalityössä eettisesti kestävän työn tunnuspiirteeksi. Raunio (2009: 103) kuvailee Rostilan (2001) mukaan asukaslähtöisyyden edellyttävän sitä, että asukkaan omaa toimintaa ja käsityksiä kunnioitetaan ja asukas voi omalla toiminnallaan vaikuttaa kuntoutusprosessin etenemiseen. Viidakkokujalla on yhteisökokous kerran viikossa, jossa käsitellään talon asioita ja tulevia tapahtumia. Kaikkia asukkaita kannustetaan osallistumaan kokoukseen, jolloin he pysyvät ajan tasalla talon asioista. Lisäksi yhteisökokouksessa esitellään uudet asukkaat ja järjestetään jäähyväiskahvit poismuuttaville asukkaille. Viidakkokujalla on yhteisötiloissa palautelaatikko, johon asukkaat voivat antaa palautetta sekä ehdotuksia esimerkiksi ryhmiä varten. Ryhmät rakennetaan asukkaiden toiveiden pohjalta, esimerkiksi leivonta- ja ruokaryhmien aiheet tulevat yleensä asukkailta.

Asukasta tulisi kohdella aina subjektina, joka muuttaa toimintaansa itse ja on oman elämänsä paras asiantuntija (Särkelä 2001: 40). Asukas on subjekti, siellä mistä hän on tulossa ja missä on nyt, mutta hän ei vielä ole subjekti siellä minne on pyrkimässä. Asukas on aina yhtä aikaa subjekti ja ei-subjekti. Hänellä on ollut toimintaedellytykset nykyiseen elämäntapaan ja on näiden toimintojen subjekti. Asukas pyrkii muutoksella sellaisten toimintojen subjekteiksi, joiden subjektina ei ainakaan vielä ole. Kuntoutuminen tarkoittaa subjektista nousemista sellaisiin toimintatapoihin, joissa henkilö ei vielä ole subjekti. (Särkelä 1994: 43.) Viidakkokujalla asukkaat saavat itse rakentaa arkensa sisällön. Viidakkokujalta he saavat työkalut arjen hallintaan. Asukkaalla on mahdollisuus valita miten hän päivänsä viettää, esimerkiksi haluaako hän käydä työsalilla tai ulkoilemassa. Asukkaita ei pakoteta vaan heitä opastetaan ja ohjeistetaan ja heidän kanssaan neuvotellaan asioista.

Asukaslähtöisessä toimintatavassa asukkaalla on aktiivinen rooli kuntoutusprosessissa. Asukas on suunnittelija, valitsija ja päätöksentekijä. Omaohjaaja on puolestaan yhteistyökumppani, joka antaa tietoa ja uusia vaihtoehtoja yhteiseen käsittelyyn. Asukkaan ja omaohjaajan vuorovaikutus perustuu tasa-arvoon, jossa molempien panos on tärkeä. (Järvikoski & Härkäpää 2004: 160.) Asiakassuhteessa pohditaan rinnakkain eri näkökulmista miten asukas voisi toimia elämäntilanteessaan. Parhaimmillaan asiakassuhde on yhteinen kehitysprosessi, jossa molemmat ovat sekä antajina että saajina. (Särkelä 2001: 27-28.) Viidakkokujalla asukkailta kysytään mitä ja miten he haluavat asioita hoitaa, koska he itse kykenevät tekemään valintoja. Asioita kysytään asukkailta itseltään eikä joltain muulta taholta. Viidakkokujan omaohjaajat kuuntelevat asukkaiden vastaukset ja luottavat asukkaan sanomaan. Lisäksi asiat hoidetaan silloin kun asukkaille itselleen parhaiten sopii.

Asukaslähtöisen asiakassuhteen painopisteenä on asukkaan vajavaisuuksien sijasta asukkaan ja hänen toimintaympäristönsä suhteessa ja asukkaan toimintamahdollisuuksien esteiden poistamisessa. Asukaslähtöinen toimintatapa tukee kuntoutusprosessin aikana asukkaan valinta- ja päätösvaltaa ja lisää siten ymmärrystä omasta tilanteesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Onnistumisen kokemukset luovat perustan motivaation vahvistumiselle ja ylläpitämiselle, ja näin ollen edetään kohti valtaistumista. (Järvikoski & Härkäpää 2004: 161-162.) Viidakkokujalla käytetään kuntouttavaa työotetta eli asioita ei tehdä asukkaiden puolesta vaan heitä kannustetaan itsenäisyyteen ja tarvittaessa asiat tehdään yhdessä. Toiminnassa otetaan huomioon, että kaikki ovat yksilöitä, niin asukkaat kuin omaohjaajatkin, eikä kaikkien oleteta toimivan saman kaavan mukaan.

Asukaslähtöinen toimintatapa on kirjattu myös sosiaalihuollon lainsäädäntöön. Asiakaslain (812/2000) tavoitteena on, että sosiaalihuollon henkilöstön ammatillinen osaaminen perustuu ensisijaisesti palvelutarpeisiin. (Raunio 2009: 103.) Lisäksi tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa syrjintätilanteissa. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asukkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkiелensä ja kulttuuritaustansa. Lisäksi asukkaan itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava. (Laki sosiaalihuollon asemasta ja oikeuksista.)

5.4 Palveluohjauksellinen työote

Silloin kun palvelurakennetta on muutettu laitosvaltaisuudesta avohoidon suuntaan, on kehitetty myös palveluohjauksellista työotetta. Suomessa työotetta on kehitetty erityisesti mielenterveyskuntoutujille. Vaikeimmin sairaat psykiatriset potilaat syrjäytyvät helposti avohoitopalveluista siirtyessään sairaalasta avohoitoon. (Hyttinen 2003: 85.) Narumon (2006: 51-52) mukaan ”nyky-yhteiskunnassa tuntuu olevan vallalla ylimitoitettu yksinselviytymisen vaatimus”. Tämä näkyy esimerkiksi kuntoutujien vaikeutena saada selkoa yhteiskunnan tukimuodoista ja niiden saatavuudesta. Erityisesti ne mielenterveyskuntoutujat, joiden voimat eivät riitä selvittämään käytännön asioita ilman tukea tai jotka eivät tiedä palveluiden olemassa olosta tai siitä, miten niitä käytetään, voivat hyötyä palveluohjauksesta.

Suomalainen sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmä sisältää erilaisia toimijoita ja organisaatioita. Järjestelmä koostuu niin monista paloista, ettei aina ole helppoa hahmottaa, mistä kaikesta se muodostuu ja miten eri osat asettuvat toisiinsa nähden. Usein käytetty termi tässä yhteydessä on palveluviidakko, jolla viitataan palveluiden moninaisuuteen ja vaikeuteen löytää tarvittavat ja oikeanlaiset palvelut eri tilanteisiin. Vaikeudet eivät koske ainoastaan järjestelmän asiakkaita, vaan myös järjestelmän eri organisaatioissa toimivia työntekijöitä. Täs-

tä syntyy tarve järjestelmän palvelujen kokonaiskuvauksille, joista hyötyisivät sekä asukkaat että omaohjaajat. Nähdystä vaikeuksista huolimatta viidakkomaisuus on lisääntymässä entisestään, kun vakiintuneiden, julkisten palvelujen rinnalle syntyy projektimaisia, toisinaan hyvinkin lyhytkestoisia palveluita sekä niin sanottu tilaaja-tuottaja-malli yleistyy kuntien palvelutuotannossa. (Juhila 2008: 14.)

Viidakkokujan omaohjaajat käyttävät yhtenä työmenetelmänä palveluohjauksellista työtettä. Suominen ja Tuominen (2007: 5, 23-24) mukaan se tarkoittaa toimintatapaa, jossa asukkaalle hankitaan yksilökohtaista tukea hyödyntäen koko hänen verkostoaan. Työtettä käyttävä nähdään asukkaan palveluverkoston yhteen sovittajana. Sen ideana on luoda suhteet kaikkien toimijoiden välille ja näin ollen ajaa asukkaan asioita eteenpäin. Verkostotyön näkökulmasta asukkaan tuki rakentuu hänen omien, hänen sosiaalisen verkostonsa, omaohjaajan sekä muiden palveluntuottajien yhdistettyjen voimavarojen varaan. Suominen ja Tuominen (2007: 14) kuvaavat Valppu-Vanhasen mukaan, että palveluohjauksellinen työote on silta asukkaan ja tarpeiden sekä palveluntuottajien mahdollisuuksien välillä. Se lähtee liikkeelle asukkaan omista tarpeista ja oikeuksista (Suominen 2002: 16). Palveluohjauksellinen työote voi sisältää myös jalkautumista, jossa yhdessä omaohjaajan kanssa asioidaan yhdessä ja tehdään tutustumiskäyntejä eri tahoille. Tämän lisäksi omaohjaajan tehtävänä on motivoida asukasta ottamaan vastuu omien asioidensa hoitamisesta. (Narumo 2006: 52.)

Narumon (2006: 54) mukaan ”jalkautuminen tarkoittaa ohjaajan mahdollisuutta lähteä konkreettiseksi asiointitueksi sekä yhteistapaamiseen esimerkiksi hoitotahon kanssa. Yhdessä asiointin tarkoitus on asukkaan ennakkoluulojen ja pelkojen voittaminen”. Jalkautumisen avulla voidaan tukea asukasta hoitamaan omia asioita itsenäisesti hankkimalla kokemuksia asioiden selvittämisestä eri tahoilla. Kun käytännön pulmat on selvitetty, luo se tilaa ajatella muuta elämää ja auttaa konkretisoimaan omia toiveita. Lisäksi asioiden hoitaminen lisää usein voimavaroja myös muuhun toimintaan. Ensimmäinen täytyy hoitaa mieltä painavat käytännön asiat kuntoon, jotta asukas voi alkaa keskittyä kuntoutumisensa omakohtaiseen pohtimiseen. Viidakkokujalla omaohjaajat ovat asukkaiden mukana esimerkiksi lääkäri- ja kuntoutuspoliklinikakäynneillä. Lisäksi omaohjaajat käyvät asukkaiden kanssa hoitamassa pankkiasioita ja avustavat tarvittaessa esimerkiksi ruokaostosten ja erilaisten hankintojen teossa.

Palveluohjauksellinen työote perustuu ensisijaisesti asukkaan ja omaohjaajan todelliseen kohtaamiseen ja luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Omaohjaaja tukee tällä tavalla asukasta mahdollisimman itsenäiseen elämään. Toisin sanoen palveluohjauksellisella työotteella pyritään vahvistamaan asukkaan omaa toimintakykyä. Se toteutuu asukkaan oman roolin vahvistamisella omaa elämää koskevassa päätöksenteossa eli siirtymisellä oman elämän keskeiseksi toimijaksi. Päämääränä on asukkaan vahvistaminen ja henkilökohtaisten tavoittei-

den saavuttaminen. Samalla voidaan saada näkökulmia siitä, mitkä palvelut voivat tukea asukasta parhaiten. (Suominen & Tuominen 2007: 13.)

Palveluohjauksellisen työotteen tavoitteena on asukkaan tukeminen, toivon antaminen sekä keskustelukumppanuus. Tavoitteena on nostaa asukkaan itsetuntoa neuvojen ja tuen avulla. Omaohjaaja toimii asukkaan puolestapuhujana ja huomioi asukkaan oikeudet saada tarpeenmukaisia palveluja. (Suominen 2002: 14-15.) Asukkaan ja omaohjaajan välisessä suhteessa piilee toivo ja muutoksen mahdollisuus. Omaohjaajalla on suuri vastuu suhteesta, mutta se ei voisi onnistua ilman asukkaan panosta. Palveluohjauksellinen työote tähtää asukkaan oikeuksien puolustamiseen ja leimautumisesta vapautumiseen. Se on asukasta valtaistavaa toimintaa. (Suominen & Tuominen 2007: 14, 24.)

Palveluohjauksellisen työotteen tarkoituksena ei ole avuttomaksi auttamisesta tai asioiden tekemisestä asukkaan puolesta, vaan rehellisestä avusta alkuun pääsemiseksi. Palveluohjauksellinen työote sisältää myös edunvalvontatyötä. Samalla kun omaohjaaja liikkuu asukkaan mukana eri tahoilla, hänellä on mahdollisuus huomata asukkaan kannalta epäkohtia eri palveluissa. Näihin epäkohtiin voi tilanteesta riippuen puuttua heti itse tilanteessa tai kirjata ja välittää tietoa eteenpäin jälkikäteen. Näin ollen palveluohjauksellinen työote vaatii tekijältään rohkeutta ottaa asukkaan kanssa esiin tämän asioita eri toimijoiden kanssa. Asukasta tulee myös rohkaista tutustumaan erilaisiin vaihtoehtoihin. Omaohjaajan tehtävänä on tehdä asukas tietoiseksi erilaisista toimintamahdollisuuksista sekä konkreettisesti viedä hänet tutustumaan erilaisiin paikkoihin. (Narumo 2006: 55-56.)

Palveluohjauksellista työtettä käyttävän tulee välttää olemasta liian tehokas, koska silloin hän tasoittaa tien asukkaan puolesta, jolloin asukas jää ulkopuoliseksi omien asioidensa hoitamisessa. Sopivissa tilanteissa omaohjaaja voi haastaa asukkaan heittämällä pallon hänelle ja yhdessä neuvottelemalla voidaan pohtia, miten tilanteessa kannattaisi edetä. Keskeistä palveluohjauksellisessa työotteessa on sen laatu, ei määrä. Itse kuntoutuminen tapahtuu asukkaan arjessa, mutta palveluiden avulla hän voi saada apua ja tukea arjessa selviytymiseen. Palveluohjauksellinen työote tulee nähdä yhtenä tapana jäsentää asukkaan tilannetta ja tukea uusien mahdollisuuksien löytämistä sekä keinona poistaa esteitä todellisten tavoitteiden tieltä. (Narumo 2006: 53.)

Palveluohjauksellisessa työtavassa tulisi lähteä liikkeelle asukkaan yksilöllisestä tilanteesta eikä niinkään työntekijän tarpeesta. Asukas kohdataan kunnioittavasti ja etsitään ratkaisuja asukkaan ongelmiin voimavarojen ja niiden vahvistamisen kautta. Asukaslähtöinen vuorovaikutustapa ei kuitenkaan tarkoita asukkaan tilanteeseen mukaan menemistä tai omaohjaajan vastuuttomuutta asiakassuhteen ohjaajana. Asukaskeskeisessä vuorovaikutustavassa edetään asukkaan esittämien tarpeiden mukaisesti. Omaohjaaja on ymmärtäjän, myötäilijän ja kuun-

telijan roolissa. Liiallinen varovaisuus asiakassuhteessa voi hämärtää vastuun ja liiallinen ymmärtäminen voi johtaa suhteessa asukasvaltaan. On myös huomioitava, että asukas haluaa tulla kohdatuksi myös pahan ja ikävien asioiden alueella. (Mönkkönen 2007: 7-8.)

Puhuttaessa palveluohjauksellisen työtteen vaikuttavuudesta mielenterveyskuntoutujien kohdalla, liitetään se usein muutokseen, joka on tapahtunut suhtautumisessa omaan sairauteen. Silloin onnistumisen ja osaamisen kokemuksilla on rikottu avuttomuuden kehä. Kun asukas voi tulkita onnistumiset oman toimintansa aikaansaamaksi, vaikuttaa se samalla positiivisesti sairauskäsitykseen eikä itse tunneta enää niin avuttomaksi ja riippuvaiseksi muista. Muutos, joka tapahtuu asukkaan ja ympäristön suhteessa, voidaan ajatella oppimisprosessina, jonka aikana asukkaalla on mahdollisuus tutkia toimintakykynsä, elämänsä ja tulevaisuutensa perusteita suhteessa ympäristöön. (Hytinen 2003: 95.)

5.5 Moniammatillinen yhteistyö ja verkostot

Viidakkokujan asukkaat ovat asiakkaina useissa eri palveluissa. Asukkaiden palveluverkostot koostuvat esimerkiksi erilaisista sosiaali- ja terveysalan palveluista sekä työsali- ja päivätoiminnasta. Tästä syntyy tarve asukkaan saamien palveluiden koordinointiin ja yhteistyöhön eri palveluntarjoajien kesken, jotta ne palvelisivat asukkaan etua. Moniammatillisessa yhteistyössä omaohjaajan tehtävä on koordinoida asukkaan saamat palvelut ja auttamiskeinot ja järjestää toiminta sen mukaan, että kaikki asukkaan kuntoutukseen liittyvät suunnitelmat voivat toteutua. Yhteistyösuhteessa omaohjaaja toimii tiedon välittäjänä ja koordinoijana muiden kuntoutukseen osallistuvien tahojen ja ihmisten välillä. Omaohjaaja tekee yhteistyötä muiden ammattiryhmien kanssa asukkaan ehdoilla, hänen asianajajanaan. Usein omaohjaaja toimii tulkkina eri ammattialoilta saadun tiedon suhteuttamisesta asukkaan elämään ja arjen toimintaan. Omaiset ovat myös yhteistyökumppaneita, joita ei sovi unohtaa. Omaohjaaja kantaa vastuun yhteistyöstä heidän kanssaan. Koordinointi edellyttää hyviä yhteistyötaitoja, joskus hyvinkin erilaisten ajattelutapojen ja näkemysten vallitessa. (Pukuri 2002: 61-62, 64.)

Verkostoihin liittyvä työ on osa sosiaalialan ammattilaisen arkityötä. Asukkailla on omat sosiaaliset suhteensa, vaikka he olisivat palvelujärjestelmän piirissä yksilönä ja ammattilaisten työhön liittyvät joko välittömästi tai välillisesti muiden työntekijäverkostojen tekemä työ. Työssä ollaan suhteessa muihin verkostoihin, vaikka paikalla olisi fyysisesti läsnä vain kaksi ihmistä. Verkostot kaikuva ääninä keskustelussa. Työntekijöiden muodostamat verkostot näkyvät myös siinä, että ammatilliset toimenpiteet liittyvät toisiin toimenpiteisiin asukkaan auttamiskokonaaisuudessa. Ne voivat olla joko toisiaan täydentäviä tai niitä hankaloittavia. (Seikkula & Arnkil 2005: 7-8.)

Verkostot muuttuvat ajan kanssa. Asukkaille esimerkiksi perhe, lähiyhteisö, sukusidokset ja työyhteisö voivat muuttua, kun työntekijöillä työnjaot ja toimintatavat muuttuvat. Nykyinen palvelujärjestelmä on hyvin sektoroitunut, ja sen kehitellessä yhä pidemmälle meneviä uusia työmuotoja asukkaiden erilaisten ongelmien kohtaamiseksi, lisääntyy myös tarve turvata asukkaiden kokonaistilanne. Ajankohtaisia ovat rajanylitykset, jotta erikoistunut palvelujärjestelmä kohtaa muuttuvat sosiaaliset verkostot. Selvät rajanvedot erilaisten ammattilaisten kesken ovat hyödyllisiä silloin, kun vaaditaan erityisosaamista vaativien tehtävien hoitamiseksi. Ongelmia syntyy silloin, kun kohdataan sellaisia ilmiöitä, jotka eivät noudata orjallisesti sektoreiden välistä työnjakoa. Tällainen tilanne syntyy esimerkiksi silloin, kun asukkaalla on monitahoisia ongelmia ja hän joutuu asioimaan usealla taholla yhtä aikaa tai peräkkäin. (Seikkula & Arnkil 2005: 9.)

Parhaimmillaan moniammatillinen yhteistyö muodostuu toisiaan täydentävistä työntekijöistä. Tällöin omaohjaajat tietävät, kenen puoleen kääntyä kun tarvitaan toisen sektorin asiantuntemusta. Asukkaat saavat apua ja palveluksia ammattilaisilta, jotka ovat asiantuntijoita omalla alallaan. Epäonnistuessaan moniammatillinen työ on epätietoisuutta vastuista, ja sen myötä loputtomia verkostokokouksia, joissa yritetään saada toiset tekemään oman osansa asukkaan auttamiseksi. Tällöin avunhakijan tilanne ajautuu helposti kriisiin tai umpikujaan. Asukkaat saattavat kokea, että he eivät tule kuulluiksi tai että heitä määritellään heille sopimattomilla tavoilla. He voivat kokea myös, että ammattilaisten avuksi tarkoittamat toimet eivät istu heidän elämäntilanteeseensa tai että toimenpiteistä muodostuu epälooginen kokonaisuus, joka vetää heitä eri suuntiin. (Seikkula & Arnkil 2005: 9-10.)

Moniammatillisen yhteistyön tavoitteena on kehittää holistisen tiedon keräämisen, päätöksenteon ja toiminnan malli, joka pyrkii samalla poistamaan pirstaleista ajattelua. Mallin lähtökohtana on asukas, jonka tilanne pyritään ottamaan huomioon mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Mallin yhteydessä on puhuttu myös yhteisestä, jaetusta merkityksestä. Yhteinen merkitys syntyy tiedon kokoamisen ja yhteisen keskustelun onnistuneesta lopputuloksesta. Tärkeää on pyrkiä sellaiseen vuorovaikutukseen, joka tunnistaa vuorovaikutuskulttuurin ja jossa eri tiedon ja näkökulmien yhteen tuomisesta syntyy enemmän kuin yksittäisen ammattilaisen panos voisi olla. (Isoherranen 2005: 15.)

Moniammatillisen asiantuntijuuden avulla pyritään parantamaan asiakaspalvelun laatua tuomalla palvelutilanteisiin eri ammattien ja organisaatioiden osaamista. Moniammatillisella toiminnalla helpotetaan työtä yhdistämällä eri asiantuntijoiden tietoa ja työvälineistöä. Samalla yksittäisen työntekijän työ tulee julkiseksi ja näkyväksi. Moniammatillisen yhteistyön haasteena on erilaisten todellisuuksien tulkintojen ymmärtäminen sekä kyky olla edellyttämättä työntekijöiltä heidän kokemustaan laajempia näkökulmia. Eri ammattitaitaisten asiantuntijoiden toiminta rakentuu yhteistyön osapuolten tasavertaisen asiantuntijaroolin

tunnustamisesta sekä toisten ammattitaidon ja erityisosaamisen kunnioittamisesta. Silloin työntekijöiden ja heidän organisaatioidensa erilaisuus sekä erilaiset todellisuudentulkinnat hyväksytään ja ne nähdään yhteisen toiminnan voimavaroina. Parhaimmillaan myös asukas pääsee mukaan tähän yhteistyöhön oman asiansa asiantuntijana. (Pohja 1999: 110-112.)

5.6 Sosiaalialan ja Viidakkokujan työllä syrjäytymistä vastaan

Sosiaalialan työn perinteisenä ammatillisena missiona on korostettu työtettä, joka asettuu yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten puolelle ja pyrkii parantamaan heidän asemaansa. Sosiaalialan työ on nähty viimesijaisena auttamisjärjestelmänä ja suojaverkkona ihmisille, jotka jäävät normaalin palkkatyön ja vakuutuksiin perustuvan toimeentulon ja yleisten palvelujen ulkopuolelle. Työn keskeisen ydintematiikan muodostavat marginaaleihin liittyvät kysymykset. Yksi negatiivisista seurauksista on kontrolloiva suhtautuminen niihin, jotka eivät täytä markkinoilla toimivan, yksilöllisen kuluttajakansalaisen vaatimuksia. Heihin kuuluvat sekä julkisella sektorilla toimivat sosiaalialan ammattilaiset että heidän asiakkaansa. Tästä johtuen Viidakkokujan omaohjaajia ja asukkaita pidetään selontekovelvollisina muille yhteiskunnan jäsenille. Omaohjaajien selontekovelvollisuus on liitetty siihen, että heidän tulee pystyä osoittamaan toimintansa lisäävän asukkaiden vastuuta omasta elämästään. Asukkaiden tulee hyväksyä vastaavasti olevansa vastuuttamisen ja siihen liittyvän moraalisen arvioinnin kohteena. Jos he eivät täytä näitä yhteiskunnan heille asettamia vaatimuksia, voi seurauksena olla astetta syvempi marginaalisuus. (Juhila 2002: 11-12.)

Integroivassa toiminnassa tähdätään marginaaleihin ajettujen tai ajautuneiden vetämiseen sieltä pois. Yhteiskunta nähdään silloin mallina, jossa on normaaliksi määritelty keskus ja sen reuna-alue. Viidakkokujalla omaohjaajat ovat keskuksen ja reunan välisen yhteyden rakentamisen kannalta merkittävässä roolissa niin sanottuina integroinnin ammattilaisina. Heidän tehtäväkseen on määritelty keskuksen johtavien polkujen avaaminen ja asukkaiden ohjaaminen kulkemaan niitä pitkin. Marginaaleissa elävien ihmisten integrointi nähdään prosessina, joka on jatkuva ja loputon. Vaikka reunalta saadaan vedettyä joitakin ihmisiä keskuksen, sinne ajautuu jatkuvasti uusia autettavia. Omaohjaajien asiantuntijuus perustuu heidän tietoihinsa marginaaleissa elävistä ihmisistä sekä kokemuksesta heidän kohtaamisestaan ja auttamisestaan. (Juhila 2002: 13-14.)

Viidakkokujalla syrjäytymistä pyritään ehkäisemään yhteisöllisyyden ja vertaistuen avulla, tukemalla talon ulkopuoliseen toimintaan, julkisten palveluiden käyttämisellä, kannustamalla taloudenhoitoon sekä kontrolloimalla asukkaiden kuntoutumista. Yhteisöllisyyteen kuuluu erilaiset Viidakkokujan retket ja ryhmät sekä kerran viikossa järjestettävä yhteisökokous. Samalla asukkaat saavat vertaistukea tapaamalla muita asukkaita. Talon ulkopuolinen toiminta kä-

sittää esimerkiksi työsalit, päivätoimintakeskukset ja urheiluhallit. Tarkoituksena on saada asukkaille sisältöä arkeen, etteivät he jää vain neljän seinän sisälle.

Viidakkokujalla asukkaita tuetaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen esimerkiksi tekemällä retkiä erilaisiin kohteisiin kuten Linnanmäelle, Heurekaan ja Seurasaaressa. Lisäksi asukkaita kannustetaan seuraamaan yhteiskunnallisia asioita. Esimerkiksi Viidakkokujalle tilataan Helsingin sanomia ja yhteistiloissa on TV, josta voi seurata vaikkapa uutisia. Yhteiskunnalliseen osallisuuteen tuetaan myös tulella mukaan henkiseksi tueksi esimerkiksi ääniurnille vaalien aikaan. Lisäksi Viidakkokujan asukkaat käyttävät julkisia palveluita eikä Viidakkokujalle esimerkiksi hankita omia terveystalouksia. Asukkaiden kannustaminen taloudenhoitoon tarkoittaa sitä, että heitä tuetaan raha-asoiden hoitamisessa, jotta velkakierteitä ei syntyisi. Kuntoutumisen kontrollointiin kuuluu esimerkiksi kuukausittaiset laboratoriokäynnit sekä päihitteettömyyden vaatimus, jota tarkkaillaan esimerkiksi seuloin ja puhallutuskokein.

Samalla kun sosiaalialan työ on osa marginaalisuuden ilmiötä, se on myös marginaaleja tuottava ja vahvistava käytäntö. Hyvinvointivaltioon suunnattu kritiikki on korostanut usein niin sanottua riippuvuutta. Riippuvuus tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että osa reunoilla elävistä ihmisistä on kiinnittynyt auttamisjärjestelmiin niin, että he ovat hukanneet kykynsä toimia omatoimisesti ja itsenäisesti. Sosiaalialan työssä käytetään aktivointiohjelmia, jotka voidaan nähdä integroinnin välineinä, joiden avulla ihmisiä ohjataan oikeille poluille kohti yhteiskunnan keskustaa. Toisaalta sosiaalialan työ voi aktivointiohjelmien kautta ajautua entistä syvempiin toiseutta aiheuttaviin käytäntöihin, kun asukkaita aletaan kategorisoida aktivointikelpoisuuden ja tulosten mukaan eri ryhmiin. (Juhila 2002: 15.)

5.7 Tuki ja kontrolli osana omaohjaajan työtä

Sosiaalialan tehtäväksi on annettu erilaisten resurssien jakaminen sekä oikeuksien ja velvollisuuksien kontrollin harjoittaminen. Kontrolli voi ulottua asukkaiden henkilökohtaisesta elämästä aina pakkotoimien käyttöön asti. Tämän viranomaistehtävän lisäksi sosiaalialalla on työtä, joka lähtee liikkeelle ammatillisista lähtökohdista ja eettisistä periaatteista auttaa asukasta. Nämä kaksi puolta tuovat tehtäväkuvaan jännitteitä ja monia ammatillisia haasteita omaohjaajan ja asukkaan väliseen suhteeseen, jonka vuoksi tuen ja kontrollin kysymykset ovat sosiaalialan työn ydinkysymyksiä. (Jokinen 2008: 110-111.)

5.7.1 Tuki osana yhteistyösuhdetta

Tuki voidaan nähdä sosiaalialan 1) työmenetelmänä, 2) kohtaamisena tai 3) asianajona. Työmenetelmänä tuki on keino auttaa asukasta saavuttamaan asetettuja tavoitteita. Se voi olla muun muassa rahallista tukea, palveluiden järjestämistä tai ohjauksen ja neuvonnan antamis-

ta. Tuen antamista ohjaavat suunnitelmallisuus ja välineellisyys, jotka toimivat yhdistävänä tekijänä tuen eri muodoissa. Tuki nähdään välineenä saavuttaa suunnitelmassa asetettuja tavoitteita. Tavoitteiden toteutumista tuetaan erilaisilla toimenpiteillä sekä ohjauksen ja neuvonnan avulla. (Jokinen 2008: 115-116.) Viidakkokujalla asukkaiden tukeminen alkaa kuntoutussuunnitelman teosta. Siinä yhteisesti määritellyt tavoitteet ja keinot ohjaavat asukkaan kuntoutumista. Asukkaan kunnon mukaan häntä ohjataan ja kannustetaan toimimaan mahdollisimman omatoimisesti.

Tuki voidaan ymmärtää myös vuorovaikutukseen liittyvänä toisen ihmisen kohtaamisena, jolloin pyritään irrottautumaan kontrollista sekä vahvasta tavoitteellisuudesta ja välineellisyydestä. Lähtökohtana on ajatus, että tukeminen edellyttää asukkaan tilanteen ja hänen maailmansa ymmärtämistä. Ymmärtämisen edellytyksenä taas on asukkaan aito kohtaaminen sekä ajan ja tilan antaminen asukkaalle. Tulkinnessa nähdään, että ymmärrys syntyy ainoastaan sellaisessa vuorovaikutuksessa, jossa omaohjaaja oikeasti pysähtyy kuuntelemaan asukastaan ja kohtaa hänet avoimin mielin välttämällä moralisointia. Tuen avulla pyritään lisäämään asukkaan jaksamista. Tukeminen nähdään prosessina, jossa keskiössä on asukas ja omaohjaajan tehtäväksi määritetty lähinnä kulkeminen asukkaan rinnalla häntä tukien. (Jokinen 2008: 117-118.) Vuorovaikutuksellinen kohtaaminen on yksi Viidakkokujan käyttämistä tukimuodoista. Asukkaiden kohtaamiselle on järjestetty aikaa ja sitä kautta myös luottamuksellisen yhteistyösuhteen synnylle. Keskustelun avulla pyritään tukemaan asukkaan psyykkistä jaksamista.

Tuki voidaan ymmärtää myös asianajona. Tällöin tuki liitetään asukkaan puolelle asettumiseen, hänen ja heikossa asemassa olevien ihmisten asioiden ajamiseen. Sosiaalialan työn tehtäväksi muodostuu toimia asukkaan edustajana tai puolestapuhujana, joskus jopa yhteiskunnallisten muutosten virittäjänä. Tässä tuen muodossa korostuu asukkaiden vaikea asema erilaisissa palvelujärjestelmissä tai yleisemmin yhteiskunnassa. Aina asukkaalla ei ole tarvittavia taitoja ja tietoja, joita hän tarvitsisi pystyäksensä asioimaan palvelujärjestelmässä ja pitämään kiinni oikeuksistaan, jonka vuoksi hän tarvitsee sosiaalialan työn tukea. Sosiaalialan tehtävänä on tukea asukkaita pyrkimällä vaikuttamaan niihin yhteiskunnassa vallitseviin epäkohtiin, jotka tuottavat eriarvoisuutta ja syrjintää, jolloin asianajo laajenee yhteiskunnan tasolle. Sosiaalialan kontrolli kohdistuu tällöin pikemminkin muihin tahoihin kuin asukkaaseen ja se nähdään ikään kuin asukkaan liittolaisena. (Jokinen 2008: 118-119.) Tukeakseen asukkaiden yhteiskunnallista osallisuutta ja subjektiutta Viidakkokujan omaohjaajat käyttävät jalkautuvaa työmuotoa, jossa he tarvittaessa asioivat yhdessä asukkaan kanssa muun muassa terveyspalveluissa ja sosiaalipuolen virastoissa. Esimerkiksi epäkohtien ilmaantuessa omaohjaajat voivat puuttua asiaan ja puolustaa asukkaan oikeuksia.

5.7.2 Kontrolli osana yhteistyösuhdetta

Kontrolli voidaan jakaa tuen tavoin kolmeen kategoriaan, 1) kontrolli organisatorisena välttämättömytenä, 2) asiakasprosessiin kytkeytyvänä seurantana sekä 3) asukkaan itsesäätelynä. Organisatorisena välttämättömytenä kontrolli jäsentyy sosiaalialan työn ja sen organisoimiseen väistämättä kuuluvana asiana. Kontrolli on läsnä kaikkialla sosiaalialan työssä, mutta vahvimmin se nähdään osana kunnallista työtä. Erityisesti lainsäädäntö ja raha tuovat kontrollin elementtejä sosiaalialan työhön. Perustelunsa kontrolli saa työn tehtävästä, johon liittyy julkinen rahoitus. Sosiaalialalla työskentelevät asetetaan tällöin kunnan virkamiehen tai julkisen vallan edustajien asemaan, joiden tulee sitoutua työn organisatorisiin ja yhteiskunnallisiin funktioihin ja reunaehtoihin. Yhteiskunnan varojen jakaminen tuo mukanaan tarkat pelisäännöt, mikä tuo työhön kontrollin elementtejä. (Jokinen 2008: 120-121.)

Kun kontrolli nähdään asukasprosessiin kytkeytyvänä seurantana, ymmärretään tuki osaksi ammatillista ja suunnitelmallisesta etenevää asukasprosessia, joka tarvitsee vasta parikseen kontrollin. Kontrolli määrittyy silloin asetettujen tavoitteiden seuraamisena, asukkaan toiminnan tarkkailuna ja hänen antamiensa tietojen varmistamisena. Tukemisen edellytyksenä pidetään todellisen kuvan saamista asukkaan tilanteesta ja kontrolli nähdään välineenä saada esiin todellinen tilanne, jota ei välttämättä uskota saatavan selville asukkaan kertomuksista. Kontrolli nähdään asukkaan parhaana, koska kontrollin avulla omaohjaaja varmistaa, että auttamisen pohjana käytetyt tiedot ovat oikeita ja asukas on luotettava. Oikean tiedon hankkimista perustellaan sillä, että oikean tiedon avulla päästään varmemmin tavoiteltuun päämäärään ja yhteisen hyvän toteutumiseen. (Jokinen 2008: 122-123.) Viidakokujalla asukkaiden tilannetta ja kuntoutumista seurataan säännöllisesti esimerkiksi omaohjaajatunneilla. Lisäksi kuntoutussuunnitelmat päivitetään puolen vuoden välein, jolloin käydään läpi edellisessä kuntoutussuunnitelmassa asetetut tavoitteet ja arvioidaan miten tavoitteet on saavutettu.

Asukasprosessiin liittyvässä kontrollissa merkittävässä roolissa ovat asukkaan kanssa tehdyt sopimukset, joiden noudattamista tulee kontrolloida ja rikkomuksista seuraa sanktio. Tulkinassa on pitkälti kyse oikeuksien ja velvollisuuksien tarkkailusta ja niiden pitävyyden seuraamisesta. Kontrolli oikeutetaan sillä, että sen taustalla on asukkaan kanssa yhdessä laadittu suunnitelma muutostavoitteista ja keinoista tavoitteiden saavuttamiseen. Sopimus asettaa asukkaalle oikeuksien lisäksi myös velvollisuuksia. Kontrolli mahdollistaa omaohjaajalle muutosprosessin etenemisen seuraamisen ja toisaalta se aktivoi asukasta. Kontrolli nähdään onnistuneen tukemisen edellytyksenä. Jos kontrolli nähdään asukkaan itsesäätelynä, korostuu siinä asukkaan itsesäätelyn merkitys omaohjaajan suorittaman tarkkailun sijaan. Siinä pyritään lisäämään asukkaan sisäistä kontrollia, jotta asukas saadaan työskentelyn seurauksena haluaan ”oikeanlaista” muutosta elämäänsä. Kontrolli jäsentyy tällöin enemmänkin tukeen kuuluvaksi ominaisuudeksi kuin kontrollin harjoittamiseksi. (Jokinen 2008: 123-125.) Kuntoutus-

suunnitelmassa asukas ja omaohjaaja sitoutuvat työskentelemään tavoitteiden suuntaisesti. Samalla asukkaalle annetaan vastuu omista tavoitteista ja niiden toteutumisesta yhdessä sovituin keinoin.

5.7.3 Tuen ja kontrollin yhteensovittamisen haasteet

Kun tukea ja kontrollia tarkastellaan organisatoriselta tasolta, kontrolli määrittyy tuen antamisen ehdoksi. Kontrolli nähdään väistämättömänä osana systeemiä, koska sosiaalialan työn tarjoama tuki kustannetaan yhteiskunnan varoilla. Tällöin kontrollia perustellaan lainsäädännöllisin keinoin. Tällaisia keinoja ovat hyvän hallintotavan ylläpitäminen, oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden turvaaminen sekä yhteiskunnan varojen tarkoituksenmukainen käyttö. Samalla kun organisatorinen kontrolli näyttäytyy tuen saamisen itsestään selvänä ehtona, näyttää se samalla voivan vaikeuttaa luottamuksellisen asiakassuhteen syntymistä. Ratkaisu luottamuksen syntymiseen löytyy kontrollin ja tuen yksilöllisestä mitoituksesta, koska institutionaalista kontrollia ei voi poistaa. Omaohjaajien ammatillisena haasteena onkin löytää tilanne- ja asukaskohtaisesti oikea tasapaino tuen ja kontrollin välille. Löytääkseen tasapainon ja saadakseen tuen kokemuksen nousemaan päällimmäiseksi omaohjaajan on ymmärrettävä asukkaan tilanne hänen kokemuksensa kuulemisen ja vastaanottamisen kautta. (Jokinen 2008: 127-128, 130.)

Asukasprosessiin kytkeytyvä ulottuvuus näkee tuen ja kontrollin toisiaan täydentävinä työmenetelminä. Kontrollin käyttöä perustellaan profession sisällön sekä sosiaalialan työlle asetettujen ammatillisten tavoitteiden avulla. Kontrollin avulla pystytään esimerkiksi varmistumaan siitä, että asukkaalle annettu tuki ohjaa muutosprosessia haluttuun suuntaan, samalla kun se antaa tietoa mahdollisista ongelmista. Kontrollin avulla näihin ongelmiin voidaan puuttua nopeammin, jolloin ne eivät pääse kasvamaan tai syvenemään. Tuki ja kontrolli kietoutuvat toisiinsa erilaisten kuntoutus- ja aktivointisuunnitelmien tekemisen ja niiden toteutumisen seuraamisen kautta. Suunnitelmat nähdään yhteisenä sopimuksena omaohjaajan ja asukkaan välillä. Suunnitelmien tarkoituksena on varmistaa asukkaan sitoutuminen muutosprosessiin sekä omaohjaajan paneutuminen työskentelyyn muutoksen aikaansaamiseksi. (Jokinen 2008: 132.)

Sosiaalialan ammattilaiset joutuvat arkityössään jatkuvasti etsimään ratkaisuja tuen ja kontrollin välisiin haasteisiin. Yhtenä tärkeimmistä asioista tuen ja kontrollin yhteensovittamisen onnistumisessa nähdään omaohjaajan työkokemuksen myötä kehittyvä ammattitaito. Omaohjaajan tulee kyetä arvioimaan jokaisen asukkaan kohdalla erikseen se, minkälaista kontrollia asukas tarvitsee ja millaiset asiat edesauttavat hänen arjen hallintaansa. Arvioiminen ei kuitenkaan ole helppoa. Kontrollin lisäksi tulee kiinnittää huomiota myös tuen määrään, koska se voi olla joko liian vähäistä tai vääränlaista. Tällöin tuki ei tue asukkaan omia voimavaroja ja taitojen kehittymistä, päinvastoin. Myös liiallinen kontrollointi voi johtaa ulkoisesti toivotun

näköiseen toimintaan, mutta asukkaan sisäinen muutos jää toteutumatta. (Jokinen 2008: 132-134.)

Viidakkokujalla omaohjaajat joutuvat usein miettimään tuen ja kontrollin suhdetta. Esimerkiksi jos asukas haluaa rahansa omalle tililleen, voivat omaohjaajat olla tästä erimieltä, koska he tietävät asukkaan vaikeudesta hallita rahankäyttöään. Tällöin kuvaan tulevat tuen ja kontrollin kysymykset, kun omaohjaajat pohtivat yhdessä asukkaan kanssa mikä olisi paras vaihtoehto, esimerkiksi voisiko tilanteeseen löytää jonkun kompromissin. Omaohjaajat tukevat asukkaita esimerkiksi siivouksessa, hygieniasta huolehtimisessa, ruokailussa ja päihteettömyydessä. Jos omaohjaajien tuki ei riitä, tarvitaan kontrollia. Päihteettömyyttä Viidakkokujalla kontrolloidaan puhallutusten ja seulojen avulla. Positiivinen tulos tai testistä kieltäytyminen johtavat varoitukseen ja kolmesta varoituksesta joutuu muuttamaan pois Viidakkokujalta. Päihteiden käyttäminen talon ulkopuolella on kuitenkin sallittua, mutta omaohjaajien täytyy varoa sanojaan puhuessaan asukkaan päihteiden käytöstä muualla, etteivät he tule hyväksyneeksi asukkaan toimia. Lisäksi omaohjaajat joutuvat miettimään miten puuttua, jos asukas esimerkiksi juo yhden saunakaljan tai lasin viiniä ruoan kanssa. He joutuvat pohtimaan, riittääkö huomautus asiasta vai tulisiko asukkaan saada varoitus, kuten säännöissä sanotaan.

Tuki ja kontrolli voidaan nähdä myös vuorovaikutuksessa rakentuvina tulkintoina. Silloin kontekstista, näkökulmasta tai omaohjaajan ja asukkaan suhteen ja vuorovaikutuksen laadusta riippuen sama teko voidaan nähdä joko tukena tai kontrollina. Ammatillisena haasteena nähdään se, kuinka onnistutaan rakentamaan niin toimiva asiakas- ja vuorovaikutussuhde, että tuen kokemus nousee päällimmäiseksi. Asukas voi kokea kontrollin myös omaohjaajan välittämisenä ja sitoutumisena yhteiseen työskentelyyn. Keskeiseksi elementiksi nousee tasavertainen vuorovaikutus, jossa asukkaalle syntyy kokemus siitä, että hän tulee kuulluksi ja arvostetuksi. Tällöin mahdollistetaan luottamuksellisen suhteen syntyminen, jolloin kontrolliakaan ei koeta pahana asiana. Toimivassa yhteistyösuhteessa asukas ei koe omaohjaajan tueksi ajattelemaa toimia kontrollina, vaan tukena. Omaohjaajan aikomukset eivät ole onnistuneen tuen ja kontrollin tasapainottamisen kannalta olennaisia, vaan se, kuinka hän saa välitettyä ne asukkaalle. (Jokinen 2008: 134-135.)

Oikein mitoitettuina ja perusteltuina kontrollin keinot voivat tuoda asukkaille turvallisuuden ja välittämisen kokemuksen. Viidakkokujalla kontrolli pyritään asettamaan mahdollisimman asukaslähtöisesti, esimerkiksi ottamalla vaikeudet puheeksi ja sopimalla yhdessä asukkaan kanssa keinot tilanteen selvittämiseksi ja edistämiseksi. Mielivaltaista kontrollia välttämällä lisätään asukkaiden vaikuttamismahdollisuuksia ja sitä kautta sitoutumista ja motivoitumista työskennellä asetettujen tavoitteiden mukaisesti. Samalla myös asukkaiden luottamus omaohjaajia kohtaan lisääntyy, kun heidän ei tarvitse pelätä heidän suunnaltaan ylireagoitua, kun he tulevat kertomaan esimerkiksi retkahduksestaan.

5.8 Eettisyys omaohjaajan toiminnassa

Toiminnan eettisyys tähtää hyvään elämään sekä oikean ja väärän erottamiseen. Sosiaalialan työhön eettisyys luo tilaa oikeuksien ja vastuun pohtimiselle sekä riittävän ja kohtuullisen määrittämiselle. Omaohjaaja ymmärtää ja hyväksyy ihmisoikeudet sekä puolustaa niitä. Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle pelkän ihmisyyden perusteella eivätkä ne ole riippuvaisia ihmisen omasta toiminnasta. Ihmisarvoihin kuuluu itsemääräämisoikeus, osallistumisoikeus, oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti sekä oikeus yksityisyyteen. Lisäksi omaohjaajan tulee edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta niin asukkaiden omassa elämässä kuin koko yhteiskunnassakin. Tämä tarkoittaa negatiivisen syrjinnän estämistä, erilaisuuden tunnustamista, voimavarojen jakamista tasapuolisesti ja epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustamista. (Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. 2005: 6-9.) Viidakkokujalla oikeudenmukaisuuteen pyritään esimerkiksi tarjoamalla jokaiselle asukkaalle kaksi omaohjaajaa, tukemalla lääkärikäynneissä, yhteisillä säännöillä ja oikeuksista tiedottamisella. Tarvittaessa lääkärikäynnit hoidetaan yhdessä omaohjaajan kanssa, koska asukas ei aina osaa kertoa voinnistaan ja vaatia hoitoa. Tällöin omaohjaaja tukee ja neuvoo asukasta. Lisäksi asukkaalle selvennetään lääkärin mahdollisesti epäselviä ilmauksia ja näin ollen mahdollistetaan asukkaan oman sanoman ilmaiseminen. Asukkaille kerrotaan heidän oikeuksistaan esimerkiksi erilaisista tuista ja tarvittaessa niitä haetaan yhdessä.

Vantaan kaupungin arvot, joihin Viidakkokujankin toiminta perustuu, ovat innovatiivisuus, kestävä kehitys ja yhteisöllisyys. Innovatiivisuudella tarkoitetaan kykyä hyödyllisten muutoksien tuottamiseen, suunnannäyttäjänä toimimiseen ja rohkeutta uusien parempien palvelujen toteuttamistapojen etsimiseen. Kestävä kehitys tarkoittaa hyvien elinmahdollisuuksien turvaamista vantaalaisille, nykyisille ja tuleville sukupolville. Päätöksenteko pohjautuu ekologisiin ja oikeudenmukaisiin näkökulmiin sekä talouden tasapainoon. Yhteisöllisyydellä tarkoitetaan asukkaiden osallisuuden ja aktiivisuuden edistämistä, syrjäytymisen ehkäisemistä sekä asukkaiden osallistumista yhteisten tavoitteiden saavuttamiseen. (Sivistystoimen arvot. 2010.)

Viidakkokujalla eettisyys pohjautuu yhteiseen päämäärään. Siihen kuuluvat kirjatut tavoitteet ja tehtävät, jotta kaikki tietävät missä mennään ja mitä tehdään. Eettiseltä kannalta katsottuna on tärkeää, että työntekijät toimivat samassa linjassa, jotta asukkaat ovat tasavertaisessa asemassa toisiinsa nähden. Eettisyydestä huolehditaan esimerkiksi viikkopalaverissa, joissa epäkohdat tuodaan esille ja ne voidaan kyseenalaistaa. Samalla epäkohtiin etsitään toimivia ratkaisuja. Viidakkokujan henkilökunta käy säännöllisesti arvokeskusteluja, joissa he tuovat esille työtä ohjaavia arvoja ja sitä, miten niitä on onnistuttu toteuttamaan työssä. Lisäksi henkilökunta osallistuu muutaman kerran vuodessa järjestettävään Vantaan kaupungin järjestämään aikuissosiaalityön iltapäivään.

Vuonna 2001 tuli voimaan laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Lain tarkoituksena on turvata asukkaan asema sekä oikeudet palvelujen käyttäjänä ja parantaa yhteistyötä sekä vuorovaikutusta asukkaan ja sosiaalihuollon välillä. Laki sisältää säädöksiä koskien asukkaan osallistumista, kohtelua ja oikeusturvaa. Tavoitteena on parantaa asukkaan itsemääräämisoikeutta huomioimalla asukkaan tarpeet, toiveet sekä mielipiteet. Palveluiden tarpeessa tulee kuunnella asukkaan sanaa ja luottaa hänen kykyynsä kertoa omista tarpeistaan. Palveluiden tulee toteutua asukkaan tarpeiden mukaisesti eikä taustalla olevan organisaation sanelemista tarpeista. Laki pyrkii lisäämään asukkaan aktiivisuutta ja edistämään asukkaan myönteistä kohtelua. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002: 13, 17.)

Asukkaalla on oikeus saada hyvää kohtelua ja laadukasta palvelua. Tämän tulee toteutua ilman syrjintää, niin ettei asukkaan ihmisarvoa loukata sekä että hänen yksityisyyttään ja arvomaailmaansa kunnioitetaan. Palveluissa tulee huomioida asukkaan yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. Lisäksi asukkaan kulttuuristausta ja äidinkieli on otettava huomioon sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Ihmisten samanarvoisuus on nostettu esiin perustuslaissa. Siinä sanotaan, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002: 25) Viidakkokujalla jokaisella asukkaalla on samat järjestyks- ja asukassäännöt. Säännöistä pidetään kiinni ja epäkohtien syntyessä uusista pelisäännöistä sovitaan yhdessä. Omaohjaajat toimivat ihmisarvoa kunnioittaen sekä huolehtivat asukkaan hyvästä ja oikeudenmukaisesta kohtelusta. Esimerkiksi jos toisella ohjaajalla on huono päivä, tulee toinen ohjaaja hänen tuekseen ottamalla esimerkiksi jonkun työtehtävän hoidettavakseen.

Lain mukaan asukkaan itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava ja osallistumista edistettävä. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan sitä, että yksilöllä on oikeus määrätä omasta elämästään ja omaa elämää koskevista päätöksistä. Palveluita toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asukkaan toivomukset ja mielipide. Asukas on otettava mukaan häntä koskevaan palveluiden suunnitteluun ja toteutukseen. Lisäksi kaikissa päätöstilanteissa on otettava huomioon asukkaan etu. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002: 33.) Omaohjaajan tulee kunnioittaa ja edistää asukkaan itsemääräämisoikeuden toteuttamista omista arvoista ja ajatuksista huolimatta. Asukkaalla on oikeus tehdä omat valintansa edellyttäen ettei se uhkaa muiden oikeuksia. Asukas on aina vastuussa omista valinnoistaan ja niiden seurauksista. Omaohjaajan tulee kertoa asukkaalle eri ratkaisuvaihtoehdoista, niiden eduista, haitoista ja seurauksista, jotta asukas voi tehdä omat ratkaisunsa. (Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005: 8, 14.) Itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttää asukkaalta kykyä hallita itseään ja tehdä harkittuja päätöksiä ja tekoja, ilman ulkoisten tekijöiden vai-

kutusta. Lisäksi mielipiteen muodostus vaatii asukkaalta sitä, että hän ymmärtää erilaiset vaihtoehtoiset ratkaisut sekä niiden seuraukset ja merkitykset. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen perustuu asukkaan ja sosiaalihuoltoa järjestävän tahon yhteistyöhön. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002: 33-34.)

6 Sosiaalinen kuntoutus

Sosiaalialan työ on yhteiskunnallista toimintaa, joka on kehittynyt yhdessä hyvinvointivaltion kanssa ja liittynyt erilaisiin hyvinvointitehtäviin. Sosiaalialan hyvinvointitehtävät ovat muuttuneet ja laajentuneet merkittävästi ajan saatossa samalla kun työn ydin, asiakaskohtaisen auttamisen instituutio, on säilynyt ennallaan. Kuntoutuspalveluissa on nähtävissä paradigman muutos, kun hyvinvointipalvelujen sektorikeskeisestä ja fordistisesta työnjaosta ollaan siirtymässä kohti vuorovaikutteista verkostomaista työskentelyä. Kuntoutuksessa vahvasti vaikuttanut oire- ja ongelmakeskeisyys ovat saamassa rinnalleen uuden voimavarakeskeisen asukkaan valtaistumista tukevan orientaation, jossa työskentely kohdistuu asukkaan mahdollisuuksiin. Samalla työntekijän perinteinen auktoriteettinen asiantuntijuus on vaihtumassa kumppanuuteen, jonka lähtökohtana on asukkaan tarpeista lähtevä yhteistyö. (Tuusa 2005: 26, 28.) Viidakkokujan omaohjaajien toiminta perustuu asukkaiden voimavaroihin, niiden löytämiseen ja tukemiseen. Kuntoutuminen rakennetaan asukkaan vahvuuksien ympärille käyttäen ratkaisukeskeistä työtapaa. Ratkaisukeskeisessä työtavassa ei keskitytä niinkään asukkaan ongelmiin ja niiden syntyyn, vaan siihen miten ne voisi ratkaista.

Kuntoutuksen kentässä asukaslähtöisyys, voimavarasuuntautuneisuus, valtaistumisen ja elämänhallinnan tukeminen sekä palvelujen kytkeminen asukkaan lähiyhteisöön, työpaikkaan ja elinympäristöön ovat korostuneet 1990-luvulta alkaen. Kuntoutus on suunnitelmallista ja monialaista toimintaa, jonka tavoitteena on asukkaan toiminnan mahdollisuuksien lisääminen tilanteissa, joissa hänen mahdollisuutensa sosiaalisen selviytymiseen ja integraatioon ovat sairauden tai muiden syiden vuoksi uhattuina tai heikentyneet. Päämääränä on asukas, joka pystyy toteuttamaan elämänprojektejaan ja ylläpitämään elämänhallintaansa. Kuntoutus perustuu asukkaan voimavaroihin, toimintakykyyn sekä hallinnan tunnetta lisääviin ja toimintaympäristön tarjoamia toimintamahdollisuuksia parantaviin toimenpiteisiin. (Tuusa 2005: 33.)

Kuntoutuksen palvelujärjestelmässä on havaittu ongelmia, jotka liittyvät kuntoutuksen liian myöhäiseen käynnistymiseen, asukkaiden vaikutusvallan puutteeseen omissa asioissaan, palvelujen pirstaleisuuteen, yhteistyön puutteisiin eri toimijoiden välillä sekä asiakasohjauksessa. Kuntoutusta on sen lisäksi kritisoitu palvelujen asiantuntijakeskeisyydestä sekä toimenpiteiden sattumanvaraisuudesta ja irrallisuudesta. Jotta kuntoutus tukisi parhaalla mahdollisella tavalla asukkaan elämäntilannetta ja kuntoutusta, pitäisi toimenpiteiden ja palveluiden

lähtökohdaksi saada asukkaan omat tavoitteet, pyrkimykset ja tarkoitukset. Vasta kuntoutuksen ollessa asukaslähtöistä voi asukas sitoutua kuntoutusprosessiin. Sitoutuminen näkyy muutoksena asukkaan elämänhallinnassa ja elämäntilanteessa sekä konkreettisina muutoksina hänen toiminta- ja ajattelutavoissaan. (Tuusa 2005: 33.) Viidakkokujan omaohjaajatoiminnalla pyritään takaamaan asukkaan saaman tuen ja avun jatkuvuus ja säännöllisyys. Yhteistyöllä muiden tahojen kanssa tavoitellaan asukkaan saamien palveluiden yhteensopivuutta ja sujuvuutta, jotta eri palveluista muodostuisi yhtenäinen ja asukasta tukeva kokonaisuus.

6.1 Sosiaaliala osana mielenterveyskuntoutusta

Sosiaalialan tehtävänä on puuttua asioihin poikkeuksellisissa ja ongelmallisissa elämäntilanteissa. Samalla se on dynaamista ja muutokseen pyrkivää. Muutos tarkoittaa asukkaan elämän normalisointia siten, että sosiaalialan toimenpiteiden tarve lakkaa. Työn avulla pyritään vahvistamaan arkielämän normaaliutta, jonka kautta asukas pyritään muuttamaan omaa elämänsä rakentavaksi ihmiseksi. Muutoksen myötä asukas siirtyy kategoriasta toiseen, esimerkiksi riippuvaisesta itsenäiseksi, passiivisesta aktiiviseksi, syrjäytyneestä normaalikansalaiseksi tai työttömästä työssä käyväksi. Ammatillisen työn tavoitteena on huomata asukkaiden vaatimattomatkin muutokset, sillä usein muutos tapahtuu hitaasti askel askeleelta. Muutoksen hitauden takia voi näyttää, ettei muutosta tapahdu ollenkaan. Kuitenkin nämä pienet muutokset positiiviseen suuntaan voivat olla asukkaille hyvin merkityksellisiä. Työn kaksijakoinen luonne ilmenee asukkaiden ongelmien ratkaisemisessa sekä niiden ennalta ehkäisemisessä. Ammatillisena toimintana sosiaalialan työtä voidaan nimittää myös suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi toiminnaksi sosiaalisten ongelmien parissa. (Raunio 2004: 50-51.)

Määriteltäessä työtä aikuisten parissa rakentuu se pääasiallisesti kolmen elementin varaan: 1) ongelma, 2) tavoite ja 3) välineet. Ongelmia voivat olla erilaiset elämän pulmatilanteet, jotka voivat liittyä esimerkiksi taloudelliseen tilanteeseen, työttömyyteen tai elämänhallintaan. Tavoitteena on parantaa elämäntilannetta sekä ylläpitää ja edistää asukkaiden turvallisuutta ja itsenäistä suoriutumista. Tukeminen, neuvonta, ohjaus, suunnitelman laatiminen, sosiaalinen tuki sekä yhteistyö asukkaan kanssa nähdään välineinä tavoitteiden saavuttamiseksi. Sosiaalialan työssä aikuisten parissa on kyse suunnitelmallisesta työotteesta, jonka perustana on huolellinen tilanteen arviointi, johon liittyy pitkäjänteisyys ja kokonaisvaltaisuus. Tämän lisäksi voidaan nähdä ratkaisukeskeinen ote, jossa yhdessä asukkaan kanssa etsitään asukkaan vahvuuksia ongelmien ratkaisemiseksi. (Juhila 2008: 16-18.) Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö on osa Vantaan kaupungin aikuissosiaalityötä ja se toimii perhepalveluiden alaisuudessa. Viidakkokuja on ensimmäinen Vantaan kaupungin vastaava asumisyksikkö ja se toimii pioneerina Vantaan pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisessä. Viidakkokuja tukee asukkaita normaaliin elämään ja kansalaisuuteen. Asumisyksiköllä on iso rooli kuntoutuksen kentässä

Vantaalla. Viidakkokuja tarjoaa asukkailleen virikkeitä, tekemistä arkeen, tukee sosiaalisten taitojen kehittymistä ja kuntouttaa heitä osaksi yhteiskuntaa.

Kansainvälisen määritelmän mukaan sosiaalialan työn tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen. Keinoina ovat itsenäisen elämänhallinnan edistäminen, sosiaalisen muutoksen aikaansaaminen ja ihmissuhdeongelmien ratkaiseminen. Työ kohdistuu vuorovaikutukseen asukkaan ja hänen ympäristönsä välillä. Sosiaalialan työn välineenä on sosiaali- ja käyttäytymisteoreettinen ja yhteiskunnan järjestelmiä koskeva tieto sekä näiden soveltamiseen tarvittava taito. Työ perustuu kansainväliseen yleissopimukseen kirjattuihin ihmisoikeuksiin ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen. (Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. 2005: 7.)

Hyvinvoinnin käänköpuolena on ajoittain enemmän tai vähemmän työttömiä, itsemurhia sekä mielenterveys- ja päihdeongelmia. Sosiaalialan tehtävä on kaksijakoinen: toisaalta korjata syrjäyttäviä mekanismeja ja toisaalta parantaa syrjäytyneiden toimintaedellytyksiä. Sosiaalialalla hoidetaan sellaisia asioita ja prosesseja, joiden suhteen monet muut yhteiskunnalliset toimijat ovat jo epäonnistuneet ja osoittautuneet voimattomiksi. Työn avulla korjataan niitä jälkiä, joita ovat tuottaneet kasvatusinstituutiot, koulutuspolitiikka, työvoimapolitiikka, asuntopolitiikka, teollisuuspolitiikka, aluepolitiikka sekä ihmisten arkielämän puutteet. Ihmiset, jotka ovat kulttuurisesti, poliittisesti ja taloudellisesti vähäresurssisia sekä, jotka eivät menesty tai halua menestyä kilpailussa valikoituvat usein syrjäytyneiksi. Sosiaalialan työn lähtökohtana voidaan pitää klassista humanismia: jokainen ihminen on arvokas sellaisenaan. Jokaisella on ihmisarvo, sitä ei tarvitse ansaita. Jokaiselle asukkaalle olisi tarjottava vähintäänkin ihmisarvoisen elämän edellytykset. Edellytykset olisi tarjottava myös siinä tilanteessa, ettei häntä pystytä kuntouttamaan tai saattamaan sellaiseen elämänyhteyteen, jota yhteiskunnassa pidetään suotavana. (Särkelä 2001: 94-99.)

Mielenterveystyö Viidakkokujalla käsittää sairauden tuomien ongelmien purkamisen. Omaohjaajat pyrkivät lisäämään asukkaidensa itsetuntoa ja -arvostusta. Yksi tärkeä osa Viidakkokujan mielenterveystyötä on tuoda asukkaat keskelle normaaliväestöä. Välttämällä erilaisuuden korostamista asukkaille mahdollistuu normaalin elämän kokemus, jossa he ovat kuin kuka tahansa muu lähiympäristössä asuva. Lisäksi asukkaat käyttävät yleisiä palveluita muiden ihmisten tavoin. Viidakkokujalla pyritään myös ennakkoluulojen muuttamiseen, koska he haluavat rikkoo mielenterveysongelmaisiin liittyvän kielteisen asenteen.

6.2 Empowerment - valtaistumisesta voimaantumiseen

Yhteiskunnassa on puhuttu enenevässä määrin yksilön omasta osuudesta omaan hyvinvointiinsa. Samassa yhteydessä on käytetty käsitteitä osallisuus, vaikuttamismahdollisuudet, elämän-

hallinta ja empowerment. Lähtökohtana on pidetty sitä, että asukas itse tietää, mikä hänelle on hyväksi. Empowerment on suomennettu valtaistumiseksi, voimaantumiseksi, sisäiseksi voimantunteeksi tai voimavaraistumiseksi. Empowermentin ytimeksi on määritelty sisäinen voimantunne, joka lisääntyy sellaisessa vuorovaikutuksessa, jossa asukas tuntee itsensä arvokkaaksi. Parantunut itsetunto, kyky asettaa ja saavuttaa päämääriä, oman elämän ja muutosprosessien hallinnan tunne, kunnioitus muita kohtaan ja toiveikkuus tulevaisuutta kohtaan on nähty voimaantumisen lopputuloksena. Itseymmärrys tarkoittaa ymmärrystä siitä, mitä todella tapahtuu, mikä on totta ja mikä kuviteltua. Itseymmärryksen rinnalle tarvitaan eettistä pohdintaa, jossa tunnistetaan ja arvioidaan arvoja, vastuullisuutta, tehtyjä valintoja ja niiden seurauksia. (Iija 2009: 105.)

Hyttisen (2003: 88-89) mielestä ”jäykkien mallien sijasta pitäisi hakea liikkuvuutta, joustavaa mielikuvituksen käyttöä, reflektiivisyyttä, kykyä ihmetellä itsestään selvyyskykyä, kykyä nähdä todellisuuden sosiaalisesti rakentunut luonne, kykyä hahmottaa kokonaisuuksia ja kykyä nähdä myös havaintojen taakse”. Toiselle ihmiselle ei voi suoraan antaa voimaa, mutta hänen voimaantumistaan voidaan yrittää tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, esimerkiksi avoimuudella, toimintavapaudella, rohkaisemalla sekä pyrkimällä turvallisuuteen, luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen. Valtaistumisen keskeinen ominaisuus on asukkaan kokemus omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa olosuhteisiinsa, saavuttaa asettamia tavoitteita sekä saada enemmän valtaa omaan elämäänsä.

Rostila (2001: 41) näkee empowermentin toimintavoiman kasvun mahdollistamisena. Sen tavoitteena on asukkaan valintojen ja sosiaalisen ympäristön ihannetila. Käytännön työssä toimintamahdollisuuksien muuttaminen edellyttää luovuutta ja luovaa yhteistoimintaa asukkaan kanssa. Asukas tulee valtuuttaa työn subjektiksi. Asukkaan tehtävänä on määritellä omin sanoin ongelmansa, tavoitteensa ja vahvuutensa. Hokkasen (2009: 317) mukaan Adams (1996) on määritellyt kattavasti ja yleisesti hyväksytyn empowermentin käsitteen sosiaalialan työn näkökulmasta. Adamsin määritelmässä empowerment nähdään keinona vaikuttaa yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen elinolosuhteisiin ja muuttaa niitä. Muutoksen avulla kohde voi saavuttaa haluttuja asioita, kohentaa elämänsä laatua ja auttaa myös toisia näissä pyrkimyksissä. Empowerment nähdään prosessina, jossa se on keino muutoksen aikaansaamiseksi. Määritelmä sisältää vahvasti ajatuksen toimijoiden kollektiivisuudesta ja omaehtoisuudesta sekä prosessin tavoitteellisuudesta. Näin mukaan tulee myös yhteiskunnallisuus ja toisen puolesta toimimisen mahdollisuus.

Viidakkokujan omaohjaajien toiminta tähtää asukkaiden voimaantumiseen, jotta heidän oma-toimisuutensa ja itsenäisyytensä säilyisi tai lisääntyisi. Voimaantumisen avulla pyritään lisäämään asukkaiden elämänhallintaa ja osallisuutta yhteiskunnassa. Tiedostamalla omat oikeutensa asukkaiden vaikutusmahdollisuudet lisääntyvät, jolloin myös heidän elämänlaatussa

kohenee. Tähän pyritään käyttämällä asukasta osallistavia menetelmiä. Esimerkiksi asukkaita tuetaan omatoimisuuteen kuntouttavaa työtettä käyttäen ja heitä autetaan välttämättömissä asioissa. Asukkaita kehoitetaan ja kannustetaan ottamaan itse vastuu elämästään ja asioiden hoidosta. Onnistumisista asukkaat saavat positiivista palautetta. Ongelmien ja epäonnistumisten kohdalla yritetään löytää ratkaisuja siihen, miten asukas voisi toimia ensi kerralla toisin ongelmia kohdatessaan.

Empowerment voidaan jakaa 1) valtaistavaan ja 2) voimaannuttavaan työhön. Empowerment valtaistumisena on valtaulottuvuuden vahvasti tiedostavaa, ihmisyyttä kunnioittavaa ja yhteiskuntatietoista. Voimaantumisenä se on asukaskeskeistä, asukkaan vastuuta ja toimijuutta korostavaa kohdesuuntautunutta ja kokemusta korostavaa. Valtaistava ja voimaannuttava empowerment eivät ole toisilleen vastakkaisia toimimisen tapoja, vaan ne tulee nähdä toisiinsa täydentävinä. Sen vuoksi jokaisessa tilanteessa tulisi erikseen miettiä, millaisilla keinoilla asukasta autetaan parhaiten. Empowermentissa voimaantumisen ja valtaistumisen on oma asemansa. Pelkästään voimaannuttamiseen perustuva auttamispolitiikka ruokkii itse itseään, sillä ilman valtaistavia toimenpiteitä vain lisätään voimaannuttamista tarvitsevien ihmisten määrää. Jos auttamispolitiikka perustuu pelkästään valtaistumiseen, jäävät yksinäiset yksin, mikä on mahdollon lähtökohta sosiaalialan työlle. Siksi työssä tarvitaan molempia lähestymistapoja, jotta voidaan auttaa sekä asukkaita että muuttaa yhteiskunnallisia rakenteita. (Hokkanen 2009: 330-334.)

Valtaistavassa lähestymistavassa keskeisiksi teemoiksi nähdään yhteiskunnallinen ja asukkaan elämään liittyvä eriarvoisuus, osattomuus tai vääryys, joita jo sellaisenaan pidetään muutosta vaativina. Asiantilan tiedostaminen muutosta vaativaksi on toiminnan lähtökohta ja päämääränä on vääryyden poistaminen. Valtaistumisen avulla saadaan pitkäkestoisia ja kattavia ratkaisuja aikaiseksi, jotka poistavat vallattomuuden senhetkisiltä toimijoilta sekä heidän kaltaisiltaan tulevaisuudessa. Valtaistava prosessi on jatkuva ja suhteellistuva, koska uusien alustavien muotojen noustessa vääryyksiksi saavutettu valtaistuminen menettää merkityksensä. Valtaistuminen uusiutuu ajassa, paikassa, tilanteessa ja toimijoissa. Valtaistuminen on yhteydessä voimaantumiseen, sillä valtaistuessaan osalliset saavat voimaannuttavia kokemuksia. Valtaistuminen lisää asukkaiden ja yhteisöjen tietoisuutta ja siihen sisältyy myös yhteenkuuluvuuden tunteen kehittyminen. (Hokkanen 2009: 331-334.)

Valtaistava työote näkyy Viidakkokujan omaohjaajien toiminnassa oikeuksien tiedottamisena asukkaille, asukkaiden kanssa asioimisena ja heidän oikeuksien puolustamisena tarvittaessa sekä asukkaiden kohtaamien epäkohtien esilletuomisena. Asukastyössä omaohjaajat saavat ensikäden tietoa asukkaiden kokemuksista, olivat ne sitten hyviä tai huonoja. Tekemällä näkyväksi ja viemällä saamaansa tietoa ylemmille tahoille, voivat omaohjaajat yrittää omalta osaltaan vaikuttaa yhteiskunnallisten rakenteiden epäkohtiin. Tekemällä näkyväksi työssä

kohtaamia onnistumisia ja hyviä työkäytäntöjä, voidaan niitä hyödyntää jatkossa muiden asukkaiden kanssa tai muissa organisaatioissa.

Voimaannuttava lähestymistapa keskittyy ihmisen tai ihmisryhmän subjektiivisiin kokemuksiin muutosta vaativasta tilanteesta. Voimaantumisen avulla pyritään entistä antoisampaan tapaan määritellä itseä, omaa tilannetta ja suhdetta ympäristöön. Asukkaan omalle tulkinnalle tilanteen todellisuudesta annetaan suuri tila. Huomio kiinnittyy paikallisesti ja yksilöllisesti määrittävään tilanteeseen, sen erityispiirteisiin ja voimavaroihin sekä tilanteen uudelleentulkinnan mahdollisuuteen niin, että asukas voi löytää itsestään tarvittavan muutosvoiman. Myös voimaantuminen voi lisätä valtaistumista. Voimaantuessaan asukas tai yhteisö saa elämään merkitystä, sisältöä ja laatua. Se on prosessi, joka vaikuttaa positiivisesti asukkaan itsetuntoon ja toimijuuteen. Valtaistumisen esiasteena voidaan pitää voimaantumista. Valtaistuminen edellyttää toimijoilta riittävää itseluottamusta omaan itseen ja vaikutusmahdollisuuksiin. (Hokkanen 2009: 331, 334.)

Viidakkokujalla asukkaiden voimaannuttaminen lähtee käytetyistä termeistä. He eivät puhu kuntoutujista tai potilaista, vaan asukkaista. Käyttämällä termiä asukas he haluavat irrottautua laitospäätöksistä ja näkökulmasta, jossa asukas nähdään vain hoidon kohteena olevana yksilönä. Termillä halutaan korostaa sitä, että asukkaat ovat paljon muutakin kuin vain sairautensa. Henkilökunnasta käytetään hoitajien sijasta termiä ohjaajat, koska Viidakkokujan asukkaat eivät ole siellä hoidossa, vaan saamassa tukea ja apua asumiseen. Omaohjaajat tukevat ja neuvovat asukkaita tarvittaessa ja auttavat asukkaita löytämään uusia merkityksiä elämälleen. Yhteistyössä painottuu positiivinen näkökulma, jonka avulla asukkaita autetaan löytämään itsestään voimavaroja heikkouksien sijaan. Työskentelyn pohjautuessa asukkaan voimavaroihin, asukkaiden mielikuva itsestään voi muuttua positiivisemmaksi.

6.3 Tavoitteena kuntoutuminen

Mielenterveyskuntoutuksessa on viime vuosina keskitetty huomiota asiakkaan ja auttajan väliin kanssakäymiseen. Sairaus- ja vajavuusmallissa asukkaan subjektiivisuus jää helposti syrjään. Mielenterveystyötä tehdessä omaohjaajan ja asukkaan välistä suhdetta sekä asukkaan omaa elämänhallintakykyä voi hankaloittaa patologisten selitysmallien käyttö. Ne ovat usein deterministisiä ja alleviivaavat tahattomasti asukkaan kyvyttömyyttä toimia itse tilanteen parantamiseksi samalla kun ne ovat uhka motivaatiolle ja itsearvostukselle. Mielenterveystyössä on tärkeää löytää keinoja vahvistaa mielenterveydellisiä vaikeuksia kokeneen ihmisen selviytymistä arjessa, osallistumista oman elämänsä suunnitteluun ja tietoiseen vastuunottoon omasta elämästä. Tällöin keskiöön nousevat niin sanotut toiset mahdollisuudet eli ihmisen oman subjektiivisuuden edistäminen ja arjen tukeminen. (Hyttinen 2003: 87.)

Sosiaalialan työn näkökulmasta kuntoutuksessa on kuusi keskeistä elementtiä, jotka ovat asukaslähtöisyys, yksilöllisyys, moninäkökulmaisuus, ryhmän tarjoama vertaistuki, laatu ja tuloksellisuuden arviointi ja raportointi sekä sosiaalinen raportointi ja vaikuttaminen. Työn peruseriaatteina ovat voimaantuminen, valtaistuminen, voimavarakeskeisyys, subjektiivisuus/toimijuus, täysivaltaisuus, osallisuus ja vastuullisuus, kulttuuristen erojen tiedostaminen ja kunnioittaminen sekä elämän näköalojen avaaminen. Kuntouttava työ tulee osaksi kuntoutusta elämäntilanteissa, joissa ihmisten tai ryhmien täysivaltainen toiminta on vaikeutunut tai vaikeutumassa. Sen tavoitteena on luoda, palauttaa ja ylläpitää omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä, tukea asukkaiden itsenäisiä ja myönteisiä elämänvalintoja sekä täysivaltaista kansalaisuutta. (Tuusa 2005: 40-41, 43.)

Muutostilanteissa yksilöt toimivat aina olemassa olevien ja mahdollisten keinojen mukaan. Tästä syystä on tärkeää muistaa, että vaikka asukas ei omaohjaajan mielestä vaikuta riittävän motivoituneelta tai toimii muuten harkitsemattomasti, hän toimii sen hetkisten kykyjensä mukaan. Silloin asukas tarvitsee omaohjaajan tukea, jotta hän voi löytää uusia rakentavia selviytymiskeinoja ja voimavaroja tilanteen voittamiseksi. Omaohjaajan on tärkeää pysähtyä miettimään, miten paljon asukkaiden omiin valintoihin voi puuttua ja kuka arvioi, mikä on tai ei ole asukkaan kannalta järkevää tai hyödyllistä. Kuntoutuksen keskeiset näkökulmat keskittyvät asukkaan ja omaohjaajan väliseen suhteeseen, arkisen selviytymisen tukemiseen sekä asukkaan voimavarojen tunnistamiseen ja lisäämiseen. Lisäksi keskeisiin näkökulmiin kuuluvat identiteetin vahvistaminen ja persoonallisen kasvun edistäminen, tukeminen traumaattisissa kriiseissä ja elämänmuutoksiin sopeutumisessa sekä tukeminen mielenterveys- ja päihdeongelmien hoidossa ja kuntoutuksessa. (Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen 2009: 59, 64-65.)

Asukas voi tarvita tukea niiden taitojen kehittämiseen, joiden avulla hän pystyy huolehtimaan itsestään ja kodistaan sekä hoitamaan arkisen vuorovaikutuksen. Ohjatessaan asukasta omaoimismemmaksi arjen askareissa, omaohjaaja välittää samalla oman mallinsa ja ehkä myös elämäntapansa asukkaalle. Tästä on hyvä olla tietoinen ja pohtia omia käsityksiään ja uskomuksiaan. Kyseessä on kuitenkin asukas ja hänen elämäntapansa, tottumuksensa ja kotinsa, joka tulisi ottaa huomioon tavoitteita asetettaessa. Arjen ongelmat voivat johtua myös motivaation puutteesta. Jos asukas ei koe tavoitteita itselleen tärkeiksi, ei hän pysty sitoutumaan täysin niiden tavoittelemiseen. Siksi on tärkeää etsiä yhdessä asukkaan kanssa mielekkäitä ja realistisia tavoitteita, jotka motivoivat asukasta aktivoitumaan. (Kettunen ym. 2009: 62-63.)

6.3.1 Motivaatio osana kuntoutusprosessia

Kuntoutumisprosessi vaatii paljon asukkaalta, omaohjaajalta ja heidän yhteistyöltään. Rissanen (2007: 85) kokemuksen mukaan kuntoutuminen ei etene ilman asukkaan omaa motivoituneisuutta ja halua parantua. Myös omaohjaajan tulee olla motivoitunut auttamaan asukasta. Kuntoutuminen vaatii hyvän ja toimivan yhteistyösuhteen ja aikaa. Asukkaan tulee olla valmis etsimään uusia ratkaisuja ja olla halukas luopumaan mielenterveysongelmaisen elämäntavasta, roolista ja identiteetistä. Yleensä kuntoutujat ovat motivoituneita kuntoutumaan ja elämään mahdollisimman normaalia elämää, mutta he eivät saa siihen tilaisuutta. Tämän vuoksi kuntoutusorganisaatioita, prosesseja ja kuntoutusmuotoja tulisi kehittää sekä lisätä resursseja ja joustavuutta motivoitumisen edistämiseksi.

Yhteistyösuhteessa omaohjaajan on tärkeää motivoida asukasta kuntoutukseen. Omaohjaajan haasteena on vähentää asukkaan kielteistä asennetta, auttaa häntä löytämään ongelmansa ja voimavaransa sekä lisätä hänen haluaan muutokseen. Motivoituminen kuntoutukseen nähdään käänkökohtana kuntoutusprosessissa. Asukkaan tulisi itse oivaltaa ja ymmärtää työskentelynsä merkitys sekä se, mitä itsensä kanssa työskenteleminen tarkoittaa. Hänen on tehtävä työ itse omaohjaajan auttaessa ja tukiessa. Ongelmia motivaation syntymiseen tai ylläpitämiseen voivat vaikuttaa asukkaan vaikeus huomata, että hän voi itse vaikuttaa elämäänsä, tekemisiinsä ja kykyynsä tehdä päätöksiä. Heidän voi olla vaikea oppia ottamaan vastuuta elämästään, kun he ovat mahdollisesti tottuneet siihen, että asiat vain sattuvat ja tapahtuvat itselle. (Rissanen 2007: 85-86.)

Kokiessaan menestyvänsä, pystyvänsä johonkin ja saavansa jotakin aikaa, voi asukkaan itsetuottamus palata tai parantua. Tällöin on hyvä hetki asettaa uusia tavoitteita ja nostaa vaatimustasoa, koska asukas on siihen kykenevä. Lisäksi kuntoutuksen eteneminen ja parantuneet tiedot ja taidot motivoivat jatkamaan kuntoutusta. Motivaatio ja siihen kytköksissä oleva kuntoutuminen sisältää kuntoutumisvalmiuden käsitteen. Se tarkoittaa sitä, että asukas kykenee asettamaan elämäänsä koskevia tavoitteita ja on valmis osallistumaan kuntoutusprosessiin. Motivaation perustana on pidetty myös mielenterveysongelmien hyväksymistä ja myönteistä suhtautumista kuntoutumiseen. Motivaatiota lisää omaohjaajan osoittama rehellinen ja aito kiinnostus, jolloin asukas voi kokea itsensä hyväksytyksi ja tärkeäksi. Motivaatio ja itsetuottamus voivat kasvaa kun asukas havaitsee, että yhteistyösuhteessa keskitytään juuri hänen asioihinsa ja yritetään saada hänen elämänsä uuteen suuntaan sairaudesta huolimatta. Kun omaohjaaja tuntee asukkaan, voi hän valita asukkaan eri elämäntilanteisiin sopivat työskentelymenetelmät. (Rissanen 2007: 86-88.)

Ihminen on motivoitunut toimintaan silloin, kuin hänen toiminnallaan on jokin tavoite tai päämäärä. Motivaatio on välttämätön perusedellytys muutoksen kannalta. Se vaatii henkilön

omaa tahtoa ja osallistumista ja se lähtee aina henkilöstä itsestään käsin. Sosiaalialalla asiakassuhteissa asukkaan oma motivaatio on edellytys tilanteen edistymiselle. Motivaatio voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen. Sisäisessä motivaatiossa, hän tekee jotain itseään kiinnostavaa ilman materiaalista palkintoa. Ulkoisesti motivoitunut toiminta on puolestaan välineellistä. Motivoituminen on kuitenkin aina sisäsyntyistä, johon vaikuttavat henkilön tunteet ja ajatukset. Asukkaan usko omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa synnyttää motivaatiota. Sitoutuminen elämäntapamuutoksiin vaatii asenne- ja tunnetason työskentelyä, jossa tutkitaan omia arvoja ja valintoja. Muutostarpeesta on pitkä matka muutosvalmiuteen ja tekoihin. Motivaatio vaihtelee matkan varrella ajan ja tilanteiden mukaan. (Turku 2007: 33-38, 43.)

Millerin mukaan motivaatio on ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja ympäristötekijöiden tulos (Miller 2008: 19). Asiakassuhteessa neutraali vuorovaikutus voi sitouttaa tehokkaammin, kun sen sijaan painostava vuorovaikutus johtaa heikosti omaehtoiseen muutoskäyttäytymiseen. Oleellista motivaation tukemisessa on luottamus ja keskinäisen yhteistyön korostaminen. Omaohjaaja liittoutuu asukkaan kanssa ja säilyttää asukkaan itsemääräämisoikeuden kokemuksen. Omaohjaaja voi toimia motivaation herättämiseksi säätämällä puitteet mahdollisimman optimaalisiksi. (Turku 2007: 34-35.) Omaohjaaja voi voimistaa asukkaan positiivista kiinnostusta muutosta kohtaan kaikissa muutosprosessin vaiheissa. Hän auttaa ja rohkaisee asukasta näkemään ongelmakäyttäytymisen ja näkemään mahdollisuuden sen luopumiseen asukkaan omien etujen mukaiseksi. Motivoivassa tukemisessa korostetaan asukkaan rajoitusten ja puutteiden sijaan voimavarojen ja kykyjen tunnistamista, voimistamista ja käyttöä. Tukeminen perustuu asukkaan yksilöllisiin tarpeisiin, jotka arvioidaan asiakassuhteen alussa. Tukeminen toteutetaan yhteistyöllä asukkaan kanssa. Yhdessä sovitaan tavoitteet ja kehitetään keinoja niiden saavuttamiseksi. Asukas on aktiivinen suunnittelija omaohjaajan rinnalla. (Miller 2008: 21-23.)

6.3.2 Kuntoutuksen päämääränä arjen hallinnan lisääminen

Liukko (2006: 81) käyttää teoriassaan käsitettä elämänhallinta. Viidakkokujan asumisyksikössä käytetään kuitenkin termiä arjen hallinta, jonka vuoksi käytämme työssämme sitä. Liukon mukaan hyvä arjen hallinta edellyttää resursseja ja mitä monipuolisemmat resurssit asukkaalla on, sitä paremmin hän pystyy selviytymään elämän haasteista. Resurssit voivat olla aineellisia, emotionaalisia tai kognitiivisia valmiuksia. Resurssien käyttäminen edellyttää asukkaalta autonomiaa eli mahdollisuuksia vaihtoehtoihin, kykyyn tehdä valintoja ja toteuttaa omia päämääriään. Tärkeimmät arjen hallintaa vahvistavat tekijät ovat itsekunnioitus sekä tunnuksen saaminen omalle itseydelle. Arjen hallinta on seurausta asukkaan ja hänen sosiaalisen maailmansa vuorovaikutuksesta. Itse elämää ei voi kirjaimellisesti hallita, mutta asukas voi tuntea jollakin tavalla hallitsevansa elämäänsä, jos häntä kohdellaan asiallisesti ja hän pystyy itse vaikuttamaan elämäänsä koskeviin päätöksiin ja ratkaisuihin.

Kettunen ym. (2009: 49) kuvaavat elämään kuuluvan erilaisia ylä- ja alamäkiä, joista selviytymisessä auttaa itsensä sekä omien voimavarojensa ja rajojensa tunteminen. Saadakseen realistisen käsityksen itsestään ja voimavaroistaan, asukkaan tarvitsee saada kokeilla erilaisia asioita ja saada siitä palautetta. Hallitakseen elämäänsä asukkaalla tulee olla riittävästi erilaisia voimavaroja arjen haasteisiin vastaamiseksi ja niistä selviytymiseksi. Elämä on mielekästä, kun asukas saa toteuttaa omia päämääriään ja toimia arvojensa mukaisesti ja elämäntilanne on muuten kunnossa. Kettunen ym. (2009: 50) kuvaavat lisäksi Erik Allardtin (1976) mallia hyvinvoinnista. Allardtin mukaan asukkaan hyvinvointi lähtee hänen tarpeistaan ja niiden tyydyttämisestä. Hän jakaa hyvinvoinnin osa-alueet materialisiin, sosiaalisiin ja itsensä toteuttamisen tarpeisiin. Tärkeintä tässä kokonaisuudessa on asukkaan oma kokemus hyvinvoinnistaan ja arjen hallinnastaan.

Arjen hallinnassa on kaksi puolta, ulkoinen ja sisäinen. Ulkoinen arjen hallinta tarkoittaa asukkaan taloudellisia, sosiaalisia, psyykkisiä ja fyysisiä resursseja, jotka turvaavat hänen autonomiansa toteutumista sekä hänen mahdollisuuksiaan, kykyjään ja oikeuksiaan toimia oman elämänsä valtiaana. Sisäinen arjen hallinta koostuu kokemuksista ja tunteista, joka syntyy vuorovaikutuksessa muun maailman kanssa sosiaalisissa suhteissa. Ulkoinen ja sisäinen arjen hallinta vaikuttavat toisiinsa ja edellyttävät toinen toistaan. Ilman ulkoista arjen hallintaa sisäinen arjen hallinta ei pääse kukoistamaan ja ilman sisäistä arjen hallintaa ulkoinen arjen hallinta mitätöityy. Sisäisen arjen hallinnan vahvuus ja samalla myös heikkous on siinä, että se on riippuvainen muiden ihmisten tavasta toimia ja kohdella asukasta. Sisäistä arjen hallinnan tunnetta on helppo tukea, mutta se on samalla altis vaurioille. (Liukko 2006: 81-82.)

Omaohjaajan tehtävänä on tukea ja edistää kuntoutujassa syntyvää hallinnan kokemusta ja siihen tähtäävää toimintaa. Jotta omaohjaaja voi aktivoida ja tukea asukkaansa voimaantumista, tulee hänen itse olla tiedostava, realiteetit ja vaikutusmahdollisuudet tunnustava ja siten itse voimaantunut ammattilainen. Omaohjaaja tukee asukasta muutosprosessissa kirjoittamalla ensin asukkaan ulkoiset voimavarat. Sen jälkeen hän vahvistaa asukkaan konkreettista selviytymistä arjen haasteissa käytettävissä olevan ulkoisen tuen avulla. Tällaisia ulkoisia voimavaroja voivat esimerkiksi olla asukkaan oman sosiaalisen verkoston ja lähiyhteisön antama tuki, ympäristön rakenteet ja luonto, lähialueiden yhdistykset ja järjestöt, palvelut ja työ. Tällöin omaohjaaja pyrkii aktivoimaan asukkaan oman verkoston toimintaa ja tutkii asukasta kuormittavia ja vahvistavia tekijöitä. Ulkopuolinen tuki aktivoi asukkaan muutosta myönteisesti lisäten asukkaan tietoisuutta omasta elämänprosessista. Asukkaan saadessa ulkoista tukea hänelle avautuu mahdollisuus vahvistaa sisäisiä voimavaroja. Tietoisuuden lisääntyminen sekä oman vastuun ja vaikutusmahdollisuuksien oivaltaminen tukevat asukkaan selviytymistä ja arjen hallinnan tunnetta. (Iija 2009: 115.)

Voimavarakeskeisessä työotteessa on useita tärkeitä näkökulmia. Työskenneltäessä asukkaan kanssa on tärkeää huolehtia, että asukas määrää etenemisrytmin eli toimintaa ohjaa asukas ja hänen tarpeensa. Omaohjaajan tulee luottaa asukkaan voimavaroihin ja kykyihin. Asukas tulee nähdä kykenevä muuttumaan ja oppimaan. Myös aiemmissa tilanteissa käytössä olleet resurssit voidaan palauttaa asukkaan mieleen. Työskentelyssä on tärkeää selvittää, mihin kysymyksiin asukas haluaa muutosta. Tavoitteiden asettamisen jälkeen on tärkeää asettaa tavoitteet tärkeysjärjestykseen eli mihin kysymykseen keskitytään ensin. Asukkaan tukemisessa on tärkeää toiveikkuuden näkeminen, jossa työkaluja ovat huumori, leikki ja toiminta sekä myönteisten muutossuuntien huomiointi. Työskentelyssä tulee keskittyä edistykseen ja uusiin vaihtoehtoihin. Asukkaalle esitetään avoimia kysymyksiä, joiden avulla selvitetään asukkaan omia ajatuksia ja toiveita kuntoutuksesta. Asiakassuhteessa käytetty kieli luo todellisuutta, jossa asukkaan omien sanojen, symbolien ja metaforien käyttö luo turvallisuutta. Myös jähmeitä, yksipuolisia ja kielteisiä ilmauksia tulee pyrkiä muuttamaan kuvaamaan toimintaa. (Iija 2009: 116.)

Työskentelyssä tulee kiinnittää huomio asukkaan toimiviin puoliin, yrittämiseen, eritasoihin onnistumisiin sekä sitkeyteen. Asukkaalle tulee osoittaa, mitä hän on jo tehnyt yrittäessään ratkaista ongelmaa. Omaohjaajan tulee tunnistaa muutosta luovia voimia ja vahvistaa niitä. Hänen tulee kuitenkin varoa tunkeutumasta liian aikaisin näkökulmiin, joihin asukas ei ole vielä valmis. Tavoitteiden määrittämisessä auttaa tulevaisuus näkökulma. Samalla asukas tulee valtuuttaa työskentelemään tavoitteiden saavuttamiseksi. Voimavaralähtöinen puhe rakentaa ja eheyttää keskustelijoiden identiteettiä ja tukee toimintakykyä. Voimaantuessaan asukas kykenee tunnistamaan kuntoutumisensa kannalta tarkoituksenmukaiset prosessit ja hän oppii realistisesti pohtimaan omia resurssejaan ja osaa säädellä niitä. (Iija 2009: 117.)

7 Tutkimusasetelma

Opinnäytetyössämme selvitimme Viidakkokujan asumisyksikön asukkaiden mielipiteitä ja ajatuksia omaohjaajatoiminnasta haastatteleamalla kahdeksaa (n=8) Viidakkokujan asukasta. Järvenpää (2006: 14) kuvailee Hirsjärven ja Hurmeen (1980) mukaan, että haastattelun tarkoituksena on saada selvyyttä siihen, miten ihmiset konstruoivat erilaisten tilanteiden ja asioiden merkityksiä ja miten merkityksellisiä ne ovat. Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä asukaslähtöisyyttä ja asukkaiden osallisuutta Viidakkokujan omaohjaajatoiminnassa. Toinen meistä on suorittanut kolmannen harjoittelunsa (Ammattityön ja palveluinnovaatioiden kehittämisen harjoittelu) Viidakkokujalla syyslukukaudella 2010 ja teki harjoittelun analyysitehtävän omaohjaajuudesta henkilökunnan näkökulmasta. Tämän työn pohjalta Viidakkokujan henkilökunnassa heräsi mielenkiinto kartoittaa asiaa myös asukkaiden näkökulmasta. Tartuimme haasteeseen, sillä olemme molemmat ammatillisesti kiinnostuneita mielenterveyskuntoutujien parissa tehtävästä työstä ja halusimme syventää tietämystämme siitä.

Työmme tarjoaa teoreettista jäsenystä Viidakkokujan omaohjaajien työhön. Työ syventää omaohjaajien tietämystä toiminnan sisällöstä ja sen merkityksestä osana mielenterveyskuntoutusta. Tätä kautta omaohjaajat voivat peilata omaa osaamistaan ja toimintaansa suhteessa taustalla vaikuttaviin teorioihin ja siten kehittää omaa ammatillisuuttaan. Muutamia asukkaita haastatteleamalla oli tarkoitus kartoittaa työn taustalla vaikuttavien hankkeiden pohjalta perustettua asumisyksikköä ja sen toimintaa omaohjaajuuden näkökulmasta. Työn tavoitteena oli kehittää asukkaiden saamaa palvelua vastaamaan paremmin asukkaiden tarpeisiin. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna työmme voi mahdollisesti lisätä asukaslähtöisyyttä ja asukkaiden hyvinvointia, kun kehitysmuotoinen Viidakkokujan asumisyksikkö hyödyntää saamiemme tuloksia kehitystyössään. Työn kehittämisen kautta asukkaat saavat kohdennetumpaa apua ja tukea arkeensa. Tutkielmamme avulla Viidakkokujan omaohjaajat saavat lisää tietoa asukkaidensa ajatuksista omaohjaajuuden onnistumisesta ja sen kehitysehdotuksista.

Omaohjaajan työn periaatteena on lisätä asukaslähtöisyyttä, osallistamista ja osallisuutta. Työn onnistumisen kannalta on erittäin tärkeää saada asukkaat osallistumaan aktiivisesti yhteistyöhön aina suunnitteluvaiheesta alkaen, jotta tavoitteet ja keinot olisivat siihen osallistuvien ihmisten määrittämiä. Osallistaminen merkitsee menettelytapoja, joiden avulla osallisille annetaan mahdollisuus ja tilaa asukkaiden vaikuttavalle osallistumiselle. Käytännössä se tarkoittaa kiinnostuksen herättämistä, mahdollisuuksien ja osallistumiskanavien avaamista, tilan tekemistä, osallistumisen valmiuksien parantamista sekä osallisuuden, kuulumisen ja yhteisöllisyyden kokemusten tukemista. Osallisuuden kokemus luo kumppanuutta ja motivoi. Osallistamisen avulla pyritään parantamaan asioiden nykytilaa. Ihannetilanteessa mahdollisimman monen ihmisen näkemys, tieto ja mielipiteet otetaan huomioon, jolloin he antavat oman tilannearvionsa ja näkemyksensä paremmasta. (Hytinen 2003: 90.)

7.1 Tutkimuskysymykset

Työssämme keskityimme selvittämään, mitä asukkaat tarvitsevat, odottavat ja toivovat omaohjaajiltaan. Kartoitimme millaisia ajatuksia asukkailla oli omaohjaajuudesta sekä miten he olivat kokeneet omaohjaajuuden toteutuvan Viidakkokujalla. Yksikössä haluttiin kehittää myös uutta työmenetelmää, omaohjaajatuntia. Meidän tehtävänäme oli selvittää, mitä asukkaat siltä odottivat. Valitsimme työhöme asukasnäkökulman, koska näimme tärkeäksi saada asukkaiden äänen kuuluviin ja osaksi omaohjaajatoiminnan kehittämistä. Myös Viidakkokujalta nousi toive asukkaiden ajatusten esiintuomisesta. Omaohjaajatoiminnan tulisi olla asukaslähtöistä sekä perustua voimavaroihin ja kannustamiseen. Omaohjaajuuden tulisi palvella ennen kaikkea asukkaiden tarpeita, jonka vuoksi oli tärkeää selvittää, mitä asukkaat odottivat omaohjaajatoiminnalta.

Tutkimuskysymyksiämme olivat:

Miten asukkaat näkevät omaohjaajatoiminnan ja miten he ovat sen kokeneet?

Mitä omaohjaajatoiminta asukkaiden mielestä on?

Mitä asukkaat odottavat omaohjaajatoiminnalta?

Mitä asukkaat toivovat omaohjaajatunnilta?

7.2 Tutkimuksen kohderyhmä

Haastattelimme yhteensä kahdeksaa (n=8) Viidakkokujan asukasta. Haastateltavat olivat iältään 27-59 -vuotiaita. Heistä seitsemän oli miehiä ja yksi nainen. He olivat muuttaneet Viidakkokujalle erilaisista tuetun asumisen yksiköistä, hoivakodeista, kuntoutuskodista sekä omasta asunnosta. Osa haastateltavista oli jossain elämänsä vaiheessa asunut itsenäisesti vuokralla tai omassa asunnossa. Haastateltavat tulivat Viidakkokujalle useimmissa tapauksissa sosiaalityöntekijän kautta. Muita tulokanavia olivat sosiaaliohjaaja, yhteisöpalaveri sekä edellisen paikan hoitajat.

Haastateltavat olivat muuttaneet Viidakkokujalle erilaisista syistä. Yhden haastateltavan kohdalla yhteisöpalaverissa käytiin läpi erilaisia mahdollisuuksia ja tutustumiskäynnin jälkeen hän oli päättänyt Viidakkokujalle. Toiset tarvitsivat itsenäisemmän ja haasteellisemmän asumismuodon kuntoutumisen edistyessä ja tuen tarpeen vähentyessä. Osa tarvitsi enemmän tukea kuin mitä he olivat aikaisemmin saaneet ja Viidakkokuja tarjosi välimuodon oman asunnon ja hoivakodin välillä. Haastateltavat olivat asuneet Viidakkokujalla parista kuukaudesta aina puoleentoista vuoteen saakka. Viiden haastateltavan kohdalla ei ollut puhuttu mitään asumisen kestosta eli niin sanotusta suunnitellusta asukkuudesta. Yhdellä haastateltavista oli hakemukset omaan vuokra-asuntoon parhaillaan vetämässä. Toisella haastateltavalla oli vuokrasopimus vuoden 2011 loppuun asti, jonka jälkeen asumista oli tarkoitus miettiä uudelleen. Yksi haastateltavista aikoi asua Viidakkokujalla joulun yli ja hänellä oli tavoitteena muuttaa omaan vuokra-asuntoon keväällä 2012 ja aloittaa itsenäisempi elämä.

Taustalla olevat mielenterveysongelmat vaikuttivat haastateltavien arkeen. Yksi haastateltava ei ollut koskaan myöntänyt hänellä olevan mielenterveysongelmia. Hänen mielestään asiat olivat ihan hyvin, kun hän vain pystyi pitämään sukulaisiin yhteyttä ja sai Viidakkokujalla seurustella toisten ihmisten kanssa. Toisella haastateltavalla skitsofrenia vaikutti kauttaaltaan joka päivä harhaäänien ja -ajatusten aktivoituessa. Yhden haastateltavan kohdalla suurin arkeen vaikuttava tekijä oli aloitekyvyttömyys. Eräällä haastateltavalla sairaus ilmeni ailahtelevaisuutena, esimerkkinä joskus hän vetäytyi omiin oloihin ja välillä hän kaipasi paljon sosiaalista kontaktia. Sairaus aiheutti yhdellä haastateltavalla väsymystä ja häiritsi jaksamista. Kahden haastateltavan mielestä sairaus ei vaikuttanut arkeen mitenkään ja toinen heistä koki

viettävänsä ihan normaalia elämää. Arjen sisältö Viidakkokujalla käsitti haastateltavien kohdalla monia asioita. Arki kului esimerkiksi perusasioista huolehtimiseen, kuten ruoanlaittoon ja ruokailuun, nukkumiseen, kaupassa käyntiin, kotitöiden tekemiseen ja tv:n katsomiseen. Lisäksi osa heistä kävi työsalilla, ulkoilemassa, ryhmissä, luki lehtiä ja poltti tupakkaa. Yksi haastateltavista auttoi henkilökuntaa keittiötöissä. Osa haastateltavista koki arjen hieman tylsänä ja että aika kuluisi paremmin, jos olisi enemmän tekemistä.

Taustalla oleva sairaus oli vaikuttanut lähes kaikkien haastateltavien sosiaalisiin suhteisiin sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Monien kohdalla ilmeni, että sosiaaliset suhteet olivat hankalia. Heillä oli esimerkiksi vaikeuksia päästä liikkeelle, tutustua muihin tai ottaa yhteyttä muihin. Haastateltavat kokivat, että muut ihmiset olivat varovaisia heidän suhteensa eivätkä tulleet helposti juttelemaan tai että heitä katsottiin ulkona pitkään. Kaksi haastateltavaa ei tiennyt, oliko sairaus vaikuttanut heidän suhteisiin muiden ihmisten kanssa. Asukkaat kokivat jäävänsä kaiken ulkopuolelle, he eivät päässeet liikkeelle, he aristivat muita ja että sosiaaliset kontaktit olivat vähäisiä. Yhdellä haastateltavista suurin vaikuttava tekijä oli ääniharhat, joiden vuoksi hän ei ole käynyt esimerkiksi seurakuntavaaleissa. Yhden haastateltavan kohdalla tämä näkyi eläkkeellä olemisena ja työkyvyttömyytenä. Eräällä haastateltavalla aloitetykyvyttömyys oli vähentänyt yhteiskuntaan osallistumista ja toisen mielestä sairaudella ei ollut ollenkaan vaikutusta asiaan.

7.3 Lähestymistapana laadullinen tutkimus

Valitsimme opinnäytetyömme tutkimusmenetelmäksi laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen, koska tarkoituksenamme oli selvittää haastateltavien ajatuksia ja näkemyksiä omaohjaajuudesta. Kananen (2008: 24-25) määrittelee kvalitatiivisen tutkimuksen kuvailevaksi tutkimukseksi, joka käyttää sanoja ja lauseita kvantitatiivisen tutkimuksen määrän tai lukujen sijaan. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkitaan yksittäistä tapausta, kun vastaavasti kvantitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on tutkia tapausten joukkoa. Lisäksi kvalitatiivinen tutkimus ei pyri yleistykseen kvantitatiivisen tutkimuksen tapaan. Kvalitatiivisen tutkimuksen perimmäisenä tarkoituksena on ilmiön kuvaaminen, ymmärtäminen ja tulkitseminen. Kananen kuvailee Mayersin mukaan, että laadullinen tutkimus mahdollistaa tutkittavan ilmiön syvällisen ymmärtämisen ja antaa mahdollisuuden sen syvälliseen kuvaamiseen ja selittämiseen.

Hirsjärvi (2002: 152) kuvaa laadullisen tutkimuksen lähtökohtana olevan todellisen elämän kuvaaminen. Lähtökohta sisältää ajatuksen todellisuuden moninaisuudesta. Tutkimuksessa on kuitenkin huomioitava se, että todellisuutta ei voi pilkkoa mielivaltaisesti osiin. Tapahtumat muokkaavat toisiaan samanaikaisesti, jonka vuoksi tutkimuksesta voi löytää monensuuntaisia suhteita. Laadullisessa tutkimuksessa kohdetta pyritäänkin tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Järvenpään (2006: 4) mukaan laadullisen tutkimuksen tavoitteena on ymmär-

tää ilmiötä subjektin eli tutkimukssamme asukkaiden näkökulmasta ja että tutkija on osallisena tutkimusprosessissa, jolloin hänellä ei ole ulkopuolisen tarkkailijan roolia, joka vain mitataisi ”objektiivisesti”.

Tavoitteena on pitää tutkimusprosessi joustavana, koska asiat voivat muuttua tutkimuksen aikana. Esimerkiksi tutkimussuunnitelmaan saattaa tulla muutoksia tutkimuksen edetessä. Laadullisessa tutkimuksessa teoria voidaan nähdä joko keinona tai päämääränä. Tutkimukssamme käytämme teoriaa keinona rakentamaan tulkintoja aineistosta. Tavoitteenamme ei ole kehittää uutta teoriaa (teoria päämääränä), vaan hyödyntää sitä aineiston tulkitsemisessa ja sitä kautta löytää uusia ilmiöön liittyviä tekijöitä. (Järvenpää 2006: 9; Hirsjärvi 2002: 114.) Laadullisessa tutkimuksessa tutkija ei välttämättä itse tunne ilmiötä vaan olettaa tiedon olevan haastateltavalla. Tutkimukselle on ominaista suora kontakti tutkijan ja tutkittavan välillä, jolloin tutkija menee ilmiön pariin kentälle haastattelemaan. (Kananen 2008: 25, 28.) Laadullisen tutkimuksen yhdeksi tyypilliseksi piirteeksi on määritelty tutkimusaineiston kerääminen todellisessa kontekstissa ja tilanteissa. Haastattelimme valitsemiamme asukkaita heidän omista kodeistaan tai muussa häiriöttömässä tilassa. Haastateltavat saivat itse valita, missä he haluavat haastattelun tehtävän. Halusimme tehdä tilanteesta heille mahdollisimman helpon ja luontevan, jotta he eivät kokisi tilannetta painostavana. (Järvenpää 2006: 5; Hirsjärvi 2002: 155.)

Kananen (2008: 32) kuvaa Trockimin ja Donellyn mukaan, että laadullinen tutkimus sopii parhaiten tilanteisiin, joista ei ole paljon aikaisempaa tietoa, teorioita tai tutkimuksia sekä halutaan saada syvälinen näkemys ja hyvä kuvaus. Järvenpää (2006: 6) kuvaa Marshallin sekä Marshallin ja Crossmanin mukaan, että laadullisen tutkimuksen avulla tutkitaan monimutkaisia prosesseja ja ilmiöitä ja huonosti tunnettuja ilmiöitä. Lisäksi se tutkii ilmiöitä, joihin liittyviä muuttujia ei ole vielä löydetty sekä ilmiöitä, joita ei voi käytännöllisistä tai eettisistä syistä tutkia kokeellisesti. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavien näkökulma on keskeinen. Opinnäytetyössämme haastateltavien näkökulma näkyy teemojen valinnassa ja haastattelukysymyksissä. Valitsimme opinnäytetyömme kohderyhmäksi osan Viidakkokujan asukkaista, koska Viidakkokujalta nousi toive, että he saisivat lisää tietoa asukkaiden mielipiteistä ja ajatuksista omaohjaajatoiminnasta.

Järvenpään (2006: 8) mukaan laadullisen tutkimuksen otannan voi tehdä joko teoreettisesti tai harkinnanvaraisesti. Opinnäytetyöhömmme haastateltavat valikoituivat harkinnanvaraisesti. Valitsimme kahdeksan haastateltavaa (n=8) yhteensä 22 asukkaasta yhdessä Viidakkokujan henkilökunnan kanssa. Emme halunneet ottaa haastateltaviksi vain sellaisia asukkaita, joilta tiedettiin saatavan vastauksia. Otimme riskin ja valitsimme muutaman hiljaisemmän asukkaan osaksi opinnäytetyötä. Haastateltavat olivat persooniltaan hyvin erilaisia ja näin ollen saimme tietoa kattavasti haastateltavien määrään nähden. Alun perin opinnäytetyömme otannassa

piti olla puolet naisia ja puolet miehiä. Lopulta haastatteluihin osallistui vain yksi nainen. Viidakkokujalta muutti juuri ennen haastatteluja kaksi naista pois ja yksi kieltäytyi haastattelusta haastattelupäivänä, jonka vuoksi haastattelut olivat miespainotteisia. Tämä oli kuitenkin suhteessa sopiva määrä verrattuna Viidakkokujan asukaskunnan miesten ja naisten määrään kokonaisuudessa.

Eskola ja Suoranta (2000: 65) kuvaavat Sulkusen ja Kekäläisen mukaan kaikkien laadullisten tutkimusten olevan tapaustutkimuksia. Tapaustutkimusten taustalta ei ole tarkoitus tehdä tilastollisen tutkimuksen tavoin empiirisesti yleistäviä päätelmiä. Opinnäytetyön tuloksia ei voi yleistää koskemaan koko Viidakkokujan asukaskuntaa, koska opinnäytetyömme puitteissa meillä ei ollut mahdollisuutta haastatella kaikkia 22 Viidakkokujan asukasta. Haastattelimme yhteensä kahdeksaa asukasta, jotta saisimme näiden resurssien puitteissa kattavaa tietoa tutkittavasta aiheesta. Tutkimustuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia asukkaita tai yleisemmin mielenterveyskuntoutujia, koska otanta on siihen nähden liian pieni. Tulokset kertovat haastateltavien omista kokemuksista ja ajatuksista liittyen omaohjaajatoimintaan. Omaohjaajuuden kehittämisen kannalta jotain oleellista on voinut jäädä saavuttamatta, koska emme pystyneet haastattelemaan kaikkia asukkaita.

7.3.1 Haastattelu

Järvenpää (2006: 14) kuvailee haastattelun olevan Hirsjärven ja Hurmeen (1980) mukaan vuorovaikutusta haastattelijan ja haastateltavan välillä, jossa molemmat vaikuttavat toisiinsa. Hirsjärven mukaan (2002: 192) verrattaessa haastattelua muihin tiedonkeruumenetelmiin on haastattelun etuna se, että siinä voidaan aineiston keruuta säädellä joustavasti tilanteen mukaan ja haastateltavia myötäillen. Haastattelutilanteessa voidaan selvittää haastateltavien vastauksia, toisin kuin esimerkiksi kysyttäessä asioita erilaisten kyselyjen ja lomakkeiden muodossa. Päädyimme keräämään aineistoa haastattelujen kautta, koska sillä koimme saavamme enemmän tietoa kuin esimerkiksi teettämällä Viidakkokujan asukkailla kyselyn. Mielenterveyskuntoutujien kohdalla haastattelu oli osuva vaihtoehto, koska he eivät välttämättä aina ymmärrä kaikkia kysymyksiä tai he olisivat muuten voineet vastanneet osaan kysymyksistä esimerkiksi vain ”en tiedä”.

Haastattelun tulee olla etukäteen suunniteltu. Sen tulee lähteä haastattelijasta ja olla haastattelijan ohjaama. Haastattelutilanteissa haastateltavaa joutuu usein motivoimaan. Haastattelijan tehtävänä on pitää haastattelua yllä. (Järvenpää 2006: 14; Hirsjärvi & Hurme 1980: 41.) Suunnittelimme haastattelut etukäteen. Kysymyksiä suunniteltaessa huomioimme kyseisen asiakasryhmän erityispiirteet. Kysymysten tuli olla riittävän selkeitä ja yksinkertaisia, jotta asukkaat varmasti ymmärsivät mitä kysymyksillä haetaan. Kysymyksissä ja haastattelutilanteissa pyrimme välttämään johdattelua, koska halusimme saada mahdollisimman aitoja ja

rehellisiä vastauksia. Haastattelimme valittuja asukkaita tekemämme teemarungon pohjalta (ks. liite 4). Lisäksi olimme etukäteen suunnitelleet haastattelujen paikan ja ajan. Haastattelvien motivointi näkyi myös meidän tekemisissä haastatteluissa. Haastateltavat vastasivat usein lyhyesti tai suppeasti, jonka vuoksi jouduimme esittämään paljon tarkentavia kysymyksiä, jotta saimme kerrytettyä aineistoa.

Toteutimme haastattelut puolistrukturoidulla teemahaastattelulla. Hirsjärven ja Hurmeen (2008: 47) mukaan puolistrukturoitu haastattelu on lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimuoto. Lisäksi he siteeraavat Eskolaa ja Suorantaa, joiden mukaan puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset ovat kaikille samat, mutta valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole. Tarkoituksena on, että haastateltavat vastaavat omin sanoin. Käytimme haastattelutilanteissa avoimia kysymyksiä, jotka olivat syntyneet teoriaosuudessa määriteltyjen aiheiden pohjalta. Lisäksi haastattelukysymyksissä on huomioitu Viidakkokujan omaohjaajien käyttämät työmenetelmät. Haastattelukysymykset käsittävät siten kattavasti Viidakkokujan asukkailleen tarjoamat eri tukimuodot. Ennakovalmisteluilla ja haastattelurungon avulla varmistetaan koko ilmiön osa-alueiden mukaantulo. Puolistrukturoitu haastattelu antaa sopivan väljyyden, mutta toisaalta myös rajaa teemoittelun avulla. (Kananen 2008: 72-73.) Puolistrukturoidussa haastattelussa tutkija saa vapauden muotoilla kysymykset ja osin sisällönkin haastateltavan ja keskustelun kulun mukaan. Samalla se antaa tutkijalle väljyyttä tarkentaviin kysymyksiin. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1994: 138.)

Teimme haastattelut yksilöhaastatteluin, jotta asukkaat saivat rauhassa kertoa asioista omista näkökulmistaan. Yksilöhaastattelu palveli siten myös salassapitovelvollisuutta ja tuloksien luotettavuutta. Kysyimme jokaiselta asukkaalta luvan haastatteluun ja samalla selitimme heille opinnäytetyömme aiheen ja tarkoituksen. Lisäksi jaoimme heille noin kaksi viikkoa ennen haastattelua haastattelurungon, jotta he saivat halutessaan tutustua siihen etukäteen. Haastateltavan vapaalle puheelle annettiin tilaa, kunhan samat teemat käytiin läpi jokaisen haastateltavan kanssa. Myös teemojen läpikäynnin järjestys oli vapaa, eikä kaikkien haastateltavien kanssa kaikista teemoista puhuttu yhtä paljon. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009: 54-55.) Teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja asioista, niille antamia merkityksiä ja sitä, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2002: 79). Haastattelutilanteet olivat erilaisia riippuen haastateltavasta. Haastateltavat kokivat merkitykselliseksi ja tärkeäksi eri kysymykset, mikä näkyi pidempänä vastauksena ja syvällisempänä pohdintana.

Ennen haastattelujen alkua muistutimme haastateltavia siitä, että haastattelut tehdään nimettöminä. Halusimme varmistaa, että haastateltavat voivat luottaa siihen, että käsittelemme saamamme tiedot luottamuksellisesti. Haastatteluissa ja aineistoa purkaessa huomioimme haastateltavien anonymiteettien eli heidän henkilötietonsa eivät käy ilmi missään tutki-

muksen vaiheessa eivätkä he muutoinkaan ole siitä tunnistettavissa. Suoritimme teemahaastattelut ilman tunnistetietoja, jotta saimme asukkailta mahdollisimman todenmukaisia vastauksia. Lisäksi huolehdimme anonymiteetista sen vuoksi, että opinnäytetyöstä tulee julkinen. Opinnäytetyö julkaistaan Theseus -tietokannassa. Tästä syystä haastateltavat koodattiin, jolloin jokainen sai oman koodinimensä (H1-H8). Näin ollen haastateltavat erottuivat toisistaan analyysissa. Tutkimuksessa käytimme suoria lainauksia haastateltavilta havainnollistamaan heidän ajatuksiaan. Tekstissä käytimme heistä edellä mainittuja koodinimiä, jotta anonymiteetti säilyi.

Tutkielmassa pyrimme haastattelutilanteiden samankaltaisuuteen. Teimme haastattelut yhdessä parina, koska halusimme haastatteluiden etenevän ilman suurempia eroavaisuuksia haastatteluiden välillä. Kahden haastattelijan käytön avulla pystyimme varmistamaan esimerkiksi lisäkysymysten ja tarkennusten samankaltaisuuden eri haastattelutilanteissa sekä vastusten riippumattomuuden haastattelijasta. Lisäksi kahden haastattelijan käyttö vähensi mahdollista johdattelua, koska parin läsnä ollessa tulimme tietoisemmiksi itsestämme ja puheistamme. Joissain kohdissa jouduimme avaamaan ja tarkentamaan kysymyksiä ja vastauksia, koska haastateltavat eivät aina ymmärtäneet kysymystä tai vastasivat hyvin suppeasti. Nauhoitimme haastattelut sanelimella, jotta aineiston puhtaaksi kirjoittaminen helpottui. Nauhoittaminen myös mahdollisti haastattelutilanteeseen paluun sekä tulokinnan tarkastamisen ja syventämisen. Ennen haastattelun aloittamista varmistimme haastateltavilta, että sanelimen käyttö sopi heille. Haastattelujen jälkeen litteroimme aineiston eli purimme sen kirjalliseen muotoon. Litteroinnissa haastatteluaineisto kirjoitettiin tekstinmuotoon mahdollisimman sanatarkasti (Kananen 2008: 79-80.) Suoritimme haastattelut 8.-12.9.2011 välisenä aikana. Haastattelut tapahtuivat kello 10-17. Aineiston litterointi tuotti yhteensä 124 sivua.

7.3.2 Aineiston analyysi

Tutkimusaineiston analysointivaiheessa tavoitteenamme oli aineiston tiivistäminen tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi. Analysoinnissa jaoimme kokonaisuuden pienempiin osiin ja tarkastelimme niitä. Sen jälkeen teimme aineistosta yhteenvedon ja etsimme siitä löytyviä yleisempiä ilmiöitä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009: 93.) Analyysissa pyritään tiivistämään aineisto kadottamatta sen sisältämää tietoa. Päinvastoin, sillä pyritään kasvattamaan informaatioarvoa saamalla hajanaisesta aineistosta selkeä ja mielekäs kokonaisuus. Analysointivaiheessa aineistoon on tarkoitus luoda selkeyttä, järjestystä, rakennetta ja merkitystä (Järvenpää 2006: 21; Eskola & Suoranta 2000: 137.)

Käytimme tutkimusaineiston analysoinnissa sisällönanalyysi -menetelmää. Sillä saadaan tiivis ja yleinen muoto tutkittavasta ilmiöstä. Sen avulla kerätty aineisto saadaan järjestettyä johdopäätösten tekemistä varten. (Tuomi & Sarajärvi 2002: 105.) Sisällön analyysin tavoitteena

on saada sanallinen ja selkeä kuvaus ilmiöstä, joka edellyttää tiivistämistä ja uutta muotoa (Kananen 2008: 94). Teimme analyysin käyttäen deduktiivista analyysia. Se tarkoittaa teorian tai teoreettisesti perustellun näkökulman hyödyntämistä analyysissa. Analyysin pohjana toimivat teemahaastattelun teemat, joiden mukaan luokittelimme haastateltavien vastaukset. Teimme alustavat aineiston luokittelusuunnitelmat ja pohdimme, millaiset asiat nousevat aineistosta vahvimmin. (Järvenpää 2006: 23.) Aloitimme analyysin tutustumalla ensin aineistoon perinpohjaisesti. Luimme läpi haastatteluista saamamme aineiston ja teimme muistiinpanoja sieltä nousevista asioista.

Sisällönanalyysin vaiheisiin kuuluu redusointi, klusterointi sekä abstrahointi (Kananen 2008: 94). Redusointi on aineiston pelkistämistä. Siinä aukikirjoitetusta haastatteluaineistosta karsitaan pois kaikki tutkimukselle epäolennainen. Se voi olla tiedon tiivistämistä tai osiin pilkkomista. (Tuomi & Sarajärvi 2002: 111.) Aineistoon tutustumisen jälkeen etsimme aineistosta tutkimuksen kannalta olennaiset asiat, keräsimme ne yhteen ja pelkistimme aineistosta nousseet ilmaukset. Seuraavaksi edessä oli klusterointi. Siinä aineisto käytiin läpi ja sieltä etsittiin samankaltaisuuksia ja eroavuuksia. Samaan aiheeseen liittyvät asiat ryhmiteltiin yhdeksi luokaksi ja nimettiin sitä kuvaavalla nimellä. (Kananen 2008: 94.) Luokitteluperusteena voi olla tutkittavan ilmiön ominaisuus, piirre tai käsitys. Klusteroinnissa saatiin alustavia kuvauksia ilmiöstä sekä perusta tutkimuksen rakenteelle. (Tuomi & Sarajärvi 2002: 112-113.) Klusterointivaiheessa keräsimme samankaltaiset asiat yhteen. Nimesimme luokat ryhmittelyssä syntyneiden joukkojen asiasisällön pohjalta. Luokitteluperusteena käytimme haastateltavien ajatuksia ja käsityksiä. Alaluokkia syntyi yhteensä 83 kappaletta.

Abstrahoinnissa puolestaan erotetaan oleellinen tieto epäoleellisesta ja samalla muodostetaan teoreettinen käsitteistö. Luokitteluja yhdistetään edelleen laajemmiksi käsitteiksi. (Kananen 2008: 94.) Abstrahointia jatketaan niin kauan kuin se on mahdollista aineiston sisällön näkökulmasta (Tuomi & Sarajärvi 2002: 114). Alaluokkien muodostamisen jälkeen tutkimme alaluokkia ja yhdistelimme niitä edelleen isommiksi kokonaisuuksiksi. Tämän työskentelyn pohjalta syntyi 30 luokkaa. Näistä luokista muodostui kuusi yläluokkaa ja yksi pääluokka. Yksi pääluokka syntyi tässä vaiheessa jo siksi, että yhtenä tutkimuskohteenamme oli omaohjaajatunti. Muihin pääluokkiin verrattuna siinä oli vähemmän aineistoa, jonka vuoksi emme kokeneet sen lajittelemista yläluokkiin tarpeelliseksi. Lisäksi jaoimme aineistosta nousseet kuusi yläluokkaa vielä kahteen pääluokkaan. Olemme jaotelleet tulokset tulososiossa pää- ja yläluokkien mukaan siten, että pääluokka toimii ylempänä otsikkona ja yläluokat sen alaotsikoina.

7.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tarkastelimme opinnäytetyön luotettavuutta reliaabeliuden ja validiuden käsitteiden avulla. Hirsjärven ja Hurmeen (2008: 186) mukaan reliaabelius tarkoittaa sitä, että samaa henkilöä tutkittaessa saadaan kahdella tutkimuskerralla sama tulos. Tällaisesta määritelmästä tulisi heidän mukaansa luopua jos tutkitaan muuttuvia ominaisuuksia, koska ihmiselle on ominaista ajassa tapahtuva muutos. Tutkimuksen tulosta voidaan pitää reliaabelina myös silloin, kun kaksi arvioitsijaa päätyy samanlaiseen tulokseen. Saman tuloksen saaminen on vaikeaa, koska jokainen yksilö tekee tulkintansa omien kokemustensa perusteella. Tästä syystä on epätodennäköistä, että kaksi arvioijaa on ymmärtänyt kolmannen henkilön eli haastateltavan sanoman täysin samalla tavalla. Jos tutkimuksemme uusittaisiin, voitaisiin saada samansuuntaisia tuloksia, mutta täysin samojen tulosten saaminen on epätodennäköistä. Aineiston kokoaminen on tilanneriippuvaista, jonka vuoksi haastateltavat voisivat antaa eri tilanteessa erilaisia vastauksia. Tästä syystä päätyminen samaan tulokseen on vaikeaa ja tutkimustulokseen vaikuttavat haastattelijoiden omat kokemukset. Lisäksi ajan kuluessa haastateltavien mielipiteet voivat muuttua, joka johtaisi siten erilaisiin tuloksiin.

Hirsjärvi ja Hurme (2008: 186) pitävät hyvänä sellaista reliaabeliuden määäämistä, jossa kaksi tai useampi arvioija päätyy luokituksesta keskustelemalla yksimielisyyteen. Kolmas tapa määritellä reliaabelius on se, että kahdella rinnakkaisella tutkimusmenetelmällä saadaan sama tulos. Tässä on kuitenkin omat haasteensa. Ihmisten käyttäytyminen riippuu kontekstista eli se vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Siksi on epätodennäköistä, että käyttämällä kahta eri menetelmää voitaisiin saada täsmälleen sama tulos. Eroja tutkimuskertojen välillä ei välttämättä tarvitse pitää menetelmän heikkoutena vaan muuttuneiden tilanteiden seurauksena. Tekemiemme luokittelujen pohjalta olemme keskustelleet yhdessä esiin nousseista asioista ja päätyneet keskustelun kautta nykyisiin tuloksiin. Yhteinen pohdinta eri näkökulmista on lisännyt työmme luotettavuutta.

Validius puolestaan tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä oli tarkoituskin mitata (Hirsjärvi 2002: 213). Lisäksi validiteettiin kuuluu kuvauksen, päätelmän, selityksen tai tulkinnan oikeellisuus tai luotettavuus. Kuvauksen validiteetti käsittää aineiston tarkkuuden ja kattavuuden. Tulkinnassa validiteettia voi parantaa ymmärtämällä tutkittavien ihmisten näkökulmat ja merkitykset sekä olemalla käyttämättä omia käsityksiä tai viitekehyksiä. (Järvenpää 2006: 34-36.) Olemme vertailleet johtopäätöksissä saatuja tuloksia tutkimuskysymyksiin. Tutkimusmenetelmän valinta onnistui, sillä aineisto vastasi asettamiimme tutkimuskysymyksiin. Lisäksi aineistoa läpikäydessä pohdimme kohderyhmälle merkityksellisiä näkökulmia ja yritimme katsoa asioita heidän näkökulmastaan. Varoimme ylitulkitsemaista aineistoa omasta näkökulmastamme ja ennakkokäsityksistämme, sillä halusimme huolehtia tutkimuksen luottavuudesta.

Pohdittaessa tutkimuksen validiteettia on myös huomioitava tutkijan omat ennakkokäsitykset ja muistettava reaktiivisuus eli tutkijan vaikutus tutkimukseen. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana voidaan pitää tutkijan avointa subjektiviteettia ja sen myöntämistä, että tutkija vaikuttaa aina tutkimukseen. (Järvenpää 2006: 37; Eskola & Suoranta 2000: 210.) Opinnäytetyön luotettavuuteen on voinut vaikuttaa se, että toinen haastattelija oli haastateltaville ennestään tuttu ja toinen ei. Tuttuuden takia haastateltavat ovat voineet jättää jotain sanomatta, koska he ovat olettaneet tutun henkilön tietävän jotain asioita etukäteen tai he eivät halua sanoa joitain yksityisasioitaan, koska tietävät tapaavansa henkilön vielä myöhemmin. Toisaalta tuntemattomalle ihmiselle voi olla vaikea kertoa omista henkilökohtaisista asioistaan, koska luottamussuhdetta henkilöön ei ole syntynyt. Haastatteluissa kiinnitimme huomiota siihen, että osa haastateltavista otti enemmän katsekontaktia tuttuun ja osa tuntemattomaan henkilöön. Tuttuudesta ja tuntemattomuudesta oli siis mahdollisesti sekä hyviä että huonoja vaikutuksia opinnäytetyöhön. Työmme kannalta etuna voidaan pitää sitä, että toinen tunti Viidakkokujan asumisyksikön ja toinen ei. Näin saimme työhömmme kaksi eri näkökulmaa.

Opinnäytetyön luotettavuutta lisää tutkimusprosessin ja analyysin vaiheiden tarkka kuvaus. Esimerkiksi tutkimusosiosta ilmenee tutkimusprosessin eteneminen. Myös analyysivaiheessa tekemämme sisällön analyysi ja sen pohjalta muodostuneet luokat käyvät ilmi tulosluvun otsikoista. Ylemmät otsikot kuvaavat muodostamaamme pääluokkaa ja alaotsikot kuvaavat yläluokkia. Yläluokat on jaettu vielä erillisiin alaluokkiin, jotka ovat avattuna tekstin muodossa. Luotettavuutta lisäävät aineiston analyysissä käyttämämme aineistositaatit eli suorat lainaukset haastateltavilta. Luotettavuuden parantamisesta puhuu myös Hirsjärvi (2002: 213-214). Hänen mukaansa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta sen eri vaiheissa. Heidän mukaansa aineiston tuottamisen olosuhteet tulisi kertoa selvästi ja totuudenmukaisesti. Tutkimuksesta tulisi ilmetä olosuhteet ja paikat, joissa aineisto kerättiin, haastatteluihin käytetty aika, mahdolliset häiriötekijät, virhetulkinnat haastatteluissa sekä tutkijan oma itsearviointi tilanteesta. Lisäksi suorat haastatteluotteet rikastuttavat tulososiota.

Eskola ja Suoranta (2000: 52, 56) kuvaavat tutkimuksen eettisyydestä Suojasen mukaan. Suojasen mukaan tutkimusta tehtäessä on tärkeää kiinnittää huomiota tutkimuslupaan liittyviin kysymyksiin. Lupa tulisi saada sekä viranomaisilta että tutkittavilta. Myös tutkimusaineiston keruussa tulee huolehtia eettisyydestä, jolloin esimerkiksi haastatteluiden nauhoittamista ei ole salattu. Eskolan ja Suorannan mukaan haastateltaville tulee antaa riittävästi tietoa tutkimuksen luonteesta ja tavoitteesta sekä korostettava kysymyksiin vastaamisen vapaaehtoisuutta. Tutkimuksen eettisyydestä olemme huolehtineet pyytämällä tutkimusluvan Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveystoimen perhepalveluiden johtajalta Maritta Pesoselta (ks. liite 5). Tämän lisäksi varmistimme haastateltavilta heidän suostumuksensa haastatteluun.

Tutkimuksen eettisyydestä on huolehdittu noudattamalla Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2002: 3) laatimia hyvän tieteellisen käytännön periaatteita, jota myös tutkimuksen hyväksyttyvyys, luotettavuus ja tulosten uskottavuus edellyttävät. Tutkimuksessa huolehdimme tiedeyhteisön tunnustamista toimintatavoista, joita ovat rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimuksen ja sen tulosten arvioinnissa. Lisäksi olemme käyttäneet tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä, jotka ovat tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä. Tuloksia julkaistaessa olemme noudattaneet tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluvaa avoimuutta sekä kunnioittaneet muiden tutkijoiden töitä ja saavutuksia antamalla heidän saavutuksilleen niille kuuluvan arvon ja merkityksen omassa tutkimuksessamme. Lisäksi tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti.

8 Tulokset

Tulososiossa käsittelemme haastatteluista esiin nousseita ajatuksia luokittain. Tulosten yhteydessä käytämme suoria lainauksia haastateltavien vastauksista. Haastateltavat on merkitty lainauksissa H1-H8 ja haastattelijat K1 ja K2. Luokat on rakennettu haastattelurungon ja haastatteluissa esiin nousseiden keskeisten teemojen kautta. Pääluokiksi nousivat omaohjaajatoiminta asukkaiden näkökulmasta (8.1), omaohjaajuuden merkitys asukkaille (8.2) sekä omaohjaajatunnin anti asukkaille (8.3). Kaksi ensimmäistä pääluokkaa on tämän lisäksi jaettu alaotsikkoihin yläluokkien mukaisesti. Omaohjaajuus asukkaiden näkökulmasta sisältää alaotsikot omaohjaajatoiminta, omaohjaajat asukkaiden tukena ja yhteistyö asukkaiden verkoston kanssa. Omaohjaajuuden merkitys asukkaille käsittää alaotsikot omaohjaajatoiminnan anti asukkaille, omaohjaajat kuntoutumisen tukena ja asukkaiden ajatuksia omaohjaajatoiminnan onnistumisesta. Anonymiteetin varmistamiseksi olemme jättäneet haastatteluissa ilmi tulleet nimet ja liiaksi yksilöivät tekijät pois lainauksista.

8.1 Omaohjaajatoiminta asukkaiden näkökulmasta

Tämä osio sisältää haastateltavien ajatuksia omaohjaajatoiminnasta ja siitä miten omaohjaajat tukevat asukkaita sekä tekevät yhteistyötä asukkaiden verkoston kanssa. Osion lopussa käsittelemme haastateltavien vastauksia siitä, miten he kokevat omaohjaajien ja verkoston yhteistyön toimivan.

8.1.1 Asukkaiden ajatuksia omaohjaajatoiminnasta

Lähdimme haastatteluissa liikkeelle omaohjaajuuden tarkoituksesta. Suurin osa haastateltavista vastasi kysymykseen nopeasti ja heille oli selkeää, mitä omaohjaajuus tarkoittaa. Ainoastaan kaksi haastateltavaa vastasi, ettei tiedä mitä omaohjaajuus tarkoittaa. Seuraavaksi haastateltavien ajatuksia omaohjaajuuden tarkoituksesta:

H1: "Emmä tiedä, en mä oo ajatellut koko asiaa (naurua). (...) Tiedän vaan, että niitä on."

H3: "No on se hyvä olla olemassa."

H5: "No ehkä se, että tota asiat on keskitetty niinku tälle omalleohjaajalle, jonka yhteistyössä tätä tehdään."

H6: "Hmm noo... En mä oikeestaan tiedä, pitää musta huolta."

Omaohjaajuuden tarkoitus oli haastateltavien mielestä huolehtiminen asukkaasta ja häneen perehtyneisyys, tarpeellisuus. Kolme haastateltavaa piti omaohjaajuuden tarkoituksena sitä, että asiat on keskitetty tietyille ohjaajille. Lisäksi omaohjaajatoiminnan tarkoitukseksi sanottiin huolenpitäminen asukkaasta. Tärkeää oli myös, että omaohjaaja tietää aina mistä on puhuttu ja sovittu sekä hän haluaa tietää mitä asukas tekee. Omaohjaajan olemassa olosta sanottiin, että se on hyvä olla olemassa ja että on tarpeellista, että omaohjaajia on.

Seuraavaksi kysyimme asukkaita heidän ajatuksiaan koskien omaohjaajien tehtäviä. Haastateltavat vastasivat kysymykseen hieman epäröiden, vaikka vastaukset tuntuivat lopulta löytyvän suhteellisen helposti. Lisäksi saimme tähän vastauksia myös muiden kysymysten kautta. Haastateltavat kertoivat omaohjaajien tehtävistä seuraavaa:

H1: "En oo paljoo niitten kans tekemisissä. Huomenta sanoo ja tollasta niin ei siinä paljon. Päiväsaikaan puhetta oo muuta... Et aika vähän ollaan tekemisiä oltu."

H2: "Niin ku kylhän ne nyt tuolla aina kun on se keskiviikon kokous, ni kai jotain aina toisillensa vähän infoo toisista mut siis jotkut asiat pitää ihan yksityisenä. Että sit kun käyny täälläkin välillä puhumassa ni, joitain asioita on välillä puhuttu arkaluontosiikin, ni jääny niin ku tavallaan sen omaohjaajan niin ku... tietoon."

H3: "Kai se hoitelee mun asioita."

H7: "Se tekee jotain ihme päätöksiä jos se niinku saa jonku päähän."

Omaohjaajan tehtäviksi mainittiin asioiden hoitaminen, asumisen tukeminen sekä tiedon jakaminen. Osa asukkaista ei tarkemmin tiennyt tai ollut perehtynyt omaohjaajan tehtäviin. Yksi haastateltava ei osannut vastata kysymykseen, koska hänellä oli omien sanojensa mukaan ollut hyvin vähän tekemistä omaohjaajien kanssa. Haastatteluissa asioiden hoitaminen näkyi

toimisto- ja paperitöinä, jolloin asukkaita autettiin esimerkiksi erilaisten Kansaneläkelaitoksen ja sosiaalitoimen hakemusten täyttämässä. Lisäksi haastateltavat näkivät omaohjaajan tehtäväksi olla enemmän tekemisissä hänen kanssaan kuin muut ohjaajat ja tehdä heidän kanssaan sellaisia asioita, mitä he haluavat tehdä. Asumisen tukeminen käsitti esimerkiksi siivouksen ja arjen hallinnan suunnittelua. Omaohjaajien tehtäviksi määriteltiin tukea asumiseen liittyviä asioita, kuten siivousta ja pyykinpesua. Lisäksi omaohjaajat olivat mukana asumiseen liittyvien hankintojen tekemisessä. Eräs haastateltava mainitsi omaohjaajan tehtäväksi kuntoutussuunnitelman teon, jossa he yhdessä määrittivät asukkaan vahvuudet ja tuen tarpeet asumiseen liittyen. Haastatteluista nousi esiin tiedon jakaminen. Se oli esimerkiksi omaohjaajien yhteydenpitoa omaisiin.

Pyysimme haastateltavia vertaamaan Viidakkokujan omaohjaajien toimintaa aikaisempiin kokemuksiin. Kuudella haastateltavalla kahdeksasta oli edellisistä paikoista aikaisempaa kokemusta omaohjaajista tai vastaavista, esimerkiksi omahoitajista. Haastateltavat vertasivat kokemuksiaan omaohjaajien toiminnasta:

H2: ”Siis täällähän ainakin kuunnellaan enemmän.”

H5: ”Tää on parempi (...) Sillä tavalla että... tääl ohjaajilla on aikaa ja... kyl se... pätevyyttä tota... puuttua asioihin.”

K1: ”Hmm, no eroaks ne jotenki ne sun aikasemmat kokemukset tähän Viidakkokujan omaohjaajien toimintaan verrattuna?”

H8: ”Hmmm eei... eei sillee erityisesti”

Monien haastateltavien mukaan Viidakkokuja erosi aikaisemmista paikoista positiivisesti. Haastateltavat pitivät hyvänä asiana sitä, että Viidakkokujalla omaohjaajat ovat viikolla paikalla ja tavoitettavissa niin, ettei heidän tarvitse aina odottaa tiettyä tapaamispäivää. Eräs haastateltava kertoi edellisestä paikasta, jossa omaohjaajatoiminta oli paljon vähäisempää. Siellä omaohjaajan kanssa ehti hoitaa vain perusasiat, jolloin suurin osa ajasta meni erilaisten papereiden ja hakemusten täyttämiseen. Toinen haastateltava piti hyvänä sitä, että omaohjaajat eivät ole vaihtuneet asumisen aikana. Esimerkiksi edellisessä paikassa hänellä oli vaihtunut omaohjaaja neljän vuoden asumisen aikana ainakin neljästi. Kolme haastateltavaa ei nähnyt eroa omaohjaajien toiminnassa verrattaessa edellistä ja nykyistä paikkaa.

Seuraavaksi kartoitimme tiesivätkö haastateltavat omaohjaajansa ja mitä he olivat tehneet omaohjaajiensa kanssa. Kaikki haastateltavat tiesivät omaohjaajansa. Haastateltavat vastasivat kysymykseen innokkaasti ja vastaukset tuli runsaasti. Yhteiseksi tekemiseksi haastateltavat nimesivät seuraavia asioita:

H3: ”Oltiin Linnanmäellä oltiin ja sit oltiin Tropicariossa ja...”

H4: ”Me ollaan juteltu lähinnä täällä, joskus kävelyllä.”

H7: ”Jaa no sit myös kaikkii tota... tietysti kuntoutussuunnitelmat ja tämmöset. Sitte on niinkun ihan kaikkee tätä arjenhallinta asioita, että on käyty läpi, että mitä kaikkee siivotaan ja niin poispäin.”

H8: ” Ollaan niin ku puhuttu kuukaudesta ja miten tääl on mennä ja tulevista jutuista ja tämmöstä näin.”

Vastauksista nousi erilaisia aktiviteetteja, käyntejä, arjenhallintaa ja keskustelua. Lisäksi haastateltavat mainitsivat tekemisen puutteen. Haastateltavat olivat käyneet omaohjaajiensa kanssa esimerkiksi elokuvissa, retkillä, uimassa, pelaamassa jalkapalloa, kävelyllä sekä omaohjaajien pitämässä ryhmissä. Omaohjaajat olivat olleet mukana myös esimerkiksi sairaala- tai lääkärikäynneillä, hautajaisissa sekä avustaneet kodin hankintojen tekemisessä. Omaohjaajat olivat tukeneet haastateltavien arjenhallintaa. He olivat esimerkiksi avustaneet siivoamisessa tai sen suunnittelussa, paperiasioiden hoitamisessa ja kaupassa käymisessä. Eräs haastateltava mainitsi tässä kohtaa myös kuntoutussuunnitelman tekemisen. Useassa vastauksessa esille nousi yhteinen keskustelu omaohjaajan kanssa. Eräs haastateltava ei osannut nimetä yhteistä tekemistä omaohjaajien kanssa, sillä hänen mielestään tekemistä on ollut hyvin vähän.

Kysyimme haastateltavilta myös mitä he haluaisivat tehdä omaohjaajiensa kanssa. Kysymys oli kolmelle haastateltavalle vaikea, koska he eivät omien sanojensa mukaan tienneet mitä omaohjaajien kanssa voisi tehdä. Vastauksia kuitenkin löytyi ja seuraavassa haastateltavat kuvaavat toiveitaan:

H2: ”No siis yks mikä on ni käydä uimassa.”

H5: ”En mä tiedä tota mitä niitten kans vois tehdä.”

H6: ”No mä voisin vaikka piirtää jotain tuolla mutta mä en voi... hmm ei mulla sen kummempaa.”

H7: ”No kyllä se tällä hetkellä on ihan tota ton öö tän kuntoutumisen selvittämistä eteenpäin.”

Haastateltavat toivoivat erilaisia aktiviteetteja, keskustelua ja asioiden hoitamista. Haastateltavat halusivat esimerkiksi käydä yhdessä uimassa, kävelyllä ja ylipäätään liikkumassa. Lisäksi monet kokivat retket miellyttävänä yhteisenä tekemisenä. Haastateltavat halusivat keskusteluapua omaohjaajilta. Heille oli tärkeää, että omaohjaajat jaksavat kuunnella sekä neuvovat ja auttavat tarvittaessa. Omaohjaajien kanssa haluttiin hoitaa erilaisia asioita ja käydä esimerkiksi kaupassa. Lisäksi mainittiin yhteistyö muiden tahojen kanssa. Yksi haastateltava toivoi, että omaohjaajat kertoisivat, mitä he voisivat tehdä yhdessä.

8.1.2 Omaohjaajatoiminta asukkaiden tukena

Selvitimme haastateltavien ajatuksia heidän omista voimavaroistaan. Vastaukset vaihtelivat haastateltavien välillä ja erilaisia voimavaroja löytyi. Kaikki haastateltavat löysivät ainakin yhden asian, jonka he näkivät omana voimavaranaan. Seuraavassa lainauksia haastateltavien vastauksista:

H4: ”Kyl mä pystyn suurin piirtein kaiken tästä hoitaa.”

H7: ”Kyllä mä oikeestaan sitten ku saa alotettua asioita ni kaiken saa tehtyä itsenäisesti.”

H8: ”Aamulla ku mä herään ni mä oon vähän aikaa hyvällä mielellä.”

Haastateltavien voimavaroiksi nousi arjenhallinta, kodin ulkopuolinen toimiminen, itsenäinen asuminen sekä psyykinen toimintakyky. Arjenhallinnassa haastateltavat kokivat voimavaroikseen ruoanlaittamisen, siivouksesta ja hygieniasta huolehtimisen, pyykinpesun sekä laskujen maksamisen. Osa haastateltavista piti voimavaranaan sitä, että hän pystyi itsenäisesti asioimaan virastoissa, käymään kävelyllä sekä osallistumaan ryhmiin. Kaksi haastateltavaa kertoi, että he pystyivät itsenäisesti huolehtimaan asumisesta.

Haastatteluissa kysimme myös haastateltavien tuen ja avun tarpeesta. Kysymys oli haastava ja haastateltavat pohtivat kysymystä hieman normaalia pidempään. Kuitenkin kuusi haastateltavaa osasi nimetä joitain tuen ja avuntarpeita, joista enemmän seuraavaksi:

H3: ”Arjen asioissa... Jos siihen tarvii jotain apua ni voi pyytää.”

H4: ”No periaattees oikeestaan huomauttaa et milloin mä siivoon tai auttaa mua siivoomises.”

H7: ”Se on pitkälti siinä että et öö tarvii apuu siihen että suunnitellaan asiat ja että et tota seurataan ja muistutetaan et ne myös toteutuu.”

Haastateltavat tarvitsivat apua asioiden organisointiin ja asioiden hoitamiseen. Yksi haastateltava ei kokenut tarvitsevänsä apua ja toinen ei osannut nimetä avuntarpeitaan. Asioiden organisointi sisälsi suunnittelua, muistuttamista ja kehottamista, seurantaa sekä keskusteluapua. Haastateltavat tarvitsivat apua myös paperiasioiden hoitamisessa, byrokratiaan liittyvissä asioissa, kaupassa käynnissä sekä siivouksessa.

Selvitimme asukkaiden suhtautumista talon sääntöihin ja sitä, miten ne vaikuttavat asukkaan kuntoutumiseen ja omaohjaajan kanssa tehtävään yhteistyöhön. Haastateltavat suhtautuivat kysymykseen hieman innottomasti ja kiirehtivät jo seuraavaan kysymykseen. Saimme kuitenkin seuraavanlaisia vastauksia:

H1: "Jaa-a. Ei niissä säännöissä mitään vikaa oo. (...) Unohtanu kun ei tiedä, et ku rauhallista elämää elää niin."

H2: "Vähän niin ku semmonen puolinainen pakko. Vähän se on niin ku joka paikalla jos asuu vuokralla tai niin ku kestettävä jotenkin valvonnan alaseksi. Jotkut säännöt on, et jotkut rajat vedetään et ei saa toimia ja käyttäytyä ihan miten tahansa, et täytyy ottaa muutkin huomioon."

H4: "En oo miettiny et musta ne on ihan ok."

H7: "Kuitenkin täälläkin säännöt on öö hirveen lähelle samat mitä on normaalisti järjestyssäännöt. (...) Niin tota taloyhtiös, että ei tääl oo muutakun tietysti päihitteettömyys taitaa olla suurin suurin ero."

Suhtautuminen sääntöihin vaihteli haastateltavien kesken. Puolet haastateltavista sanoi sääntöjen tuntuvan hyviltä. Lisäksi säännöt koettiin toimivina, selkeinä ja oikeudenmukaisina. Yksi haastateltava vertaili Viidakkokujan sääntöjä normaaleihin taloyhtiön järjestyssääntöihin. Ne erosivat hänen mielestään toisistaan lähinnä päihitteettömyyden osalta. Haastateltavat eivät olleet katsoneet sääntöjä kovin tarkasti ja kertoivat sääntöjen vaikuttavan samalla tavalla kuin aiemmissakin paikoissa. Kahden haastateltavan mielestä Viidakkokujan säännöt eivät ole vaikuttaneet ollenkaan heidän kuntoutumiseensa. Yksi haastateltava kertoi unohtaneensa säännöt, koska elämä Viidakkokujalla oli hänen mielestään niin rauhallista. Erästä haastateltavaa säännöt rasittivat, koska hän ei saanut soittaa musiikkia haluamallaan volyymilla. Säännöt nähtiin myös pakollisena osana asumista. Haastateltavat eivät kokeneet sääntöjen vaikuttaneen heidän ja omaohjaajien väliseen yhteistyösuhteeseen. Säännöt eivät ole rajoittaneet kanssakäymistä tai aiheuttaneet ristiriitoja. Eräs haastateltava kertoi sääntöjen vaikuttaneen ennen vähäsen, mutta ei nyt enää. Hän ei osannut kuitenkaan kertoa, miten säännöt olivat ennen vaikuttaneet.

Haastatteluiden aikana osa asukkaista vertasi Viidakkokujan asumisyksikköä ja sen toimintaa aiempiin asumisyksiköihin. Haastateltavat pohtivat tällöin omaohjaajatoimintaa laajemmin liittäen sen koko Viidakkokujan toimintaan ja vertaillen sitä aikaisempiin kokemuksiin. Lisäksi haastateltavat pohtivat Viidakkokujan vaikutusta kuntoutumiseensa. Seuraavaksi haastateltavien vertailuja asumisyksiköiden kesken:

H2: "Mutta tääl on sillee et tääl ei oo niin ku vaihtunu sillee et... siel edellisessä paikas niin ku... noh... vaihtu ja vaihtu... millon mä nyt olin siel sellasen nelisen vuotta niin olikohan mulla nyt yks, kaks, kolme, neljä omahoitajaa ainakin et-tä... (...) Siis täällähän ainakin kuunnellaan enemmän..."

H3: "On joo. Omahoitajat oli siel joka paikas."

K2: "Joo. Poikkesko se jollakin tapaa siellä siihen mitä täällä on?"

H3: "Eipä juuri."

H5: "Et mulle kuitenkin (edellisessä paikassa) oli nimetty hoitaja. Mutta siellä sitten oli silleen, että jos oli asioita, niit piti keskittää tälle omalle hoitajalle. Ja jos ois halunnu jutella ni sanottiin vaan, et juttele omahoitajan kanssa."

Tääl Viidakkokujalla ni pystyy kenen kanssa vaan juttelemaan luottamuksellisesti ja se on aika tärkeä asia.”

Haastateltavien mielestä nykyinen asumismuoto tarjosi mahdollisuuden itsenäisempään ja omatoimisempaan elämään. Eräälle haastateltavalle oli tärkeää, että hänellä oli nyt oma koti, eikä vain huonetta kuten aikaisemmassa paikassa. Hänestä oli tärkeää saada kalustaa asunto oman mielensä mukaan ja tehdä siitä oman näköisensä. Yksi asukas mainitsi haastattelussa Viidakkokujan olevan turvallisen tuntuinen paikka verrattuna edelliseen paikkaan. Hänelle turvallisuuden tunne syntyi siitä, että henkilökunta oli aina tavoitettavissa. Monet haastateltavista pitivät positiivisena asiana sitä, että he voivat puhua kenen tahansa ohjaajan kanssa omista asioistaan ja ohjaajat kuuntelevat mielenkiinnolla. Heille oli tärkeää, että he voivat hoitaa asioita myös muiden ohjaajien kanssa, kun omaohjaaja ei ole paikalla. He kertoivat saaneensa apua omaohjaajan lisäksi muilta ohjaajilta, kun he ovat sitä todella tarvinneet. Yksi asukas kertoi haastattelussa kaikkien ohjaajien olleen edistämässä hänen kuntoutumistaan.

8.1.3 Yhteistyö asukkaiden verkoston kanssa

Selvitimme haastateltavilta millaista Viidakkokujan ulkopuolista apua ja tukea he saivat. Haastateltavat kertoivat saamistaan tukimuodoista helpontuntuisesti ja avoimesti. Lähes kaikki haastateltavat mainitsivat yhden tai useamman ulkopuolisen yhteistyötahon. Haastateltavat määrittelivät tuen ja avun tarpeitaan seuraavasti:

H1: ”Tukea, niin asumistukea (naurua). Ja hoitotukea niin Kelalta joo. En mä muita tukia saa.”

H3: ”Niin onhan mul oma tota noin toi tää tää tukihenkilö jota mä tapaan.”

H4: ”No vanhemmat tukee vähän rahallisesti.”

H8: ”Siis mul ny on perhe ja sit kuntoutuskeskus on yks paikka.”

Haastateltavat saivat ulkopuolista apua mielenterveyteen ja asumiseen. Mielenterveyteen he saivat apua kuntoutuspoliklinikalta, virastoista, terapiasta, tukihenkilöltä, verkostopalaverista sekä kuukausittaisista laboratoriokokeista. Asumiseen liittyvää apua haastateltavat saivat perheeltä, palveluohjaajalta ja sosiaalityöntekijältä. Lisäksi arkeen toivat rytmiä työsalilla ja päiväkeskuksessa käyminen. Ulkopuoliseksi avuksi haastateltavat mainitsivat lisäksi Kansaneläkelaitoksen tarjoamat asumis- ja hoitotuet. Yksi haastateltavista kertoi, että ei tarvitse muuta apua, koska asiat hoituvat Viidakkokujan tarjoaman tuen turvin.

Haastatteluissa kysimme myös miten haastateltavat olivat kokeneet Viidakkokujan ja ulkopuolisen avun sopineen yhteen. Haastateltavilla oli asiasta selkeät mielipiteet, joita he toivat

avoimesti esille. Haastateltavat puhuivat seuraavanlaisesti Viidakkokujan ja ulkopuolisen avun yhteensopimisesta:

H2: "No ristiriitoja ei sinällänsä kauheesti ole, et yhteydenpidot on toiminu suhteellisen hyvin. Et on päässyt lääkäriin pikasestikin kun on niin ku huomattu, et nyt ei mee hyvin ja sit Viidakkokujalta lähti se viesti siitä, et nyt pitäis päästä lääkäriin ja sit polilla reagoitiin saman tien. (...) Eli reagointi on aika nopeeta, et jos huomataan et nyt tosissaan ei mee hyvin. Plussana on tämän tietynlainen valvonta ja säännöt, et pystyy reagoimaan näin nopeesti."

H5: "Yhteistyö on toiminu hirveen hyvin."

H8: "Siis se on ollu ihan mainio mitä mul on toi kuntoutuskeskus (...) Sit täst kun mä meen eteenpäin se on vieläki."

Viiden haastateltavan mielestä ulkopuolinen tuki sopi ihan hyvin yhteen Viidakkokujan tarjoaman tuen kanssa. Lisäksi haastateltavat kertoivat, että ennestään tutun työntekijän kanssa oli helpompi hoitaa asioita. Muutenkin heille oli tärkeää, että avohuolto oli kunnossa. Ainoa mainittu negatiivinen asia oli aikataulujen yhteensovittaminen. Yksi haastateltava oli kokenut sen välillä vähän hankalaksi.

Kysyimme haastateltavilta, miten he kokivat omaisten liittyvän omaohjaajatoimintaan. Kysymys ei tuntunut juuri koskettavan haastateltavia, vaan he vastasivat kysymykseen suurpiirteisesti. Lisäksi kysymys tuntui hämmentävän osaa haastateltavista. Seuraavaksi muutama esimerkki haastateltavien ajatuksista:

H1: "Ei niil oo mitään osuutta, ei ne tiedä, ei tääl oo kukaan käynyt... Ei ne omaiset ota mitään yhteyttä."

K2: "Haluisit sä olla enemmän yhteyksissä?"

H1: "Emmä, ei niitä kai kiinnosta. Omat kiireensä jokaisella. Omat perheensä, ei ne tämmöisiin juttuihin panosta."

H3: "On se hyvä, et välillä käy... kaikki tavarat on melkeen perheeltä ja et se on tärkeetä et tulee perheen kans toimeen et silloin kun sairastuin ni oli vähän erilaista."

H2: "No tietyl tavalla joku aika sit tuki sillee et näki itel menee tosi hyvin verrattuna sinne. Nyt menee niilläkin paremmin, ettei tarvii olla niin huolissaan. Et vähän niin ku rasitti se, et piti olla huolissaan niistä ni... No emmä tiedä toisen epäonni on toisen onni. Ni tavallaa sillee, että kun toisel menee huonosti ni sit ittel tulee sellanen fiilis, et ei hitsi mullahan menee hyvin verrattuna toiseen. Sit siit tulee tavallaan huono olo samalla ku toisella menee huonomaks ni."

Haastateltavat kokivat omaisilla olevan vähäinen merkitys omaohjaajatoiminnassa. He saattoivat itse olla vähän tekemisissä omaisten kanssa tai omaiset saattoivat olla kiireisiä, jonka vuoksi he eivät ehtineet mukaan Viidakkokujan toimintaan. Yksi haastateltavista koki omaisten osuuden vähentyneen, kun asiat olivat lähteneet luistamaan. Toinen haastateltava kävi omien sanojensa mukaan mieluummin itse kylässä omaisten luona, kuin kutsui heitä kotiinsa.

Yhdellä haastateltavista omainen kävi hänen luonaan. Hänen mielestään olisi ollut parempi, jos omainen ei olisi puuttunut hänen asioihinsa. Osalle haastateltavista omaiset olivat tärkeitä. Heille oli tärkeää, että omaiset käyvät välillä. Suurin osa haastateltavista (6) oli tyytyväisiä nykyiseen tilanteeseen, eivätkä he toivo omaisia enempää mukaan Viidakkokujan toimintaan.

Selvitimme vertaistuen merkitystä haastateltaville. Kysymys oli selkeästi tärkeä haastateltaville, koska he löysivät nopeasti vastauksia siitä, mitä vertaistuki heille antoi. Lisäksi tämä kysymys sai haastateltavat keskustelemaan normaalia enemmän. Vastauksista nousi esiin seuraavanlaisia merkityksiä vertaistuesta:

H2: "No se et ei oo yksin."

H4: "Kuuluu samaan joukkoon tavallaan."

H7: "Kyllähän siin on ollu se, et on niin kun ollu niitä joiden kanssa voi puhua, jotka tietää mitä tarkoittaa niin ku ihan suoraan. Et vaikka kuinka lääkäreitä tai psykologeja tai muuta niin kun sanoo masennus niille... et se on lopuks niille niin kun kliininen termi... Mutta silleen on niin paljon helpompi puhuu sit taas joidenkin semmosten kanssa, jotka on kokenu sitä samaa, tietää mitä tarkoittaa."

H8: "Ei siin niin ku mitään... pakko sopeutua antaa vaan olla."

Vertaistuki merkitsi haastateltaville yhteenkuuluvuutta. He kokivat, että vertaistuen kautta he voivat samaistua toiseen, jakaa kokemuksia ja kuulua samaan joukkoon. Haastateltavat kokivat vertaistuen eduksi myös sen, että he eivät ole yksin. Heidän mielestään oli helpompi puhua sellaisten kanssa, joilla on sama kokemus kuin itsellä ja joka tietää mitä tarkoittaa puheillaan. Lisäksi asukkaat pitivät hyvänä asiana sitä, että oli kavereita, ihmisiä paikalla ja porukkaa ympärillä. Kahdesta haastateltavasta oli mukavaa, että ruokailussa oli keskusteluseuraa ja että muutaman asukkaan kanssa voi puhua luottavaisin mielin. Osalla haastateltavista ei ollut paljoa kontaktia muihin asukkaisiin tai tekemistä heidän kanssaan. Kysyttäessä vertaistuen merkitystä haastateltaville ilmeni, että vertaistuki oli lähinnä positiivinen asia, vain yksi haastateltava puhui vertaistuesta negatiiviseen sävyyn. Viiden haastateltavan mielestä nykyinen vertaistukitoiminta Viidakkokujalla oli riittävää ja yksi haastateltava ei osannut sanoa, onko toiminta hänen mielestään riittävää. Kaksi haastateltavaa toivoi lisää yhteistä toimintaa, mutta he eivät osanneet eritellä mitä se voisi olla. Lisäksi vastauksista kävi ilmi, ettei kaikille haastateltaville ollut Viidakkokujalla tarjota suoria vertaisia.

8.2 Omaohjaajatoiminnan merkitys asukkaille

Tässä osiossa käsittelemme omaohjaajuuden merkitystä haastateltaville. Selvitimme haastatelussa, mitä omaohjaajatoiminta antaa haastateltaville, miten omaohjaajat tukevat heidän kuntoutumistaan ja miten he kokevat omaohjaajatoiminnan onnistuneen.

8.2.1 Omaohjaajatoiminnan anti asukkaille

Kysyimme haastateltavilta omaohjaajuuden merkitystä. Haastateltavien mielipiteet vaihtelivat laidasta laitaan. Haastateltavilla oli asiasta selkeä näkemys ja siksi he vastasivatkin kysymykseen suoraan ja ytimekkäästi. Haastateltavat kertoivat omaohjaajuuden merkityksestä seuraavaa:

H1: ”Ei se paljon anna mitään. Enemmän täytyis olla yhteydessä.”

H2: ”Se, että on tavallaan niin ku nimetty vastuuhenkilöt, jotka kantaa sitte murheet ja huolet, ilot ja surut. Ni sillee varsinaisesti eli tavallaan se, että voi mennä omaohjaajalle sanoo mitä ajattelee. Ei tarvii ajatella mitä sanoo.”

H3: ”Se on ihan hyvä, et tietää kenen puoleen kääntyä kun tulee jotain hämminkiä.”

H5: ”Mulle se on kaikki kaikessa... tarpeellinen.”

H6: ”No onhan se mukava, että on omaohjaaja, joka... joka sitten erityisesti ni asioista sitten... niin ku huolta pitäis mun kanssa.”

H8: ”No sen kaa joutuu puhuu, ei siin mitään. Se tietää niin ku asioista... enemmän ainaki.”

Omaohjaajuuden merkitys asukkaille oli pääasiassa positiivinen. Omaohjaaja oli monille haastateltavista tärkeä osa asumista Viidakkokujalla. Omaohjaaja merkitsi heille asioiden jakamista ja niiden keskittämistä omaohjaajalle. Vain kahden haastateltavan puheissa oli hieman negatiivinen sävy. Haastateltaville omaohjaajuus merkitsi sitä, että joku välittää heistä ja että joku hoitaa heidän asioitaan. Jo pelkkä omaohjaajan olemassa olo oli merkityksellistä yhdelle haastateltavalle. Haastateltavat arvostivat myös, että heillä oli joku jonka kanssa he voivat puhua. Omaohjaajan kanssa toimiminen koettiin hyväksi asiaksi myös siksi, että omaohjaaja tietää missä asioissa haastateltava tarvitsee apua ja missä ei.

Seuraavaksi selvitimme mitkä asiat olivat haastateltaville tärkeitä omaohjaajuudessa. Haastateltavat nostivat asioita esille rohkeasti. Omaohjaajuudessa oli heille monia tärkeitä asioita, joita he halusivat tuoda julki. Haastateltaville tärkeitä asioita olivat:

H2: ”Niin ku tuntee olevansa se semmonen, josta välitetään eli just sillee et on joku joka tosissaan niin ku halua auttaa. (...) Se et välittää.”

H5: ”Toinen on tullu kuitenkin läheisemmäks... Se on helppo puhua. (...) Se, että on tota sellanen luottamus... Että voi niin ku rehellisesti puhua... Mulle se luottamus on aika tärkeä asia.”

H7: ”Se omaohjaaja tarkoittaa sitä, että ei tarvii joka kerta selittää asioita alust alkaen ja kaivaa papereita, vaan tiedetään jo että missä ollaan ja mistä jatketaan.”

Haastateltaville asukkaan tunteminen ja dialoginen kohtaaminen olivat tärkeää omaohjaajuudessa. Asukkaan tunteminen tarkoitti haastateltaville asioiden keskittämistä omaohjaajalle. Tällöin omaohjaaja tiesi missä mennään ja mistä jatkettiin eikä haastateltavien tarvinnut joka kerta selittää asioita alusta alkaen. Lisäksi omaohjaajan kanssa pystyttiin katsomaan, missä oli menty eteenpäin ja mitä asumisen aikana oli tapahtunut. Haastateltaville tärkeä tieto oli, että omaohjaajan puoleen voi kääntyä tarvittaessa. Asukkaan tunteminen auttoi yhden haastateltavan mielestä omaohjaajia huomaamaan voinnin huononemisesta kertovia varo-merkkejä. Eräälle haastateltavalle oli tärkeää, että omaohjaaja tarkkaili hänen lääkitystään ja että sitä voitiin tarvittaessa muuttaa ennen kuin vointi pääsi huononemaan. Dialoginen vuorovaikutus näkyi haastateltaville esimerkiksi välittämisenä, aitona auttamisen haluna, luottamuksena ja tutuksi tulemisena. Tutuksi tuleminen näkyi siten, että kun puhe alkoi harhailla varsinaisesti aiheesta, niin omaohjaaja osasi palauttaa puheen itse asiaan. Haastateltaville tapaamiset omaohjaajan kanssa olivat tärkeitä ja suhde haluttiin säilyttää normaalina. Kaksi haastateltavaa ei tiennyt, mikä heille olisi tärkeää omaohjaajuudessa. Yhden haastateltavan mielestä omaohjaajuudessa ei ollut hänelle mitään tärkeää, koska se oli hänen kohdallaan niin vähäistä.

8.2.2 Omaohjaajat kuntoutumisen tukena

Seuraavaksi syvennyimme haastateltavien omiin tavoitteisiin kuntoutumisessa. Haastateltavilla oli selkeät näkemykset omista tavoitteistaan ja toiveistaan tulevaisuutta ajatellen. Tavoitteet olivat monipuolisia ja vastauksista näkyi, että haastateltavat kokivat ne tärkeiksi. Haastateltavien tavoitteet koskivat seuraavia asioita:

H1: "Kai se on yritettävä pysyä kondikses."

H2: "Se, ettei aina vaan turvautuis noihin lääkkeisiin niin ku... Pakollisethan nyt on pakko syödä mutta... Liikunnan lisääminen on yks mikä tos kuntoutumises ois niin ku semmonen."

H3: "Toivottavasti paranis tästä, mut mä tuun elää tän sairauden kans lääkityksellä loppuikäni. Toivottavasti ei tuu mitään takapakkeja, ettei joudu sairaalahoitoon."

H5: "No ehkä se, että kunto pysyis tota... kunnossa ja sitten toisaalta ois tarkoitus, että pääsis vielä työelämään mukaan."

H7: "Kyl se ois niin ku uudelleen koulutus ja luultavasti joku osa-aikainen työ."

Haastateltavat nimesivät tavoitteikseen fyysisen ja psyykkisen kuntoutumisen sekä itsenäisen elämän. Fyysiseen vointiin liittyvät tavoitteet koskivat kunnossa ja voinnin ennallaan pysymistä, liikunnan lisäämistä sekä päänsärystä ja väsymyksestä eroon pääsemistä. Psyykkisen voin-

nin tavoitteet olivat sairaalajaksojen välttäminen, paraneminen sekä se, ettei aina turvautuisi lääkkeisiin pahan olon koittaessa. Osalla haastateltavissa oli tavoitteena itsenäinen elämä. Se käsitti pääsyn omaan asuntoon ja työelämään. Kaksi haastateltavaa puhui myös kouluttautumisesta ja yksi haastateltava osa-aikatyöstä. Yhdellä haastateltavalla oli aiemmin ollut useita tavoitteita, mutta nyt hän oli alkanut elämään päivä kerrallaan. Toisella haastateltavista taas ei ollut nykyisellään sen kummempia tavoitteita, vaan hän oli tyytyväinen nykytilaan.

Selvitimme haastateltavilta myös mikä oli heidän mielestään riittävän hyvä kuntoutuminen. Haastateltavat pohtivat asiaa omasta näkökulmastaan, jonka vuoksi myös vastaukset olivat erilaisia. Kukaan haastateltavista ei pohtinut asiaan yleisemmällä tasolla, vaan omasta kokemusmaailmasta käsin. Seuraavaksi haastateltavien määritelmiä riittävän hyvästä kuntoutumisesta:

H1: ”Ei, kyl täs paremminkin vois olla. Mut ei sitä paremmaks saakaan. Ikää tulee.”

H3: ”En lähe hörhöilee tonne mihinkään.”

H4: ”Se, et voi suhtautuu ihan normaalisti kaikkiin asioihin... Se et ei oo mitään ongelmia.”

H5: ”Se, että tulee yksikseen toimeen... ja on sosiaaliset kontaktit kunnossa ja... tällä hetkellä mulla on aika hyvin toi sosiaaliverkosto.”

Osalle haastateltavista nykyinen tila oli riittävä kuntoutumisen kannalta. Se sisälsi fyysisen kunnon säilymisen entisellään, asunnosta huolehtimisen ja sosiaalisten kontaktien kunnossa pysymisen. Muutama haastateltava piti riittävän hyvänä kuntoutumisena itsenäistä asumista ja työelämään osallistumista. Kahdelle haastateltavalle riittävän hyvä kuntoutuminen merkitsi ongelmattomuutta. Yksi haastateltavista koki, että asiat voisivat olla paremminkin.

Kysyimme haastateltavilta, missä asioissa he kokivat tarvitsevansa tukea. Kysymys oli haastateltaville vaikea ja vastauksia saadaksemme jouduimme esittämään tarkentavia kysymyksiä. Esimerkiksi suoraan kysyttäessä kaksi haastateltavaa kertoi, etteivät he tarvitse apua. Lisäksi kaksi muuta haastateltavaa ei osannut määritellä tuen tarpeitaan. Saimme tähän vastauksia kuitenkin epäsuorasti muiden kysymysten kohdalla. Seuraavassa kuvaamme haastateltavien ajatuksia avun tarpeestaan:

H4: ”No tarviin mä vähän siivoomisessa tukee.”

H6: ”Noo mää... ei oikeen tuu mieleen mitään.”

H7: ”No oikeestaan jos aattelee, niin Viidakkokujalla on kaikki tähän niin ku asumiseen ja perusasioihin liittyvä tuki täällä ja se on riittävä. Et tää mitä Viidakkokujan tuella pystytään, on justiinsa tähän että arki sujuu.”

H7: "Et sitten on se, että kuntoutumiseen niin mitä siihen sitten tarvitsee, että onko se jotain niin kun kuntoutuspoliklinikan vai minkä tahon apua. Et tarvitaan jotain ulkopuolista tukea siihen, että pääsee niin kun kuntoutumisessa eteenpäin... Uudelleen koulutukseen tai ylipäänsä arvio siitä, voiko uudelleen koulututtautua vielä."

Eräs asukas kertoi tarvitsevänsä apua ikkunoiden pesussa ja kaksi tarvitsi apua siivouksessa. Yhdellä haastateltavalla oli unirytmisi sekaisin ja hän tarvitsi apua sen tasapainottamiseen. Kaikki haastateltavat olivat tyytyväisiä nykyisen avun määrään. Lisääpua toivottiin lähinnä silloin, kun sairauden kanssa tuli huonompi jakso. Tällöin henkilökunnan toivottiin olevan enemmän asukkaan tukena. Haastateltavat tarvitsivat myös Viidakkokujan ulkopuolista apua. Apua tarvittiin esimerkiksi kuntoutumisen edistämiseen ja uudelleen koulutukseen. Yksi haastateltava haaveili kodinhoitajasta, joka huolehtisi hänen siivouksestaan. Osa toivoi omaisilta enemmän tukea arjen pyörittämiseen. Yksi haastateltava toivoi avohoidon suunnalta enemmän apua silloin, kun hänen sairautensa menee huonompaan suuntaan.

Haastatteluissa käsitelimme haastateltavien kanssa sitä, miten omaohjaajat ovat tukeneet heitä tavoitteiden saavuttamisessa. Kysymys oli haastateltaville helppo, jonka vuoksi saimme runsaasti vastauksia. Haastateltavat kuvasivat seuraavasti omaohjaajan keinoja tukea tavoitteiden saavuttamista:

K1: "No miten sun omaohjaajat on tukenut sua näiden tavoitteiden saavuttamisessa?"

H4: "No kyllähän ne nyt keskustelleet on."

H2: "No on ne välillä käynyt potkii perseelle ainakin toi toinen, et nyt lähe mukaan. Sitten taas tää toinen niin se on pistänyt luun kurkkuun et nyt turpa kiinni kuuntelet mua välillä... Vähän niin ku... Et pistänyt kuuntelemaan ja laittanu liikkeelle ku o mökkeytynyt tänne kotiin."

H3: "Ne jeesaa ja ottaa kantaa ja sitten edunvalvojan kanssa ovat yhteydessä, sossun kanssa ja."

H7: "Se on ihan lähtenyt ihan siitä, et on on saatu järjestymään arkirutiinit ja toimet. Pyritty enemmän siihen, että pystys itsenäisemmin toimimaan, jota tietysti sitte taas toi opiskelu ja työ edellyttää."

H8: "No mä kysyn jotain semmosia asioita, mitä mä en tiedä. Mä kysyn niiltä niin ne ratkasee sen."

Omaohjaajat voivat haastateltavien mielestä tukea asukkaita keskustelun ja arjenhallinnan lisäämisen avulla. Kaksi haastateltavaa koki keskustelun omaohjaajan kanssa tukevan kuntoutumista. Tämän lisäksi haastateltavat mainitsivat kuntoutumista tukeviksi palautteen antamisen, suoraan puhumisen sekä kannanoton. Hyväksi käytännöksi koettiin myös se, että asukkaalta tullaan kysymään kuulumisia, jos häntä ei näy vähään aikaan. Haastateltavien mukaan omaohjaajat voivat tukea arjenhallintaa esimerkiksi antamalla lääkkeitä, ehdottamalla ohjelmaa, auttamalla järjestämään arkirutiinit ja toimet sekä antamalla luottamustehtäviä. Lisäksi

haastateltavien mielestä heidän arkeaan tukee omaohjaajan yhteistyö esimerkiksi edunvalvonnan ja sosiaalityöntekijän kanssa. Haastateltaville oli tärkeää, että jos he eivät tienneet jotain asiaa, he saattoivat käydä kysymässä sitä omaohjaajalta. Omaohjaajat olivat tukeneet haastateltavia kannustamalla heitä toimimaan itsenäisemmin, esimerkiksi tukemalla siihen mitä he pystyvät tekemään itse ja auttaneet vain välttämättömissä asioissa.

Selvitimme, miten haastateltavat olivat kokeneet omaohjaajien tukeneen heitä kuntoutumisen edistämisessä. Osalla haastateltavista oli vaikeuksia nähdä, miten omaohjaajat olivat heitä tukeneet, kun taas toisilla oli selkeä näkemys asiasta. Seuraavaksi haastateltavien ajatuksia aiheesta:

H1: "Eipä ne paljoo vaikuttele. Pilleriähän ne antaa (naurua). Ei siinä muuta mahdollisuutta."

H4: "Emmä tiedä. Ei se niistä kiinni oo ainakaan. Et ei se sinänsä auta mitään."

H6: "No se on mukava tällänen... Paperihommat kuntoon. (...) Mä suoraan sanoen oon aika rajoitteinen kuitenkin, että äänet vaikuttaa paljon mun ratkaisuihin... hmm vaikka ois joku leffa, ni mä en pääse... Uskalla mennä sinnekään päin."

H7: "No onhan se ollu suuri kun on ollu koko ajan tukee siihen, että saadaan enemmän ja enemmän asioita tehtyä... Siinä koko ajan ensin työstää eteenpäin et mitä kaikkea pystyy tekee itse ja aattelee. Alkuun omaohjaajat oli paljon enemmän niin kun läsnä ja mukana, niin sitten kun asiat alko toimii, niin sitten siinä asiassa niin ku tarvitsi vähemmän ohjaajan tukea, että siirtyi seuraamaan."

Yhden haastateltavan mielestä omaohjaajat olivat aika hyvin tukeneet heitä kuntoutumisen edistämisessä. Yksi haastateltava taas oli sitä mieltä, että omaohjaajat eivät juuri vaikuttaneet kuntoutumiseen. Eräs haastateltava kertoi, että häntä on vaikea auttaa, koska äänet rajoittivat hänen elämäänsä ja vaikuttivat paljon ratkaisuihin. Neljä haastateltavaa oli tyytyväisiä nykyisen tuen tasoon, eivätkä he tienneet miten heitä voisi tukea paremmin. Yksi haastateltava puhui siitä, että jos häntä joudutaan patistamaan liikkeelle, niin sen jälkeen häntä tuettaisiin tulemaan paikalle omatoimisesti, ilman patistamista. Yksi haastateltava pohti, että jos omaohjaajalla olisi enemmän aikaa voisivat he hoitaa asiat heti.

Haastateltavien mielestä omaohjaajien merkitys kuntoutumisen edistymisessä liittyi taitojen kehittymiseen, auttamiseen asioissa mitä asukas ei itse osaa tehdä sekä vuorovaikutustaitoihin. Yksi haastateltava ei osannut vastata kysymykseen ja kahden mielestä omaohjaajilla ei ollut merkitystä kuntoutumisen edistymisessä. Lisäksi yksi haastateltava ei kokenut olevansa kuntoutuja, koska hän ei kokenut olevansa psyykkisesti sairas. Yhden haastateltavan mielestä omaohjaajilla oli suuri merkitys kuntoutumisen edistymisessä. Esimerkiksi asukkaan tunteminen auttoi poimimaan puheesta tärkeimmät seikat ja pitämään asukkaan kiinni aiheessa. Li-

säksi omaohjaajat seurasivat asukkaiden tilanteita ja puuttuivat niihin tarvittaessa. Omaohjaaja merkitsi asukkaiden kuntoutumisen edistymisessä auttavaa kättä, joka auttoi esimerkiksi erilaisten hakemusten täyttämisessä sekä hankintojen tekemisessä.

Kysyimme haastatteluissa olivatko haastateltavat saaneet mielestään riittävästi apua omaohjaajiltaan. Suhtautuminen kysymykseen ei ollut aina kovin innokasta, mutta he halusivat kuitenkin selkeästi tuoda oman mielipiteensä esille. Lisäksi vastaukset vaihtelivat haastateltavien välillä. Haastateltavat kuvaavat seuraavassa avun riittävyyttä:

H2: ”No kesällä oli vähän sillee, että ei oikein. Mut se nyt ku toinen oli kesälomalla ja toinen... Toisella on välillä muitakin tekemisiä, ni joutuu hoitaa tavallaan niin ku niitä työn edellyttämiä velvollisuuksia muutaki ku näitä...”

H2: ”Välillä on saanu ja välillä ei. Että kyl sitä apuu on sit saanu jos on tosisaan tarvinnu ni sit joltain muulta... Varsinkin kun on pyrkiny viimeiset melkein puol vuotta olemaan mahdollisimman paljon sillee itsenäisesti. Mutta siit on tullu jo vähän huomaustusta et voisit sä nyt tulla käymään välillä, et mitä sulle kuuluu oikein ku... siin on semmonenkin takana.”

H3: ”Luulisin, et mitä mä oon tarvinnu ni. Keksi ny et mitä kaikkea.”

H7: ”On joo. Niin kauan kuin on koko ajan menny parempaan suuntaan niin kyl-lähän se tarkoittaa, et on saanu apuu siinä myös.”

Viiden haastateltavan mielestä apu oli ollut riittävää, yksi ei ollut kaivannut enempää ja yksi ajatteli, että oli saanut apua riittävästi. Yhden haastateltavan mielestä kesällä 2011 apua ei ollut riittävästi saatavilla omaohjaajilta.

Seuraavaksi selvitimme haastateltavien ajatuksia henkilökunnan erilaisesta osaamisesta. Haastateltavat kokivat kysymyksen vaikeaksi ja jouduimme avaamaan heille mitä erilaisella osaamisella tarkoitetaan ja mitä se on Viidakkokujalla. Haastateltavat vastasivat kysymykseen seuraavasti:

H1: ”Eii siinä... En oo huomannu. Tiedä kuka on presidentti ja kuka on mikäkin. Ei täs paljon tiedä.”

H2: ”Must tuntuu tietyl taval et nää on kaikki meidän hoitajat tääl ja vähän nää opiskelijatkin semmosii moniosaaajii.”

H5: ”Ohan se hienoa toimintaa, et osaavat ammattinsa. Et kohdata asiakkaat. (...) Niin se kans sillee, että tuli mieleen tota sairaanhoitajan palveluksia ni, niitä vois hyödyntää vähän enemmän ja miks ei kaikkien muittenkin. Että tota... kysellä lääkkeitä ja tällasta.”

H8: ”No siis mä oon huomannu, et joskus kun tarkkailee tai silleen niin ku et... Jokaisella on niin ku oma juttu. Sit joku on perehtyny johonkin toiseen... Niin ku ne kattoo et kuinka kuinka kunnossa sä oot ja tälle, niin jollakin on oma juttu.”

Henkilökunnan erilainen osaaminen ei näkynyt viidelle haastateltavalle suoraan kysyttäessä. Vain yksi haastateltava sanoi erilaisen osaamisen näkyvän, mutta hänkään ei juuri osannut eritellä sitä. Haastateltavat kuitenkin kertoivat ohjaajilla olevan ammattitaitoa kohdata asukkaita ja että tarkkaillessaan asukkaita jokainen ohjaaja kiinnitti huomiota eri asioihin. Erilaista osaamista pidettiin hienona asiana. Erilainen osaaminen ilmeni kuitenkin muiden vastausten kohdalla, yleensä toiminnan kautta. Sosionomi oli esimerkiksi auttanut haastateltavaa hakemusten täyttämässä, sairaanhoitaja oli antanut pieniä neuvoja ja lähihoitajat olivat jaksaneet kuunnella. Lisäksi yksi haastateltava piti ohjaajia ja myös Viidakkokujalla olleita opiskelijoita moniosaajina. Kysyttäessä miten erilaista osaamista voisi hyödyntää, eivät asukkaat osanneet vastata. Yksi haastateltava sanoi, ettei voi tietää miten sitä voisi hyödyntää, koska ei tiedä mitä koulutuksiin liittyy. Yksi haastateltava pohti, että sairaanhoitajan palveluksia voisi hyödyntää paremmin.

8.2.3 Asukkaiden ajatuksia omaohjaajatoiminnan onnistumisesta

Haastatteluissa kysimme mitä hyvää omaohjaajatoiminnassa haastateltavien mielestä oli. Kaikki haastateltavat löysivät toiminnasta hyviä puolia ja he halusivat tuoda esille näitä asioita. Haastateltavat vastasivat kysymykseen mielellään. Haastateltavien mielestä hyvää omaohjaajatoiminnassa oli:

H2: ”No tietyl taval on hyvää se, että on nimetty joku kenelle pitäs mennä sitte avautumaan jos on avautumista.”

K1: ”No mitä hyvää sun mielest täs omaohjaajatoiminnassa on? Mitä hyvää se tuo sulle?”

H3: ”Turvan, turvan tunteen.”

H6: ”No kai se on ihan paikallaan, että mä tiedän et on omahoitaja, että se niin ku antaa tukea ja apua.”

Kahden haastateltavan mielestä oli hyvä, että omaohjaajat olivat olemassa. Lisäksi omaohjaajat saivat positiivista palautetta keskusteluavun antamisesta. Haastateltaville oli tärkeää, että heillä oli joku jolle puhua ja avautua ja ettei asioita tarvinnut aina aloittaa alusta, vaan omaohjaaja tiesi missä mennään. Omaohjaajat toivat yhdelle haastateltavalle turvallisuuden tunteen. Monelle oli tärkeää tietää, kuka omaohjaaja oli ja että häneltä sai tukea ja apua tarvittaessa.

Lisäksi kysimme mitä huonoa omaohjaajatoiminnassa on haastateltavien mielestä. Tämä oli jo vaikeampi kysymys ja esimerkiksi suoraan kysyttäessä neljän haastateltavan mielestä omaohjaajatoiminnassa ei ollut huonoa ja kaksi vastasi kysymykseen ”en tiedä”. Kuitenkin muiden kysymysten kohdalla haastateltavat nimesivät erilaisia omaohjaajatoiminnan epäkohtia. Haastateltavien mielestä omaohjaajatoiminnassa oli ollut huonoa seuraavat asiat:

H1: "Kyl se vähän enemmän pitäis olla ku hyvää huomenta sanoo. Päivän mitaan ei ehdi paljon muuta, paljon muuta ollu (...) Ei se paljon anna mitään. Enemmän täytyis olla yhteydessä."

H2: "Sit taas huonoa on se, et sit taas jos tulee hetki, et tulee asiaa ni ei oo-kaan paikalla."

H5: "Tuntuu, että tääl ei oo mitään sellasta... Kovin nopeasti en saanu tietää kuka on mun omaohjaaja ja tota. Siihen asti tuntu ettei mistään niin ku tuu mitään."

Kahden haastateltavan mielestä huonoa omaohjaajatoiminnassa oli se, kun molemmat omaohjaajat olivat poissa yhtä aikaa eikä kukaan tiennyt asioista tarkemmin. Osalla haastateltavista oli kokemus, jossa toista omaohjaaja oli vaikeampi lähestyä kuin toista. Yksi haastateltava kertoi esimerkiksi toisen omaohjaajan ottavan asiat kevyemmin, jota hän piti huonona asiana. Haastatteluista kävi myös ilmi, että haastateltavat kokivat omaohjaajatoiminnan joltain osin liian vähäisenä. Haastateltavat kokivat huonoksi myös suunnitelmien muutokset. Esimerkiksi yhden haastateltavan kohdalla omaohjaajatunti vaihtui asioiden hoitamiseksi, vaikka haastateltava oli odottanut tunnin keskustelua. Lisäksi haastateltavat kokivat omaohjaajat kiireisiksi, eivätkä he siksi aina viitsineet häiritä heitä. Yksi haastateltava koki tarvitsevansa tukihenkilöä, koska omaohjaajilla ei ole hänen mielestään aikaa käydä esimerkiksi kävelyllä tai muuten liikkumassa.

Selvitimme vielä erikseen, mikä haastateltavien mielestä oli ollut toimivaa omaohjaajuudessa. Haastateltavat tuntuivat löytävän vastauksia helposti, jonka vuoksi myös vastaukset olivat normaalia pidempiä. Haastateltavat vastasivat kysymykseen innokkaasti ja halusivat selkeästi tuoda omia mielipiteitään esille tämän kysymyksen kohdalla. Haastateltavat vastasivat seuraavaa:

H2: "No se et mua on jaksettu tai siedetty. Lähinnä se, että ku on vähän semmonen epäsosiaalinen ja muuta, ni saattaa joskus aiheuttaa vähä negatiivisia tuntemuksia toisissa jo pelkkä läsnäolo. Se, että on siedetty kuitenkin. Et on tultu toimeen."

H2: "Niin se, että kyl on noi viestit yleensä menny perille. Et jos jollekin toiselle ohjaajalle sanoo niin sit on sieltä tullu jotain kautta ainakin et nyt on viesti menny perille."

H4: "Kylhän noi ihan ystävällisiä on."

H5: "Ehkä se et mä oon saanu tota... hoidella näitä omia asioita ja saanu niin ku tän kodin valmiiks. Tää oli aika ankee kun tääl ei ollu mitään huonekaluja eikä mitään. Tää on mulle toinen koti et edellisessä paikassa siellä oli oma huone, mut et ei voinu kodiks sanoa."

H7: "Et voi aatella, et jos mulle suurimmat asiat on just ollu koko ajan suunnittelu, seuraaminen ja sitten tietysti tämä byrokratia. Niin kun kaikki ne asiat on sujunu... Sillon se tarkoittaa sitä, että se myös toimii."

Yhden haastateltavan mielestä omaohjaajatoiminnassa toimi kaikki mitä oli olemassa ja yksi ei osannut sanoa, mikä olisi ollut hänen mielestään toimivaa. Toimivaa oli haastateltavien mukaan asioiminen, asumisen tukeminen ja vuorovaikutus. Asioiden hoitamisessa haastateltavat mainitsivat pankki- ja paperiasioden hoitumisen, asioiden ymmärtämisen ja eteenpäin viemisen sekä suunnittelun, seuraamisen ja byrokratian sujumisen. Lisäksi toimivaa oli yhden haastateltavan mielestä se, että hän oli saanut laittaa kotinsa kuntoon yhdessä omaohjaajan kanssa ja tehdä siitä oman näköisensä.

Seuraavaksi kysyimme haastateltavilta heidän ehdotuksiaan omaohjaajatoiminnan kehittämiseksi. Muutama haastateltava löysi kehityskohteita vaivattomasti, kun taas osa ei löytänyt tai kokenut toiminnassa olevan kehitettävää. Esimerkiksi kolme haastateltavaa ei tiennyt miten toimintaa voisi kehittää ja kahden mielestä siinä ei ollut kehitettävää. Muiden haastateltavien mielestä omaohjaajatoiminnasta löytyi seuraavia kehityskohteita:

H2: ”Noo siis nyt on aloitettu tämmönen omaohjaajatunti ni niit sais olla vähän tiheempään.”

H5: ”Tota työnohjausta... enemmän henkilökunnalle. Vaikka täällä varmaan on työnohjausta, mutta tota... Sit millä tavalla niin ku lähestyä esimerkiks niin ku minuakin ja kaikkia muitakin et (...) Arkuutta on ollut.”

H7: ”Aina voi sanoa justinsa sen, että jos olisi enemmän aikaa. Että sehän on nimenomaan minkä takia tukihenkilöitä täällä tarvittais. Se, että ois joku joka ehtisi käydä niin kun sitten kävelyllä tai pyöräilemässä tai mitä ikinä.”

Yksi haastateltava toivoi lisää työnohjausta henkilökunnalle. Kehitettäessä omaohjaajatoimintaa asukkaat toivoivat enemmän aikaa omaohjaajilta. He kaipaisivat enemmän keskusteluseuraa ja lisäksi jos aikaa olisi enemmän, he voisivat esimerkiksi käydä omaohjaajan kanssa ullailemassa. Yksi haastateltava puhui toiminnan vähyydestä ja toivoi enemmän kontaktia. Haastateltavat toivoivat myös, että omaohjaajatunti olisi useammin.

8.3 Omaohjaajatunnin merkitys asukkaille

Haastattelujen lopuksi syvennyimme omaohjaajatuntiin. Kysyimme haastateltavilta omaohjaajatunnin merkitystä. Haastateltavat kokivat kysymyksen mielekkäänä ja he vastasivat siihen kattavasti. Haastateltavat kokivat omaohjaajuuden merkityksen seuraavasti:

H2: ”Se esimerkiks et omaohjaajatunti on ollut mun mielest kaikist kivoin pittää täällä. Ni sillee että vaikei nyt käydä käyttämässä, että oonko koska siivonnu kellon tarkkaa ja kaikkee muuta. Mut niin ku et joku käy välillä. (...) Ni se että ois semmonen keskustelu tavallaan, että keskusteltas eikä vaan olis toinen äänessä ja et toinen kuuntelis.”

H5: ”Sillä on aika paljon. Mä aina odotan sitä. Siinä on mahdollisuus tota keskustella kaikenlaisista asioista, et tavallaan se että tulee niin kun oikein ym-

märretyks. (...) Siin on mahollisuus sitte keskustella ja tuoda niit asioita tota esille ja samaten tietysti antaa palautetta ohjaajalle kanssa."

H6: "Onhan se mukava niin ku toivotella kuulumisia (...) mitä on tapahtunut."

H8: "Öö näyttöö niiinku talvesta ja eteenpäin, en mä tiedä."

Omaohjaajatunti oli haastateltaville tärkeä hetki omaohjaajan kanssa. Se tarjosi heille mahdollisuuden keskustella ja käydä asioita läpi rauhassa. Lisäksi osalle heistä oli tärkeää, että omaohjaajatunnit pidetään asukkaan kotona. Suurin osa haastateltavista piti keskustelua merkittävänä osana omaohjaajatuntia. Kolmen haastateltava mielestä oli tärkeää päästä keskustelemaan omaohjaajan kanssa kaikenlaisista asioista vapaasti. Lisäksi kahdelle haastateltavalle oli tärkeää kuulumisten vaihtaminen. Kahdenkeskinen aika tarjosi heille mahdollisuuden tuoda asioita esille, päästä avautumaan sekä antaa palautetta omaohjaajalle.

Selvitimme mikä omaohjaajatunnissa oli haastateltaville tärkeintä. Vastaukset vaihtelivat haastateltavien mukaan, mutta jotain yhtäläisyyksiä kuitenkin löytyi eri vastausten välillä. Omaohjaajatunnissa tärkein anti haastateltaville oli:

K2: "No mikä sulle on tärkeintä täs omaohjaajatunnissa?"

H1: "Emmä tiiä kun niin vähän käy. En tiedä onko tärkeetä."

H3: "No päivän piristystä."

H5: "Kyl se tota sillä tavalla aika tyhjentävä, tyhjentävä olo ollu."

K1: "Hmm. Mut onks se tyhjentävä olo ollu niin ku hyvällä vai huonolla?"

H5: "Hyvällä hyvällä."

H7: "No se tietysti tarkoittaa, että on tunti aikaa rauhassa käydä läpi asioita, keskustella mitä ikinä tulee mieleen. Ettei oo sillee rajattu, et jos muuten menee omaohjaajan kanssa jotain jotain hakemusta esimerkiks käsittelee niin silloin se tehdään siinä ajassa ja tilassa mikä on käytettävissä. Sit omaohjaajatunnilla ei tarvii olla mitään semmosta asiaa missä täytyis nimenomaisesti pysyä."

Tunnin aikana haastateltavat saivat keskustella siitä, missä asioissa oli menty eteenpäin ja missä oli vielä työstämisen varaa. Lisäksi he kokivat, että omaohjaajatunnin jälkeen omaohjaaja tiesi mitä asukkaalle kuului ja mikä hänen tilanteensa oli sillä hetkellä. Omaohjaajatunnissa tärkeintä haastateltaville oli sen tuoma hyvä olo, yhteistyösuhteen toimiminen ja keskustelu. Kahdelle haastateltavalle omaohjaajatunnilla ei ollut kovin suurta merkitystä ja kaksi ei osannut eritellä mikä omaohjaajatunnissa on tärkeintä.

Seuraavaksi kysimme haastateltavien mielipiteitä yhteistyösuhteen toimimisesta hänen ja omaohjaajien välillä. Haastateltavat tiesivät millaisia asioita he arvostavat yhteistyösuhteessa ja millaiset asiat saavat sen toimimaan. Yhteistyösuhteen toimimista kuvattiin haastatteluissa seuraavasti:

H1: "Ehkä se ois parempi myös kun höpöttelis vähän. Puheaikaa. Kyl tääl vuos tolkulla istuu ja ihmettelee niin eikä millään oikeen. Ei, enemmissä puheissa pitäis olla."

H2: "Läsnäolo."

H6: "No tärkeintä täs tulee... hoitelee itse niitä asioita ja että tota... ei se negatiivista varmaan tarvinnu olla, mutta ei siinä mulle niin kovin suurta merkitystä. Mut tärkeintä et säilyy hyvä suhde, tullaan heidän kanssaan toimeen."

Yhteistyösuhteen toimimisessa tärkeimpänä pidettiin hyvän suhteen säilymistä, läsnäoloa sekä pyrkimystä olla oma itsensä. Keskustelussa tärkeintä oli se, että sai puhua vapaasti ilman agenda, pääsi keskustelemaan jonkun kanssa ja joku huolehti siitä, että kaikki meni hyvin.

Lopuksi selvitimme mihin haastateltavat haluaisivat käyttää omaohjaajatunnin. Suurimmalla osalla haastateltavista oli selkeä kuva omista toiveistaan ja he vastasivat kysymykseen innokkaasti. Kovin lennokkaita ideoita ei ehdotettu, vaan vastaukset olivat hyvin käytännönläheisiä. Seuraavassa lainauksia haastateltavien toiveista:

H1: "Hmm. Voishan sitä keksiä. Kaupassa käyntiä ja vaikka missä."

H2: "Lähinnä tääl niin ku pään kanssa. Et välil on vähän vaikeeta kun on niin monimutkasii ja yksinkertanen ettei tajuu ittekään itteensä. Et se, että tuo niitä omii juttui esille ni sillee niin ku et toinen tajuis niin ku siitä paremmin. Sit yksinkertaistais sitä niin, et täälläkin tajutaan. Eli lähinnä tommoseen henkiseen tukemiseen."

H4: "No eemmä tiiä... kaupassa käymiseen tai voidaan jutella muuten vaan."

H6: "Sapuskaa."

H7: "Puhuu jos on mielessä jotain talon tai omia asioita... Sitä myöten kun kaikki semmonen varsinainen asia vähitellen vähenee tai asiat rutinoituu pitkälle, niin silloin voi yhtä hyvin mun mielestä vaikka käydä kävelemässä ja puhuu siinä sitten ne asiat mitä on... Että kuitenkin yks niistä tärkeistä asioista on, et silloin voidaan puhuu kaikista, ei oo mitään agenda."

H8: "En mä tiedä, kattoo vaan asiat läpi ja kattoo mitä tulee niin ku kuukaukoks eteenpäin. Ja sopii isot asiat, pienet asiat. Et kaikki tietää mis mennään. Ja lähtee ni ei tarvi niin ku ne huomaa et sä oot siellä ja tälle näin... niin ne tietää miten menee."

Haastateltavien toiveet liittyivät asumiseen, liikkumiseen, suunnitteluun sekä henkiseen tukemiseen. Asumiseen liittyvät toiveet käsittivät ruoan laittamista, kaupassa käyntiä ja yhdessä kahvittelua. Kaksi haastateltavaa halusi lähteä omaohjaajatunnilla kävelylle omaohjaajan kanssa ja keskustella liikkumisen lomassa. Kaksi haastateltavaa halusi käyttää omaohjaajatunnin asioiden suunnitteluun. Silloin he voisivat yhdessä omaohjaajan kanssa käydä asiat läpi ja suunnitella tulevaisuutta. Samalla he kokivat voivansa sopia niin isoista kuin pienistäkin asioista. Neljä haastateltavaa halusi käyttää omaohjaajatunnin keskusteluun eli henkiseen tukemiseen puhumisen avulla.

9 Johtopäätökset

Tässä luvussa esittelemme aineistosta asioita, joita haastattelemamme asukkaat nostivat esiin. Yhteensä johtopäätöksiä syntyi kolme. Vertaamme johtopäätöksiä luvussa 7.1 esittämimme tutkimusongelmiin. Päättökysongelmamme oli, mitä omaohjaajuus merkitsee Viidakkokujan asukkaille. Lisäksi avasimme päättökysongelman kolmeen alaongelmaan ja ne olivat mitä omaohjaajuus asukkaiden mielestä on, mitä asukkaat odottavat omaohjaajatoiminnalta sekä mitä he toivovat omaohjaajatunnilta. Tekemämme kolme johtopäätöstä liittyvät teemoihin, joita avaamme alaluvuissa seuraavaksi. Teemoja ovat omaohjaajatoiminta osana asukkaan kuntoutumista (9.1), omaohjaajatunti kuntoutusta edistämässä (9.2) sekä erilaisia näkemyksiä omaohjaajuudesta (9.3).

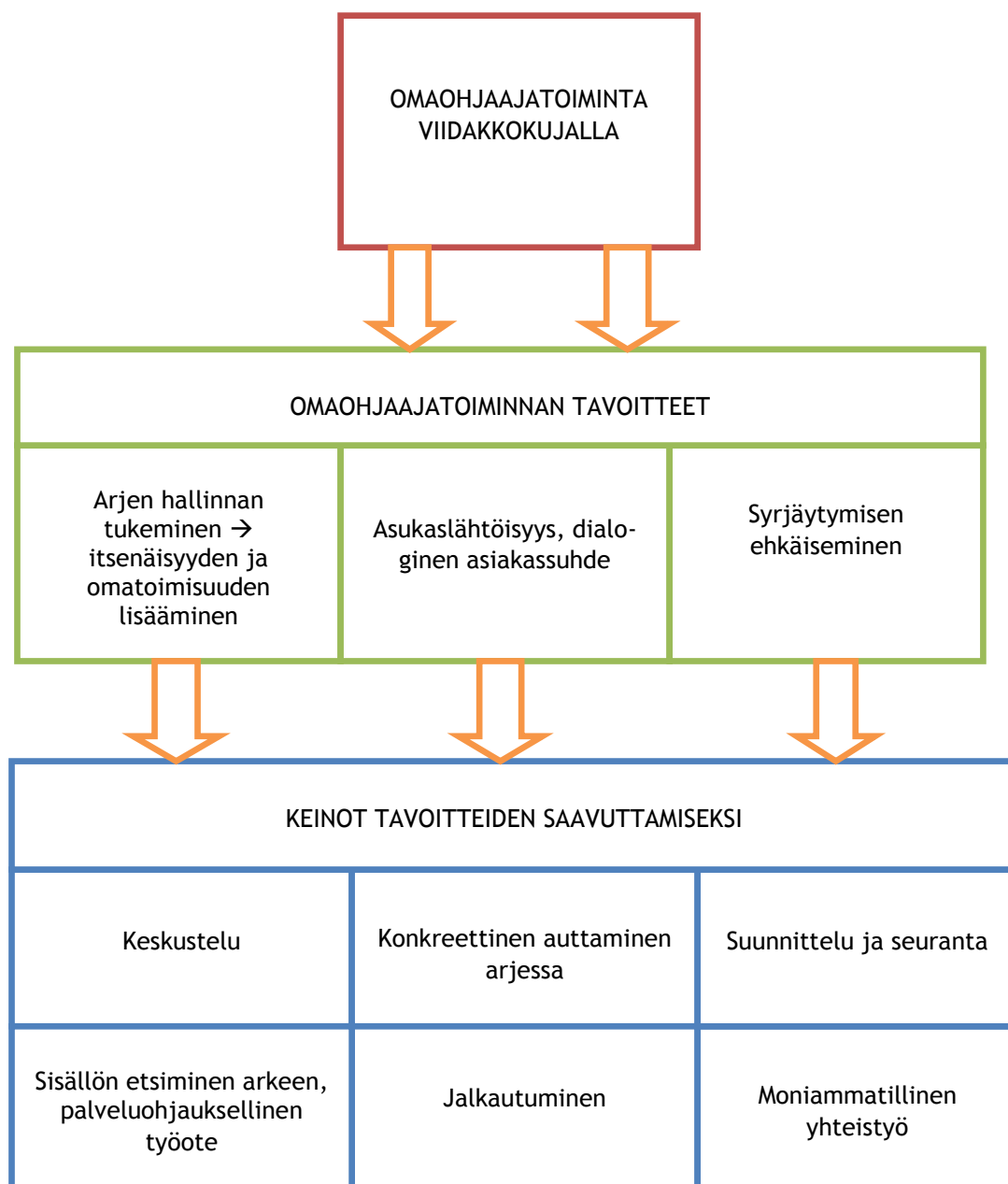
9.1 Omaohjaajatoiminta osana asukkaan kuntoutumista

Haastattelujen perusteella omaohjaajatoiminta Viidakkokujan tuetun asumisen yksikössä oli pääosin onnistunutta. Asukkaat löysivät toiminnasta enemmän hyviä kuin huonoja puolia. He kokivat omaohjaajatoiminnan edistävän heidän kuntoutumistaan arjen hallinnan tukemisen kautta. Viidakkokujan asumisyksikössä työn tavoitteena on asukkaan kuntoutuminen tukemalla hänen kokonaisvaltaista hyvinvointiaan sekä ennaltaehkäisemällä syrjäytymistä. Työskentelyssä pyritään lisäämään asukkaan arjen hallintaa tukemalla ja ohjaamalla asukkaan yksilölliset voimavarat huomioiden. Asukkaita kannustetaan elämään mahdollisimman normaalia arkea sekä osallistumaan talon ulkopuoliseen toimintaan. (Koskinen 2010.)

Arjen hallintaa pyrittiin vastausten perusteella lisäämään tukemalla ja ohjaamalla asumiseen liittyvissä asioissa sekä huolehtimalla asukkaan psyykkisestä hyvinvoinnista ja palveluverkostosta. Asukkaille tärkeintä omaohjaajatoiminnassa olivat keskusteleminen sekä konkreettinen auttaminen arjessa. Omaohjaajat olivat auttaneet heitä esimerkiksi arjen asioiden hoitamisessa sekä erilaisten taitojen opettelussa, kuten kodinaskareissa ja vuorovaikutustaidoissa. Granfelt (2010) puhuu samasta asiasta luvussa kaksi. Hänen mukaansa omaohjaajien tehtävänä on tukea asukkaita arkipäivän toiminnaissa ja asioissa niin, että päivät sisältävät mielekästä toimintaa. Haastatteluista ilmeni, että mielekäs toiminta oli tärkeää myös asukkaille. Mielekästä toimintaa ja rytmiä arkeen toivat työ- ja päivätoiminta sekä Viidakkokujan erilaiset ryhmät, retket ja tapahtumat. Myös omaohjaajan kanssa vietetty kahdenkeskinen aika antoi sisältöä päivään.

Viidakkokujan omaohjaajatoiminnan tarkoituksena on edistää asukkaiden kuntoutumista ja huolehtia kuntoutussuunnitelmassa laadittujen tavoitteiden toteuttamisesta ja saavuttamisesta. Vastausten perusteella asukkaille tärkeimpiä tavoitteita kuntoutuksessa olivat itsenäisyys-

den ja omatoimisuuden lisääntyminen, sosiaalisista verkostoista huolehtiminen ja sisällön löytäminen arkeen. Kuntoutuksen tavoitteena onkin Tuusan (2005: 40-41) mukaan luoda, palauttaa ja ylläpitää omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä, tukea asukkaiden itsenäisiä ja myönteisiä elämänvalintoja sekä täysivaltaista kansalaisuutta. Olemme koonneet Viidakkokujan omaohjaajatoiminnan keskeiset tavoitteet ja keinot alla olevaan kuvioon 1.

Kuvio 1: Omaohjaajatoiminta Viidakkokujalla

Omaohjaajat olivat asukkaille tärkeitä ja tarpeellisia. Jo se, että omaohjaaja oli olemassa riitti tuomaan turvallisuuden tunteita. Nämä tunteet syntyivät siitä, että asukkaat tiesivät

omaohjaajan olevan kiinnostunut heidän asioistaan ja haluavan aidosti auttaa heitä parantamaan tilannetta. Virtanen (2002: 23) puhuu samasta asiasta. Hänen mukaansa omaohjaaja-toiminta pohjautuu yhteistyösuhteeseen, jossa kaksi yhdenvertaista ihmistä, asukas ja omaohjaaja, työskentelevät asukkaan sen hetkisen tilanteen edistämiseksi. Yhteistyösuhde tarjoaa asukkaalle mahdollisuuden kokea läheisyyttä, turvautua toiseen ihmiseen ja tulla oikeaan aikaan autetuksi.

Yhteistyösuhde näkyy myös omaohjaajan perehtyneisyytenä asukkaan asioihin. Asukkaille oli tärkeää, että asiat oli keskitetty omaohjaajille. He arvostivat sitä, ettei heidän tarvinnut joka kerta aloittaa keskustelua tyhjästä ja kertoa samoja asioita uudelleen ja uudelleen. Heille oli tärkeää, että he saivat jatkaa omaohjaajan kanssa siitä, mihin he olivat viimeksi jääneet. Yhteistyösuhteen edetessä omaohjaajille ja asukkaille syntyi hiljaista tietoa. Hiljaisen tiedon avulla omaohjaaja voi löytää asukasta paremmin tukevia keinoja eri tilanteisiin. Silloin kaikkea ei tarvitse aina aloittaa alusta, vaan tiedetään millaiset asiat ovat toimineet juuri tämän asukkaan kanssa. Samalla myös asukkaille oli syntynyt hiljaista tietoa omaohjaajan kanssa työskentelystä. Se voi helpottaa asukasta esimerkiksi kokeilemaan uusia asioita, koska hän tietää omaohjaajan osaavan asiansa. Ylirukan (2000: 33) mukaan tulkinnat muodostuvat muistien sisältämän tiedon pohjalta, jonka edelliset tilanteet ja havainnot ovat aktivoineet. Hiljaisen tiedon pohjalta yksilöt tulevat tilanteeseen valmiina havaitsemaan tilannetta tietyllä tavalla. Tällöin kokemusten kautta on muodostunut sisäisiä malleja ympäristöstä ja itsestä.

Asukkaille oli tärkeää, että he saivat suunnitella kuntoutusta yhdessä omaohjaajan kanssa ja että heitä tuettiin ja kannustettiin omatoimisuuteen. Vastauksista välittyi Viidakkokujan toimintaa ohjaava arvo: asukaslähtöisyys. Omaohjaajat toimivat vastausten perusteella usein asukkaiden ehdoilla, esimerkiksi hoitamalla asioita silloin kun asukkaalle parhaiten sopi ja siinä järjestyksessä kuin asukas itse halusi. Kuten Haapala ja Hyvönen (2002: 39) aiemmin kuvasivat, asukaslähtöinen työ lisää asukkaan mahdollisuuksia osallistua omaan kuntoutukseensa ja sitä koskevaan päätöksentekoon. Asukas on tällöin yksilöllisen, koordinoitun, jatkuvan ja kokonaisvaltaisen kuntoutuksen saaja ja sen lisäksi hänet nähdään aktiivisena omaan kuntoutukseensa osallistuvana subjektina.

Asukkaat arvostivat sitä, että omaohjaajat olivat helposti tavoitettavissa. Omaohjaajapari mahdollistaa asukkaille sen, että omaohjaajat ovat tavoitettavissa useampana päivänä viikossa. Asukkaat vertasivat Viidakkokujan omaohjaajien tavoitettavuutta aikaisempiin paikkoihin. Viidakkokujalla he kokivat saavansa apua ja tukea ajallaan sekä kohdistetumpana kuin aiemmin. He pitivät hyvänä asiana sitä, että Viidakkokujalla omaohjaajat ovat pysyneet samoina koko asumisen ajan. Rissanen (2007: 48) puhuu kirjassaan Skitsofreniasta kuntoutuminen siitä, miten tärkeää skitsofreniaa sairastavalle on pysyvyys ja turvallisuus. Hänen kokemuksensa mukaan siirtely paikasta toiseen tai työntekijältä toiselle voi johtaa jopa asukkaan turvalli-

suusverkoston romuttumiseen. Skitsofreniaa sairastavat tarvitsevat ympärilleen luotettavuutta ja samoja ihmisiä.

Monelle asukkaalle tärkeä osa omaohjaajatoimintaa oli keskustelu omaohjaajan kanssa. Aikaisemmissa paikoissa heillä oli useita kokemuksia siitä, että ohjaajat tai hoitajat sivuuttivat heidän puheensa tai pyysivät kääntymään omaohjaajan puoleen. Viidakkokujalla asukkaat kokivat pääsääntöisesti tulleen kuulluksi ja että heidän puheensa oli otettu todesta. Haastatteluista ilmeni asukkaiden toive vastavuoroisuudesta. Heillä oli paljon kokemuksia yksipuolisesta keskustelusta, jossa omaohjaaja lähinnä kyseli heiltä kuulumisia ja haluamiaan tietoja. Asukkaat arvostivat kuitenkin enemmän dialogista keskustelua, joka on yksi Viidakkokujan omaohjaajien työmenetelmistä. Dialogisuudessa pyritään tasavertaiseen kohtaamiseen, jossa omaohjaaja ja asukas rakentavat yhteistä ymmärrystä. Sitä rakennetaan molempien ehdoilla ja jota kumpikaan ei voisi yksin saavuttaa. (Mönkkönen 2007: 86,104.)

Haastatteluista nousi esiin luottamuksen merkitys, joka on olennainen osa dialogista asiakassuhdetta. Asukkaat pitivät luottamuksen syntyä tärkeänä osana yhteistyösuhteen kehittymistä. Molemmipuolisen luottamuksen synnyttyä he pystyivät keskustelemaan omaohjaajan kanssa aikaisempaa avoimemmin ja rehellisemmin, koska heidän ei tarvinnut pelätä tuomitsemista tai syyllistämistä. Kuten Mönkkönenkin (2007: 84, 89) luvussa viisi kuvaa, onnistuakseen dialoginen asiakassuhde vaatii molemmipuolista luottamusta. Hänen mukaansa ilman luottamusta toisen näkökulma saatetaan kokea uhkaavana. Toisaalta se vaatii myös sekä omaohjaajalta että asukkaalta halua lähteä mukaan vuoropuheluun ja toiminnan muuttamiseen. Asukkaaseen tutustuminen ja luottamuksen syntyminen vaativat oman aikansa.

Monelle asukkaalle oli tärkeää, että suhde omaohjaajaan pysyi hyvänä. Heille oli tärkeää, että joku oli oikeasti kiinnostunut heidän asioistaan ja halusi tietää mitä kuuluu. Omaohjaajan välittäminen sai heidät tuntemaan itsensä merkityksellisiksi. Välittäminen näkyi esimerkiksi omaohjaajan tavassa puhua sekä tekojen kautta. Särkelän (2001: 38-39) mukaan kuntoutumisen etenemiseen vaikuttavat positiivisesti asukkaan ja omaohjaajan välisen yhteistyösuhteen hyvä laatu, tunnetasolla luottamuksellinen suhde, merkittävät tunnekokemukset sekä tiedollisen hallinnan lisääntyminen. Omaohjaajan välittäminen ilmenee hänen tavassaan olla läsnä. Läsnäolosta tulisi huokua omaohjaajan halu auttaa sekä asukkaan arvostaminen ja kunnioittaminen. Välittämisellä ja luottamuksen syntymisellä voi olla myös jo itsessään emotionaalisesti korjaava kokemus.

9.2 Omaohjaajatunti kuntoutusta edistämässä

Omaohjaajatunti on Viidakkokujalla suhteellisen uusi työmenetelmä. Se hakee vielä muotoaan, koska se on ollut käytössä niin vähän aikaa. Jäimme pohtimaan, johtuivatko asukkaiden

kokemat erot omaohjaajatuntien välillä juuri tästä seikasta. Toimintamenetelmän uutuudesta johtuen omaohjaajilla saattoi olla erilaisia näkemyksiä toiminnan sisällöstä. Erilaisten näkemysten vuoksi omaohjaajat saattoivat toteuttaa omaohjaajatuntia eri tavoilla. Eroja oli asukkaiden mukaan ainakin omaohjaajatunnin määrässä ja sisällössä. Tästä johtuen toiset asukkaat saattoivat kokea tunnin tärkeämmäksi kuin toiset. Haastatteluista ilmeni kuitenkin, että asukkaat pitivät omaohjaajatuntia mielekkäänä osana arkea Viidakkokujalla.

Omaohjaajatunti oli suurimmalle osalle asukkaista tärkeä osa kuntoutumisen edistämistä. Tuusan (2005: 33) mukaan kuntoutuksen päämääränä on asukas, joka pystyy toteuttamaan elämänprojektejaan ja ylläpitämään elämänhallintaansa. Kuntoutus perustuu asukkaan voimavaroihin, toimintakykyyn sekä hallinnan tunnetta lisääviin ja toimintaympäristön tarjoamia toimintamahdollisuuksia parantaviin toimenpiteisiin. Asukkaalla on prosessissa aktiivinen rooli, hänet nähdään tavoitteellisena, omia pyrkimyksiä ja tavoitteitaan toteuttavana toimijana. Omaohjaajatunnin avulla asukkaat pääsivät vaikuttamaan kuntoutumiseensa, koska he saivat päättää siitä, miten kyseinen tunti käytetään.

Keskustelu nousi vastausten perusteella tärkeimmäksi tukimuodoksi omaohjaajatunnilla. Kahdenkeskinen aika omaohjaajan kanssa antoi heille mahdollisuuden puhua omaohjaajan kanssa säännöllisesti mieltään painavista asioista. Säännöllisen keskustelun avulla myös omaohjaaja pysyi kartalla asukkaan voinnista ja muutosten ilmaantuessa hän osasi reagoida niihin nopeasti ja asianmukaisesti. Asukkaille oli tärkeää, että keskustelun avulla he saivat käydä läpi kuntoutustaan saadakseen kuvan siitä, missä asioissa on menty eteenpäin ja missä on vielä työstämisen varaa. Pukuri (2002: 64) puhuu samasta asiasta. Hänen mukaansa on tärkeää, että asukas neuvottelee yhdessä omaohjaajan kanssa kuntoutuksen tavoitteista, suunnittelee kuntoutusta ja sen arviointia, sillä kyse on asukkaan elämästä. Lisäksi työskentelyssä on otettava huomioon päivittäin asukkaan toiveet ja toimia mahdollisuuksien mukaan hänen tahtonsa mukaisesti. Omaohjaajatunti oli asukkaille tärkeä väylä omien toiveiden toteuttamiseen, koska tunti perustui asukaslähtöisyyden periaatteisiin. Omaohjaajatunnin avulla he saivat keskittyä ja paneutua haluamiinsa asioihin. Omaohjaajatunnilla asukkaat saivat esimerkiksi opetella ruoanlaittoa tai asioiden hoitoa.

Omaohjaajan kanssa keskustelemalla asukkaat löysivät keinoja arjen pyörittämiseksi ja pysyivät siten rakentamaan kuntoutusta omien voimavarojensa pohjalta. Edistymisen esiintuominen antoi heille uskoa omiin kykyihin ja taitoihin. Rivien välistä luimme, että positiivisten asioiden esiin nostaminen oli todella tärkeää. Heidän puheistaan sai kuvan, että helposti kuntoutuksessa huomioidaan vain ongelmakohdat ja puidaan näitä ongelmia voimavarojen ja vahvuuksien sijaan. Kuten luvussa kuusi Juhila (2008: 17-18) kuvaa, aikuisten parissa tehtävässä työssä on kyse suunnitelmallisesta otteesta, jonka perustana on huolellinen tilanteen arviointi, johon liittyy pitkäjänteisyys ja kokonaisvaltaisuus. Tämän lisäksi tärkeää on ratkaisukes-

keinen ote, jossa yhdessä asukkaan kanssa etsitään asukkaan vahvuuksia ongelmien ratkaisemiseksi.

Omaohjaajatunnilla tunnilla harjoiteltiin arjenhallinnassa tarvittavia asioita, kuten erilaisten hakemusten täyttämistä, raha-asoiden hoitamista sekä siivoamista ja pyykinpesua. Asukkaat pitivät hyvänä asiana sitä, että omaohjaajat tukivat ja kannustivat heitä erilaisten taitojen harjoittelussa ja että taitojen karttuessa omaohjaajat siirtyivät taka-alalle seuraamaan tilannetta. Elämään kuuluu erilaisia ylä- ja alamäkiä, joista selviytymisessä auttaa itsensä sekä omien voimavarojensa ja rajojensa tunteminen. Saadakseen realistisen käsityksen itsestään ja voimavaroistaan, asukkaan tarvitsee saada kokeilla erilaisia asioita ja saada siitä palautetta. (Kettunen ym. 2009: 49-50.) Konkretisoinnin ja toiminnan avulla asukas saa uusia kokemuksia, joilla vaikutetaan asukkaan asenteisiin ja muutosvastarintaan. Asukkaan kanssa tulee edetä pienin askelin. Omaohjaajan tehtävänä on toimia asukkaan kanssakulkijana hänen arjessaan. (Tuusa 2005: 44.)

Asukkaat arvostivat yhteistyösuhteen toimivuutta. Omaohjaajatunnin avulla he pystyivät syventämään yhteistyösuhdetta ja keskustelemaan avoimesti omaohjaajan kanssa. Tunnilla he saivat palautetta omasta toiminnastaan ja osaamisestaan. Samalla he saivat antaa palautetta myös omaohjaajalle, mikä koettiin tärkeänä. Hyttisen mukaan toiselle ihmiselle ei voi suoraan antaa voimaa, mutta hänen voimaantumistaan voidaan yrittää tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, esimerkiksi avoimuudella, toimintavapaudella, rohkaisemalla sekä pyrkimällä turvallisuuteen, luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen. (Hyttinen 2003: 88-89.) Aukkaiden kuntoutusta olivat edistäneet luottamuksellinen ja tasa-arvoinen omaohjaajasuhde sekä omaohjaajan avoimuus ja kannustaminen. Asukkaat arvostivat sitä, että omaohjaajat eivät pelänneet tarttua ikävinkään asioihin, vaan nostivat ”kissan rohkeasti pöydälle”. Vastauksista nousi kuntoutumisen edistymisen esiin tuominen. Asukkaat halusivat, että omaohjaajat ottavat keskusteluissa puheeksi kuntoutuksessa tapahtuneita muutoksia. Heidän oli toisinaan itse vaikea hahmottaa missä asioissa he olivat menneet eteenpäin. Raunion (2004: 50-51) mukaan ammatillisen työn tavoitteena on huomata aukkaiden vaatimattomatkin muutokset, sillä usein muutos tapahtuu hitaasti askel askeleelta. Muutoksen hitauden takia voi näyttää, ettei muutosta tapahdu ollenkaan ja kuitenkin nämä pienet muutokset positiiviseen suuntaan voivat olla asukkaille hyvinkin merkityksellisiä.

Vastauksista ilmeni, että asukkaat toivovat enemmän mukavaa tekemistä omaohjaajan kanssa. He halusivat virallisten asioiden, kuten asioiden hoitamisen, ohelle vapaamuotoisempaa tekemistä. Asukkaat halusivat käydä omaohjaajien kanssa esimerkiksi elokuvissa ja retkillä. Lisäksi aukkaiden puheista nousi esiin myös liikkumisen tukeminen. Moni toivoi omaohjaajan kanssa erilaisia aktiviteetteja, kuten uimista, kävelemistä tai pyöräilemistä. He kokivat, että asioista voisi tarvittaessa keskustella esimerkiksi ulkoilun ohessa. Yleisesti kuntoutuksen tar-

koituksena on fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn palauttaminen, säilyttäminen tai parantaminen. Sillä tavoitellaan asukkaiden elämänlaadun kohentamista, elämän mielekkyyden lisäämistä sekä mahdollisuuksien luomista mielekkääseen toimintaan. (Rissanen 2007: 77.)

Huomasimme haastatteluista, että asukkaan tukiverkoston vahvuus vaikutti siihen, miten paljon asukkaat tarvitsivat omaohjaajiaan. Ne haastateltavat, joilla oli ympärillään vahva tukiverkko, eivät kaivanneet niin paljon yhteistä toimintaa omaohjaajan kanssa kuin ne, joilla ei ollut läheisiä tukemassa ja auttamassa. Haastatteluista ilmeni, että yksinäisemmät asukkaat kaipasivat omaohjaajan kanssa keskustelua enemmän kuin sitä oli ollut heille tarjolla. He eivät olleet kuitenkaan tuoneet tarvettaan esille, koska he kokivat omaohjaajien olevan jo muutenkin tarpeeksi kiireisiä tai he eivät vaatimattomuuttaan halunneet vaivata tai kuormittaa omaohjaajaa ”mitättömillä jutuillaan”. Luultavasti he olisivat kuitenkin saaneet keskustelua omaohjaajilta, jos he olisivat sitä pyytäneet. Jäimme pohtimaan, voisiko taustalla olla myös sitä, että kyseessä olevat asukkaat oli joskus torjuttu hetkelliseen kiireeseen vedoten, josta he olivat vetäneet johtopäätöksen, että omaohjaajilla on aina kiire ja että omaohjaajilla ei ole ylimääräistä aikaa heille. Säännölliset omaohjaajat tunnit tuovat tähän kuitenkin helpotusta, kun asukkaiden ei tarvitse erikseen pyytää keskusteluhetkeä omaohjaajan kanssa.

Ne asukkaat, joilla omaohjaajatunteja oli vähemmän tai ei lainkaan, kokivat omaohjaajatunnit paljon hyödyttämättömämpinä kuin ne, joilla tunteja oli useammin. Näin ollen omaohjaajan oma aktiivisuus on saattanut vaikuttaa asukkaiden mielipiteisiin ja ajatuksiin omaohjaajatunnista. Lisäksi asukkaan omalla persoonalla on voinut olla vaikutusta omaohjaajatuntien pitämiseen. Toiset asukkaat ovat luonnostaan hiljaisempia ja vetäytyväisempiä, jonka vuoksi he saattavat jäädä herkästi vähemmälle huomiolle. Luvussa viisi käsitelimme eettisyyttä omaohjaajan toiminnassa. Siellä viittasimme Talentian sosiaalialan eettisiin ohjeisiin (2005: 9), joissa mainittiin, että sosiaalialan työssä tulee huolehtia oikeudenmukaisuudesta, ihmisten tasa-arvoisesta kohtelusta ja voimavarojen jakamisesta tasapuolisesti.

Omaohjaajan ammatillisuuteen kuuluu kaikkien omien asukkaiden tasapuolinen huomiointi heidän tarpeidensa mukaan. Omaohjaajien tulee huolehtia siitä, että vaativammat asukkaat eivät vie omaohjaajan koko työaika, vaan että myös hiljaisemmat asukkaat saavat heille kuuluvan omaohjaajatunnin säännöllisesti. Tässä kohtaa omaohjaaja joutuu puntaroimaan tuen ja kontrollin välillä, kun hän arvioi asukkaidensa todellista tuen tarvetta. Toisille asukkaille omaohjaaja joutuu asettamaan rajoja ja sopimaan yhteisistä pelisäännöistä, kun nämä odottavat enemmän yhteistä aikaa kuin heille voidaan antaa. Jokisen (2008: 132) mukaan omaohjaajat joutuvat arkityössään jatkuvasti etsimään ratkaisuja tuen ja kontrollin välisiin haasteisiin. Yhtenä tärkeimmistä asioista tuen ja kontrollin yhteensovittamisen onnistumisessa nähdään omaohjaajan työkokemuksen myötä kehittyvä ammattitaito. Omaohjaajan tulee

kyetä arvioimaan jokaisen asukkaan kohdalla erikseen se, minkälaista kontrollia asukas tarvitsee ja millaiset asiat edesauttavat hänen elämänhallintaansa.

9.3 Erilaisia näkemyksiä omaohjaajuudesta

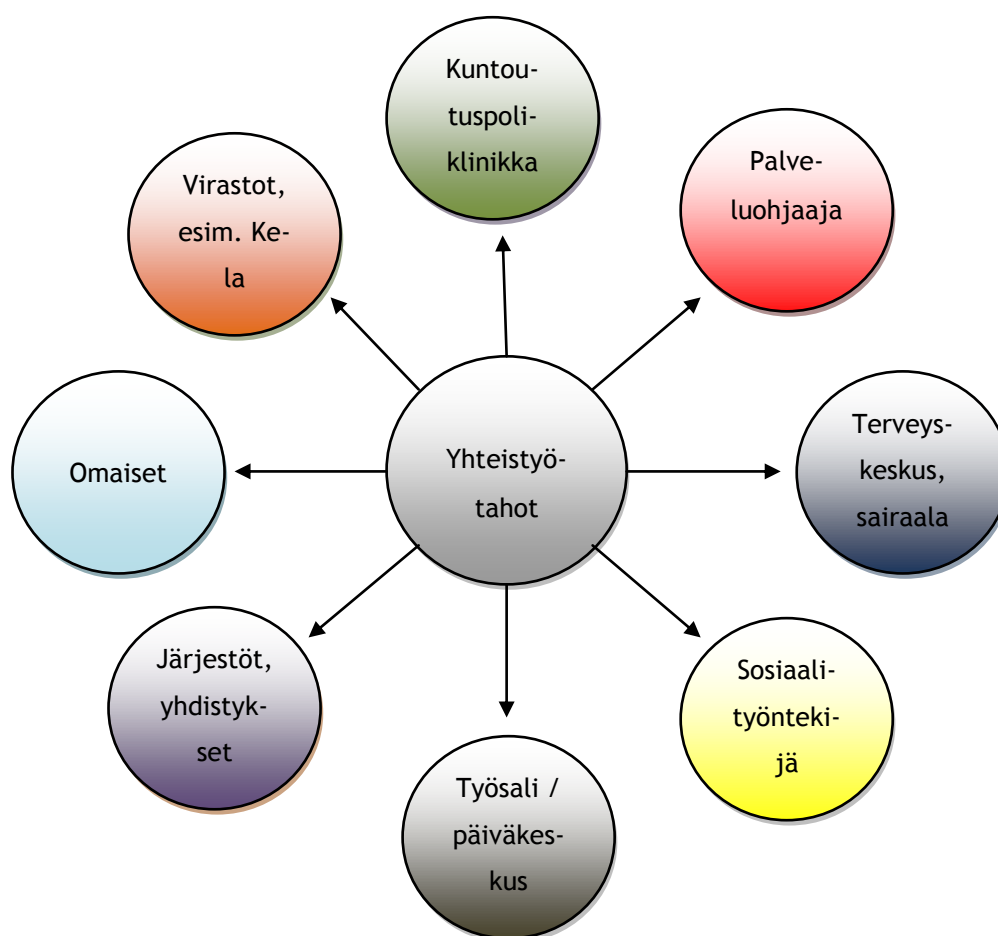
Asukkaiden vastauksista kävi ilmi, että he eivät oikein tienneet mitä omaohjaajatoiminta tarkoittaa. Monet heistä sekoittivat omaohjaajatoiminnan ja ohjaajien muut työtehtävät keskenään. Epäselvyys ei liittynyt omaohjaajien olemassa oloon, sillä kaikki haastateltavat tiesivät omaohjaajansa. Asukkaat eivät tienneet mitä omaohjaajien tehtäviin kuului tai mitä heidän kanssaan voisi tehdä esimerkiksi omaohjaajatunnilla. Haastatteluista ilmeni asukkaiden toive, että omaohjaajat kertoisivat enemmän tehtävistään omaohjaajina ja sen tarjoamista mahdollisuuksista asukkaille. Mahdollisesti tiedon puutteen ja kokonaisuuden hahmottamisen vaikeuden vuoksi asukkaille oli haastavaa nimetä omaohjaajilta tarvitsemaansa ja saamaansa tukea. He kokivat tukemiseksi lähinnä omaohjaajan konkreettiset teot, kuten siivouksessa avustamisen tai erilaisten hakemusten täyttämisen.

Omaohjaajatoiminnan vähäisyys nousi esiin vastauksista. Asukkaat eivät osanneet esimerkiksi nimetä omaohjaajien tehtäviä, koska omaohjaajatoiminta oli ollut heidän mielestään niin vähäistä. Toisista vastauksista nousi esiin se, että osaa asukkaista harmitti kun omaohjaajat olivat olleet heidän kanssaan niin vähän tekemisissä. Osalta asukkaista saattoi suoraan puheesta ja osalta rivien välistä lukea heidän toivovan enemmän yhteistä aikaa omaohjaajan kanssa. Punkasen (2001: 59) mukaan omaohjaajan on tärkeää etukäteen sopia ja määritellä omaohjaajatuntien aika, paikka ja kesto. Lisäksi asukkaille tulisi selvittää, kuinka usein omaohjaajatunteja on. Näistä säännöistä omaohjaajan on pidettävä kiinni, sillä se edesauttaa asukkaan toipumista ja vastuunottamista omasta kuntoutumisesta ja tulevaisuudesta.

Asukkaiden mielipiteisiin toiminnan riittävydestä vaikuttivat mahdollisesti asukkaan itsenäisyys, toimintakyky, yksinäisyys ja luonne. Suuremman avun ja tuen tarve sekä sosiaalisen verkoston puute näytti johtavan omaohjaajien merkityksen kasvamiseen. Kaikki eivät kokeneet omaohjaajan kanssa keskustelua tai omaohjaajan auttamista tärkeänä, jolloin toimintaan oltiin tyytyväisiä vaikka se olisi ollut vähäistäkin. Tällöin toiminnan vähäisyys koettiin hyvänä asiana, kun asukas sai rauhassa tehdä omia asioitaan. Narumo (2006: 61) kertoo asiakkaita, jotka eivät erityisesti halunneet keskustella tai käsitellä muutokseen tai kuntoutumiseen liittyviä asioita. Silloin työskentely oli toiminnallisempaa ja joskus sitä kautta avautui luontevasti mahdollisuuksia keskusteluun ja asiakkaan elämän tilanteen pohtimiseen. Haastatteluissa näimme tämän saman ilmiön. Rivien välistä saatoimme lukea, että toisille asukkaille pelkkä keskustelu omaohjaajan kanssa saattoi olla vaikeaa, kun kaikki huomio keskittyi puheeseen. Monelle keskustelu oli helpompaa jonkun tekemisen, kuten kävelylenkin ohessa. Tällöin keskustelu ei välttämättä tuntunut niin viralliselta.

Viidakkokujan toiminnan taustalla vaikuttavat hankkeet (PAAVO, Nimi ovesa ja KASTE ks. luku 3 s. 10-12) ohjaavat omaohjaajatoimintaa. Erilaisista osaajista koostuvan moniammatillisen ohjaajatiimin tarkoituksena on omalta osaltaan tukea hankkeiden tavoitteiden toteutusta tukemalla asukkaita mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Omaohjaajien moniammatillisuus koostui asukkaiden vastausten perusteella yhteistyöstä Viidakkokujan ohjaajien kesken sekä yhteistyöstä muiden tahojen kanssa. Moniammatillinen yhteistyö muodostuu parhaimmillaan toisiaan täydentävistä työntekijöistä. Tällöin asukkaat saavat apua ja palveluksia ammatilaisilta, jotka ovat asiantuntijoita omalla alallaan. (Seikkula & Arnkil 2005: 9.) Haastatteluiden perusteella asukkaat kokivat ohjaajien toimivan hyvin yhdessä ja he olivat saaneet apua keneltä tahansa ohjaajalta omaohjaajan poissa ollessa. Lisäksi omaohjaajat olivat voineet käyttää hyödykseen muiden ohjaajien osaamista asukasta auttaakseen. Erilaista osaamista oli hyödynnetty esimerkiksi virastoasioiden hoitamisessa, jossa sosionomi oli auttanut asukasta hakemusten täyttämässä tai lääkehoidossa, jossa sairaanhoitaja oli neuvonut asukasta lääkeasioissa. Lisäksi haastattelujen perusteella Viidakkokujan ohjaajia ja myös opiskelijoita pidettiin moniosaajina.

Yleisesti palvelujärjestelmässä on havaittu ongelmia, jotka liittyvät kuntoutuksen liian myöhäiseen käynnistymiseen, asukkaiden vaikutusvallan puutteeseen omissa asioissaan, palvelujen pirstaleisuuteen, yhteistyön puutteisiin eri toimijoiden välillä sekä puutteisiin asiakasohjauksessa. Kuntoutusta on sen lisäksi kritisoitu palvelujen asiantuntijakeskeisyydestä sekä toimenpiteiden sattumanvaraisuudesta ja irrallisuudesta. (Tuusa 2005: 33.) Haastatteluiden perusteella asukkaat olivat asiasta erimieltä. He kokivat Viidakkokujan ulkopuolisten palveluiden (ks. kuvio 2 s. 88) sopivan hyvin yhteen Viidakkokujan tarjoaman tuen kanssa. Lisäksi palvelut ja niistä koostuva moniammatillinen yhteistyö muodostivat heidän mielestään tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden, joka edisti heidän kuntoutumistaan. Moniammatillisessa yhteistyössä on Isoherrasen (2005: 15) mukaan tavoitteena kehittää holistisen tiedon keräämisen, päätöksenteon ja toiminnan malli, joka pyrkii samalla poistamaan pirstaleista ajattelua. Mallin lähtökohtana on asukas, jonka tilanne pyritään ottamaan huomioon mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tärkeää on pyrkiä sellaiseen vuorovaikutukseen, joka tunnistaa vuorovaikutuskulttuurin ja jossa eri tiedon ja näkökulmien yhteen tuomisesta syntyy enemmän kuin yksittäisen ammattilaisen panos voisi olla.

Kuvio 2: Viidakkokujan asukkaiden nimeämät yhteistyötahot

Asukkaista oli tärkeää, että omaohjaajat olivat tarvittaessa mukana esimerkiksi lääkäri- ja virastokäynneillä. Narumo (2006: 54) on käyttänyt tästä yhdessä asioimisesta termiä jalkautuminen. Hänen mukaansa jalkautuminen on yksi omaohjaajan työmuoto, jossa hän lähtee konkreettiseksi asiointitueksi sekä yhteistapaamisiin esimerkiksi hoitavien tahojen kanssa. Yhdessä asioinnin tarkoituksena on voittaa asukkaan ennakkoluuloja ja pelkoja. Jalkautuminen voi tukea asukkaan itsenäistä asioiden hoitamista, kun asukas saa ensin harjoitella asioita yhdessä omaohjaajan kanssa. Lisäksi Pukurin (2002: 61-62, 64) mukaan moniammatillisessa yhteistyössä omaohjaaja toimii asukkaan saamien palveluiden ja auttamiskeinojen koordinoijana ja järjestää toiminnan niin, että asukkaan kuntoutukseen liittyvät suunnitelmat voivat toteutua. Yhteistyösuhteessa omaohjaaja toimii tiedon välittäjänä ja koordinoijana muiden kuntoutukseen osallistuvien tahojen ja ihmisten välillä. Omaohjaaja tekee yhteistyötä muiden ammattiryhmien kanssa asukkaan ehdoilla, hänen asianajajanaan. Myös Narumon (2006: 55-56) mukaan omaohjaajatoiminta sisältää edunvalvontatyötä. Esimerkiksi samalla kun omaohjaaja liikkuu asukkaan mukana eri tahoilla, hänellä on mahdollisuus huomata asukkaan kan-

nalta epäkohtia eri palveluissa. Näihin epäkohtiin hän voi tilanteesta riippuen puuttua heti itse tilanteessa tai kirjata ja välittää tietoa eteenpäin jälkikäteen.

Asukkaiden ajatukset omaohjaajatoiminnasta olivat ristiriitaisia. Yhdessä vastauksessa toiminta oli asukkaiden mielestä onnistunutta ja riittävää nykyisellään samalla kun toisessa vastauksessa toiminta oli heistä riittämätöntä ja toiminnasta löytyi kehitettävää. Vaikka he löysivät toiminnasta puutteita, eivät he osanneet juuri nimetä kehityskohteita. Asukkaat eivät kokeneet voivansa vaikuttaa toimintaan ja sen kehittämiseen. Ylirukan (2000: 15) mukaan työtä tulisi arvioida säännöllisesti, että omaohjaajat voisivat tehdä paremmin työtään ja että se palvelisi sitä kautta entistä paremmin asukkaiden tarpeita. Siksi arvioinnissa olisi tärkeää huomioida myös asukkaan näkemys aina kun se on mahdollista ottaen huomioon asukkaan psyykkinen kunto. Arvioinnissa voi myös osallistaa asukkaita. Tällöin asukas pääsee vaikuttamaan arviointiin tai itse työhön, hänestä tulee prosessin aktiivinen vaikuttaja ja se puolestaan edistää asukkaan toimintakykyä.

Jäimme pohtimaan taustalla vaikuttavien mielenterveysongelmien vaikutusta asukkaiden vastauksiin. Osa asukkaista ei kokenut tarvitsevänsä apua asumiseen tai arkeen. He asuivat kuitenkin tuetun asumisen yksikössä, joten heillä oli pakostikin jonkinlaista tuen tarvetta. Nämä asukkaat kokivat pärjäävänsä asumisessa itsenäisesti, mutta he eivät nähneet sitä, että todellisuudessa he pärjäsivät Viidakkokujalta saamansa tuen avulla. Koska asukkaat eivät aina nähneet edes omaa tilannettaan realistisesti, ei saatuja tuloksia voida pitää totuuksina vaan asukkaiden näkemyksinä ja mielipiteinä.

Omaohjaajien ja asukkaiden ajatukset eivät aina kohdanneet. Esimerkiksi omaohjaajatunnin sisällöstä ilmeni erilaisia ajatuksia. Esimerkiksi yksi asukas koki, että omaohjaajatunnin tarkoituksena on keskustella omaohjaajan kanssa. Kun tunti menikin yllättäen asioiden hoitoon, koki hän omaohjaajatunnin menneen hukkaan. Omaohjaaja itse ei välttämättä nähnyt asiaa samalla tavalla, vaan hän oli tyytyväinen kun he saivat tunnin aikana hoidettua asukkaan asioita. Omaohjaajan tulisi pyrkiä vastavuoroiseen asiakassuhteeseen asukkaan kanssa, jossa tietoa rakennetaan yhdessä asukkaan kanssa niin, että molemmat pääsevät vaikuttamaan (Mönkönen 2007: 104). Selvittämällä asukkaan toiveet ja odotukset omaohjaajatunnin sisällöstä voi omaohjaaja ehkäistä väärinkäsitysten syntymistä. Kun sekä omaohjaajalla että asukkaalla on yhteinen näkemys, palvelee se parhaiten asukkaan etua. Yhteisen näkemyksen syntyminen tosin vaatii aikaa ja panostusta.

9.4 Yhteenveto

Saatujen tulosten ja niiden pohjalta syntyneiden johtopäätösten perusteella voidaan sanoa, että omaohjaajatoiminta Viidakkokujan asumisyksikössä oli onnistunutta ja tärkeä osa asuk-

kaiden arkea. Päättökysymyksemme oli miten asukkaat näkevät omaohjaajatoiminnan ja miten he ovat sen kokeneet. Asukkaille omaohjaajuus tarkoitti asioiden jakamista ja keskittämistä sekä asioiden hoitamista. Lisäksi omaohjaajuus merkitsi heille välittämistä ja sitä, että omaohjaajan kanssa voi keskustella luottamuksellisesti. Tärkeää oli myös se, että omaohjaaja tietää missä asukas tarvitsee apua ja missä ei, jolloin kaikkea ei tarvitse aina aloittaa alusta. Alakysymyksiä olivat mitä omaohjaajatoiminta asukkaiden mielestä on, mitä asukkaat odottavat omaohjaajatoiminnalta sekä mitä asukkaat toivovat omaohjaajatunnilta. Asukkaiden mielestä omaohjaajatoiminnan tarkoituksena oli huolehtia asukkaasta. Lisäksi se oli perehtyneisyyttä asukkaaseen ja hänen asioihinsa ja koko toiminnan tarkoituksena oli tukea asukkaan arjen hallintaa. Asukkaat odottivat omaohjaajatoiminnan tarjoavan heille sisältöä arkeen. He toivoivat esimerkiksi erilaisia aktiviteetteja ja keskusteluja omaohjaajan kanssa sekä asioiden hoitamista. Omaohjaajatunnilta asukkaat toivoivat arjen hallinnan tukemista. He nimesivät tärkeimmäksi tukemisen muodoksi keskustelun. Sen lisäksi he toivoivat, että omaohjaajatunnilla voisi tehdä omaohjaajan kanssa mukavia asioita, kuten käydä yhdessä liikkumassa.

Pääpaino Viidakkokujan omaohjaajatoiminnassa on asukkaan arjen hallinnan tukemisessa. Keinoina ovat keskustelu, konkreettinen auttaminen arjessa sekä mielekkään tekemisen tarjoaminen asukkaalle. Omaohjaajatoiminta perustuu asukkaan omien tavoitteiden saavuttamisen tukemiseen. Asukkaat nimesivät tärkeimmiksi tavoitteikseen kuntoutumisessa itsenäisyyden ja omatoimisuuden lisääntymisen, sosiaalisista verkostoista huolehtimisen sekä sisällön löytämisen arkeen. Omaohjaajatoiminnassa tärkeää oli dialoginen yhteistyösuhde, jossa tietoa rakennettiin yhdessä. Omaohjaajatunti oli varsin uusi menetelmä Viidakkokujan asumisyksikössä. Uutuudesta johtuen asukkaat kokivat omaohjaajatunnin merkityksen eri tavoilla, koska yhteisten pelisääntöjen puuttuessa omaohjaajatuntien määrässä ja sisällössä oli eroja. Keskustelu oli tärkein tukimuoto myös omaohjaajatunnilla. Keskustelu ja yhdessä toimiminen omaohjaajan kanssa tarjosi asukkaille väylän löytää omia voimavaroja sitä kautta keinoja arjen hallintaan. Lisäksi asukkaat toivoivat mukavaa tekemistä virallisten asioiden rinnalle.

Asukkailla oli erilaisia näkemyksiä omaohjaajatoiminnasta. Asukkaat sekoittivat sen mitä omaohjaaja tekee omaohjaajana ja mitä ohjaajana. Kuitenkin asukkaiden mielestä Viidakkokujan moniammatillinen ohjaajatiimi toimi hyvin yhdessä. He kokivat esimerkiksi saavansa apua tarvittaessa vaikka omaohjaaja ei olisi paikalla. Lisäksi asukkaat kokivat, että yhteistyö muiden kuntoutukseen osallistuvien tahojen kanssa oli onnistunutta. Suoraan kysyttäessä asukkaat eivät aina osanneet nimetä omaohjaajien tehtäviä, mutta ne tulivat ilmi toisten kysymysten kohdalla. Lisäksi asukkaiden ajatukset omaohjaajatoiminnasta olivat ristiriitaisia. Esimerkiksi yhden kysymyksen kohdalla toiminta oli ollut asukkaan mielestä liian vähäistä, kun toisen kysymyksen kohdalla selvisi, että asukas oli tyytyväinen nykyiseen tilanteeseen eikä löytänyt toiminnasta kehitettävää. Joskus omaohjaajien ja asukkaiden ajatukset eivät koh-

danneet. He ajattelivat asioista eri tavalla, minkä vuoksi esimerkiksi yksi asukas koki omaohjaajatunnin menneen hukkaan kun keskustelun sijaan tunti menikin asioiden hoitamiseen. Asukkaat toivoivat, että omaohjaajat voisivat kertoa enemmän omaohjaajatoiminnasta ja sen tarjoamista mahdollisuuksista heille. Samalla omaohjaajat voisivat selvittää, mitä asukkaat odottavat ja toivovat esimerkiksi omaohjaajatunnilta.

10 Pohdinta

Tässä osiossa pohdimme omaa toimintaamme opinnäytetyön eri vaiheissa sekä omaa ammatillista kasvuamme työn puitteissa. Lopuksi käsittelemme vielä työn pohjalta nousseita kehitysehdotuksia sekä tutkimuksen hyödyllisyyttä.

10.1 Oman toiminnan reflektointia

Opinnäytetyöprosessi oli helppo aloittaa, koska aihe oli mielenkiintoinen. Halusimme syventää tietämystämme mielenterveyskuntoutujien parissa tehtävästä työstä. Aloittamista helpotti se, että opinnäytetyön aihe oli työelämälähtöinen. Työelämälähtöisyyden vuoksi halusimme tehdä mahdollisimman kattavan työn, jotta siitä olisi oikeasti hyötyä. Aloitimme työskentelyn kartoittamalla aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Teoriaosuuden rajaaminen oli helppoa, koska työemme perustui Viidakkokujan omaohjaajien toimintaan. Toisaalta rajaamista vaikeutti materiaalin runsas määrä. Materiaalin paljoudesta johtuen kirjoitimme aluksi aihealueista liian laajasti, mutta työn edetessä tiivistäminen helpottui. Vaikeuksia tuotti myös työn kannalta olennaisen tiedon löytäminen ja sen kuvaaminen riittävän tiivistä. Aluksi emme osanneet tasapainottaa kirjallisuutta suhteessa Viidakkokujalla tehtävään työhön. Toisista työmenetelmistä ja työtä ohjaavista periaatteista kirjoitimme liian paljon ja toisista liian vähän. Opinnäytetyöprosessin aikana olemme löytäneet tasapainon teorian ja käytännön välille.

Ennen haastatteluita pohdimme, miten ne toteutettaisiin parhaalla mahdollisella tavalla. Mietimme kannattaako meidän jakaa haasteltavat haastattelijoiden kesken vai haastatella heitä yhdessä parina. Päädyimme kuitenkin haastattelemaan heitä parina, koska sitä kautta koimme saavamme haastattelutilanteista mahdollisimman samankaltaisia. Tällöin tulokset eivät riippuisi haastattelijasta. Jännitimme haastatteluja etukäteen. Pelkäsimme, että haastateltavat kieltäytyvät juuri ennen haastatteluja ja että emme saa korvaavia haastateltavia. Yhden haastateltavan kohdalla pelko perumisesta toteutuikin, mutta onneksi saimme hänen tilalleen toisen haastateltavan vielä samana päivänä. Jännitimme myös sitä, saammeko haastateltavilta vastauksia haluttuihin kysymyksiin ja vastaako haastatteluista syntynyt aineisto tutkimuskysymyksiimme. Onneksi jännitys oli kuitenkin turhaa, koska saimme haastatteluista juuri sellaista tietoa, kuin olimme etsineetkin.

Vähäinen kokemuksemme haastattelutilanteista vaikutti haastatteluihin. Aluksi etenimme ehkä turhankin tiukasti haastattelurungon mukaisesti ja emme osanneet esittää riittävästi tarkentavia kysymyksiä. Kokemattomuus näkyi myös siinä, että emme aina odottaneet riittävästi haastateltavien vastauksia, vaan siirryimme liian nopeasti seuraavaan kysymykseen. Joissain tilanteissa olisimme voineet esittää haastateltaville enemmän tarkentavia kysymyksiä vastausten avaamiseksi. Haastatteluiden edetessä kehityimme haastattelijoina ja rohkaisuimme kysymään haastateltavilta tarvittavia tarkennuksia ja lisäyksiä. Jälkikäteen haastatelluita litteroitaessa haastatteluista nousi monia uusia kysymyksiä mitä olisimme voineet kysyä, mutta jotka eivät tulleet mieleen ennen haastattelua tai itse tilanteessa. Esimerkiksi olisimme voineet kysyä millainen on hyvä omaohjaaja tai mikä erottaa hyvän ja huonon omaohjaajan. Haastattelut herättivät meissä erilaisia tunteita. Koimme esimerkiksi ilon, harmin ja turhautumisen tunteita. Haastateltavien toistuvat ”en tiedä” -vastaukset aiheuttivat toisinaan turhautumisen tunteita, kun epäilimme saammeko haastatteluista riittävästi aineistoa opinnäytetyöhön. Lisäkysymyksien ja käsitteiden avaamisen kautta saimme kuitenkin haastateltavilta vastauksia kysymyksiin.

Analyysivaihetta helpotti se, että olimme molemmat olleet läsnä haastattelutilanteissa. Sen avulla pystyimme jakamaan kokemuksiamme haastattelutilanteista ja analysoimaan vastauksia kahdesta eri näkökulmasta. Litterointivaihe oli työläämpi kuin osasimme odottaa. Aikaa kului yllättävän paljon kahdeksan haastattelun litterointiin, koska olimme kokemattomia. Lisäksi toisissa kohdissa oli vaikea saada selvää haastateltavien puheesta, jolloin jouduimme kuuntelemaan kyseistä kohtaa uudestaan ja uudestaan. Litteroimme haastattelut pian niiden tekemisen jälkeen, jotta pystyimme aloittamaan analyysivaiheen mahdollisimman pian. Näin ollen analyysivaiheen alkaessa meillä oli asiat vielä tuoreessa muistissa, joka helpotti olennaisen löytämistä aineistosta.

Koimme analysointiprosessin vaikeaksi, koska meillä ei ollut paljon aikaisempaa kokemusta tämän kaltaisesta työstä. Hankalinta analysoinnissa oli kokonaisuuksien hahmottaminen ja erilaisten ilmiöiden löytäminen aineistosta. Luokittelun aloittaminen tuntui vaikealta, koska meillä oli yhteensä 124 sivua litteroitua aineistoa. Aineistoon tutustumisen ja tutkimuskirjallisuuden palaamisen myötä asiat kuitenkin pikku hiljaa selkiytyivät ja aineistosta alkoi nousta esiin erilaisia luokkia. Aineiston pelkistäminen herätti meissä paljon kysymyksiä. Pohdimme usein, että menetimmekö jotain olennaista, kun karsimme ja pelkistimme aineistoa. Aineiston samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien yhdistäminen luokiksi sujui suhteellisen helposti. Enemmän päänvaivaa tuotti luokkien nimeäminen, mutta yhteisen pohdinnan tuloksena saimme enemmän tai myöhemmin nimen keksittyä.

Johtopäätösten tekeminen saatujen tulosten pohjalta osoittautui odotettua vaikeammaksi. Emme oikein ymmärtäneet, millaiset asiat ovat johtopäätöksiä ja että johtopäätöksen tulee

olla isompi kokonaisuus, joka sisältää monia asioita. Onneksi saimme apua opinnäytetyötämme ohjaavalta opettajalta, joka ohjasi meidät oikeaan suuntaan. Silti johtopäätösten tekeminen oli raskasta, kun kävimme tuloksia läpi uudelleen ja uudelleen, jotta mitään olennaista ei jäisi saavuttamatta. Oman haasteensa työskentelyyn toi myös johtopäätösten ja teorian yhdistäminen. Täysin sopivia lainauksia oli vaikea löytää teoriasta ja niiden yhteensovittaminen johtopäätösten kanssa ei aina ollut mutkatonta. Olemme kuitenkin tyytyväisiä lopputulokseen vaikka se vaatikin paljon työtä.

Koimme opinnäytetyön tekemisen yhdessä antoisana ja mielekkäänä. Meidän onneksemme yhteistyö sujui hyvin. Työnjako oli selkeä ja tasapuolinen mahdollistaen molempien aktiivisen roolin opinnäytetyöprosessissa. Yhdessä tekeminen tarjosi meille mahdollisuuden kahteen näkökulmaan, joka antoi työhön syvyyttä. Yksin tehtäessä opinnäytetyöstä olisi voinut tulla aivan erilainen eikä se luultavasti olisi näin kattava kuin se nyt on. Reflektoimme omaa toimintaamme läpi opinnäytetyöprosessin. Lisäksi pohdimme yhdessä kirjoittamaamme ja mietimme vastaavatko tulokset tutkimuskysymyksiin ja vastaako teoriaosuus tuloksia ja johtopäätöksiä.

Kirjoittaessa lähdimme usein liikkeelle helpommasta aiheesta, jotta pääsimme työskentelyssä alkuun. Alkuun pääsemisen jälkeen meidän oli helpompi tarttua myös vaikeampiin asioihin, kuten tutkimusosion kirjoittamiseen tai johtopäätösten tekemiseen. Toisinaan aika tuntui lentävän siivillä, kun taas joskus työn tekeminen tuntui ”pakkopullalta”. Kirjoittamisen ollessa hankalaa ja ajatusten mennessä solmuun pidimme rohkeasti taukoja, jotta aivot saivat levätä välillä. Tauon jälkeen pääsimme usein kiinni työhön uudella innolla ja uusien ajatusten voimalla. Joskus myös lopetimme työskentelyn siltä päivältä, kun tuntui, ettei meillä ole työhön uutta annettavaa. Loppua kohden stressi kasvoi, kun meistä tuntui siltä, ettei työ valmistu ajallaan. Keskustelun avulla saimme kuitenkin purettua tunteitamme ja löysimme uutta tarmoa. Myös asioiden suunnittelu ja organisointi vähensi stressiä. Kartoittamalla tekemättömiä töitä ja aikatauluttamalla niitä, saimme työskentelyymme rytmiä ja selkeyttä, joka helpotti työskentelyä.

Kokonaisuutena opinnäytetyöprosessi oli suuritöinen. Välillä prosessi tuntui pitkältä ja raskaalta. Tällöin työn tekeminen tuntui vaikealta, kun työtä tuntui olevan enemmän kuin sitä ehti tehdä. Marginalisaatio ja osallisuus -opinnoista oli opinnäytetyön teossa paljon hyötyä. Sieltä pystyimme esimerkiksi ammentamaan paljon kirjallisuutta teoriaosuuteen. Lisäksi opintojen kautta olimme saaneet kokonaiskuvan aikuissosiaalityöstä, joka helpotti työn viitekehysten ymmärtämistä. Lisäksi olemme prosessin kautta saaneet paljon tietoa mielenterveydestä sekä omaohjaajatoiminnasta ja sen työmenetelmistä. Opinnäytetyö kokosi yhteen opiskelemamme asiat ja näimme sen kokoavana, viimeisenä etappina ennen valmistumista. Nähdessämme työmme tulokset, voimme olla tyytyväisiä omaan työskentelyymme ja panokseemme.

10.2 Tutkimuksen hyödyllisyys ja kehitysehdotukset

Toivomme, että opinnäytetyömme antaa Viidakkokujan asumisyksikön omaohjaajille tietoa siitä, missä asioissa he ovat onnistuneet ja mitä pitäisi vielä kehittää. Vaikka opinnäytetyömme tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia Viidakkokujan asukkaita, on se kuitenkin suuntaa antava ja siten hyödyllinen. Haastateltavat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä omaohjaajien toimintaan, mikä varmasti kannustaa omaohjaajia työssään. Palautteen saaminen antaa omaohjaajille mahdollisuuden pohtia omaa työtään ja sen kautta kehittää sitä. Positiivinen palaute kertoo siitä, että omaohjaajat ovat onnistuneet työssään ja kiitoksen saaminen voi lisätä omaohjaajien halua työskennellä asukkaiden hyväksi jatkossa. Rakentava palaute tulee nähdä yhteisön kannalta kasvun paikkana ja kehitysmahdollisuutena.

Kehitysmyönteinen Viidakkokujan asumisyksikkö on ollut tiiviisti mukana opinnäytetyöprosessissa ja olemme käyneet dialogia heidän kanssaan. Yhteistyössä Viidakkokujan työntekijöiden kanssa valitsimme haastateltavat ja hioimme haastattelurunkoa, jotta opinnäytetyöstä tulisi reunaehtojen puitteissa mahdollisimman kattava ja hyödynnettävä. Olemme saaneet heiltä palautetta koko prosessin ajan ja sen avulla olemme voineet kehittää työtä vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla Viidakkokujan tarpeita. Sanojensa mukaan he tulevat hyödyntämään opinnäytetyötämme omaohjaajien toiminnan kehittämässä, koska he ovat kiinnostuneita jalostamaan työtään vastaamaan paremmin asukkaiden tarpeisiin.

Tulosten perusteella omaohjaajatoiminta on tärkeä osa asukkaiden tukemista Viidakkokujalla ja siksi sitä on hyvä kehittää paremmin asukkaiden tarpeita vastaavaksi. Omaohjaajatoiminta voisi olla strukturoidumpaa. Haastateltavat kaipasivat lisää tietoa siitä mitä omaohjaajatoiminta on ja mitä mahdollisuuksia se tarjoaa asukkaille. Vastauksista nousi esille se, että uuden asukkaan muuttaessa Viidakkokujalle, olisi hyvä jos hänelle olisi valmiiksi mietitty omaohjaajat. Ideaalitulanteessa omaohjaaja ottaisi asukkaan vastaan ja kertoisi hänelle Viidakkokujasta ja sen toiminnasta. Asukkaalle annettavassa kansiossa voisi olla esimerkiksi kirjallisesti tietoa omaohjaajatoiminnasta ja sen lisäksi omaohjaaja voisi avata asukkaalle omaohjaajuuden tarkoitusta ja periaatteita Viidakkokujalla.

Omaohjaajatoiminnan tulisi olla organisoidumpaa kesäisin. Haastatteluista ilmeni, että yksi haastatelluista koki saaneensa kesällä normaalia vähemmän tukea. Tästä syystä Viidakkokujalla voisi pohtia sitä, tulisiko vuosilomasijaisten olla kesäisin nimettyinä jonkun tietyn omaohjaajan sijaiseksi. Tällöin kesäijainen voisi keskittyä enemmän tämän omaohjaajan asukkaisiin, jotta asukkaat saisivat yhtäläistä tukea myös kesällä. Vaikka kesäijaiset eivät välttämättä pysty hoitamaan kaikkia omaohjaajan tehtäviin kuuluvia asioita, voisivat he kuitenkin esimerkiksi omaohjaajatunneilla keskustella asukkaiden kanssa yleisellä tasolla kuulumisista ja

viettää aikaa heidän kanssaan. Tällöin Viidakkokujalla voidaan varmistaa omaohjaajuuden jatkuvuus myös omaohjaajien vuosilomien aikana.

Omaohjaajatunnin uutuudesta johtuen se hakee vielä muotoaan Viidakkokujalla. Siihen liittyvistä käytännön asioista olisi kuitenkin hyvä sopia yhteisesti, jotta kaikilla asukkailla on yhtäläiset oikeudet omaohjaajatuntiin liittyen. Esimerkiksi tulisi sopia siitä, miten usein omaohjaajatunteja on. Tämän jälkeen asukkaille tulisi kertoa heidän oikeuksistaan omaohjaajatunteihin ja siitä, miten usein tunteja on tarjolla ja mitä ne voivat sisältää. Myös asukkaan kanssa on hyvä etukäteen sopia siitä, miten omaohjaajatunti tullaan käyttämään. Sovituista omaohjaajatunneista on tärkeää pitää kiinni. Haastattelujen perusteella tärkeäksi koettiin se, että jos omaohjaaja joutuu perumaan omaohjaajatunnin, ottaa hän itse yhteyttä asukkaaseen sopiakseen uuden ajan mahdollisimman pian. Kysyttäessä miten haastateltavat haluaisivat käyttää omaohjaajatunnin, nousi esiin se, että he haluaisivat virallisten asioiden rinnalle myös mukavaa tekemistä. Vaikka he kokivat tärkeäksi osaksi omaohjaajatuntia myös asioiden hoitamisen ja arjenhallinnasta huolehtimisen, puhuivat he paljon myös vapaamuotoisemmasta ohjelmasta. He haluaisivat esimerkiksi käydä omaohjaajan kanssa kävelyllä, elokuvissa tai syömässä. Siksi omaohjaajatunnilla on tärkeää selvittää työn reunaehtojen puitteissa, mitä asukas haluaa tehdä kyseisellä tunnilla ja mahdollisuuksien mukaan vaihdella omaohjaajatunnin sisältöä eri tapaamiskerroilla.

Lähteet

Adams, R. 1996. Social work and empowerment. Basingstoke: Macmillan press.

Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. 2005. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Viitattu 12.5.2011. http://www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf

Asunnottomat 2010. 2011. Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus. Viitattu 14.11.2011. <http://www.ara.fi/download.asp?contentid=24627&lan=sv>

Asunto ensin. Nimi ovesa -hankkeen koordinaatioryhmä. Viitattu 21.4.2011. http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4. painos. Tampere: Vastapaino.

Granfelt, R. 2010. Nimi ovesa -hanke. Verkostotapaamisen muistio. Vantaa. Viitattu 21.4.2011. http://www.asuntoensin.fi/files/625/R4_20101122_M.pdf

Haapala, T. & Hyvönen, K. 2002. Omahoitajan toiminnan itsearviointikriteerien laatiminen ja niiden arviointi. Teoksessa T. Munnukka & P. Aalto (toim.) Minun hoitajani. Näkökulmia omahoitajuuteen. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1980. Teemahaastattelu. Tampere: Gaudeamus.

Hirsjärvi, S. 2002. Metodologiset ja teoreettiset lähtökohdat. Teoksessa S. Hirsjärvi & P. Remes & P. Sajavaara. Tutki ja kirjoita. 6-8. painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. 2002. Tutkimuksen reliäabelius ja validius. Teoksessa S. Hirsjärvi & P. Remes & P. Sajavaara. Tutki ja kirjoita. 6-8. painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. 2002. Tutkimustyytit ja aineistonkeruun perusmenetelmät. Teoksessa S. Hirsjärvi & P. Remes & P. Sajavaara. Tutki ja kirjoita. 6-8. painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hokkanen, L. 2009. Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa M. Mäntysaari & A. Pohjola & T. Pösö. Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Hyttinen, L. 2003. Palveluohjauksen vaikuttavuutta määrittämässä. Teoksessa Satka, M. & Pohjola, A. & Rajavaara, M. Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi.

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. 2002. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 31.10.2011. http://www.tenk.fi/hyva_tieteellinen_kaytanto/htkfi.pdf

Iija, A. 2009. Voimaantuminen kehityshaasteena. Teoksessa K. Hentinen & A. Iija & E. Mattila. Kuuntele minua. Mielenterveytyön käytännön menetelmiä. Helsinki: Tammi.

Isoherranen, K. 2005. Moniammatillinen yhteistyö. Porvoo; Helsinki: WSOY.

Isoherranen, K. & Rekola, L. & Nurminen, R. 2008. Enemmän yhdessä. Moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY oppimateriaalit.

- Jokinen, A. 2008. Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. 2008. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. 2002. Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, K. & Forsberg, H. & Roivainen, I. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Järvenpää, E. 2006. Laadullinen tutkimus. SoberIT jatko-opintoseminaari. Helsingin teknillinen korkeakoulu. Viitattu 26.10.2011.
<http://www.cs.tut.fi/~ihtesem/k2007/materiaali/luento4.pdf>
- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2004: Kuntoutuksen perusteet. Vantaa: WSOY.
- Kananen, J. 2008. Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kettunen, R. & Kähäri-Wiik, K. & Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2009. Kuntoutumisen mahdollisuudet. 4. uudistettu painos. Helsinki: WSOYpro.
- Kiviniemi, L. & Läksy, M-L. & Matinlauri, T. & Nevalainen, K. & Ruotsalainen, K. & Seppänen, U-L. & Vuokila-Oikkonen, P. 2007. Minä mielenterveystyön tekijänä. Helsinki: Edita Prima.
- Koskinen, T. 2010. Vantaa. Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. Vantaa: Vantaan kaupunki sosiaali- ja terveystoimi. Viitattu 21.4.2011.
http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/63983_viidakkokujan_esite_net.pdf
- Kuronen, M. 2004. Valtaistumista vai voimavaraistumista. Feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa M. Kuronen & R. Granfelt & L. Nyqvist & P. Petrelius. Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.
- Leinonen, A. 2010. Viidakkokujan asumisyksikössä vietettiin avajaisia. Vantaa: Vantaan kaupunki. Viitattu 21.4.2011.
http://www.vantaa.fi/i_perusdokumentti.asp?path=1;135;137;220;4736;133011
- Lipponen, V. 2002. Sairaanhoidajan ja potilaan yhteistyösuhteen filosofinen tarkastelu. Teoksessa T. Munnukka & P. Aalto (toim.) Minun hoitajani. Näkökulmia omahoitajuuteen. Helsinki: Tammi.
- Liukko, E. 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA: Heikki Waris -instituutti. Viitattu 12.4.2011.
http://www.socca.fi/files/78/Kuntouttavaa_sosiaalityota_paikantamassa.pdf
- Miller, W. 2008. Motivaation ja muutoksen käsitteellistäminen. Teoksessa A. Koski-Jännes & L. Riittinen & P. Saarnio. (toim.) Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Helsinki: Tammi.
- Mönkkönen, K. 2007. Palveluohjaus dialogisena kohtaamisena. Viitattu 23.5.2011.
http://www.sosiaaliportti.fi/File/1a588ee3-9e4c-4c52-9571-e4a91b04b9d7/po_seminaari_monkkonen.pdf
- Mönkkönen, K. 2007. Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.

Narumo, R. 2006. Voiko kuntoutumista ohjata. Ohjaava työote mielenterveystyössä. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Nimi oversa. Palveluinnovaatiot pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisessä. 2010. Hanke-suunnitelma. Viitattu 21.4.2011.
<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=75197&lan=fi>

Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen vuoteen 2015 mennessä. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma 2008. Ohjelmatyöryhmä AHKERAT. Helsinki. Viitattu 21.4.2011.
<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=79084>

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma 2008-2011. 2008. Ympäristöministeriö. Viitattu 21.4.2011. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=827&lan=fi#a1>

Pohja, A. 1999. Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Virtanen, P. Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä.

Pukuri, T. 2002. Yksilövastuinen hoitotyö ja sen mittaaminen. Teoksessa T. Munnukka & P. Aalto (toim.) Minun hoitajani. Näkökulmia omahoitajuuteen. Helsinki: Tammi.

Punkanen, T. 2001. Mielenterveystyö ammattina. Helsinki: Tammi.

Raunio, K. 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, K. 2009. Olennainen sosiaalityössä. 2. uudistettu painos. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Rissanen, P. 2007. Skitsofreniasta kuntoutuminen. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Rostila, I. 2001. Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2009. Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Viitattu 21.4.2011.
http://www.fsd.uta.fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf

Saaristo, K. 2000. Avoin asiantuntijuus. Saarijärvi: Nykykulttuurin tutkimuskeskus. Jyväskylän yliopisto.

Seikkula, J. & Arnkil, T. E. 2005. Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi.

Sivistystoimen arvot. 2010. Vantaan kaupunki. Viitattu 12.5.2011.
http://www.vantaa.fi/i_perusdokumentti.asp?path=1;216;6265;130997

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. Kaste 2008-2011. 2008. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:6 Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 21.4.2011.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3683.pdf&title=Sosiaali__ja_terveydenhuollon_kansallinen_kehittamisohjelma_KASTE_2008_2011_fi.pdf

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2002. Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Suominen, S. 2002. Henkilökohtainen palveluohjaus. Case management mielenterveystyössä. Helsinki: Omaiset mielenterveystyön tukena Uudenmaan yhdistys ry.

Suominen, S. & Tuominen, M. 2007. Palveluohjaus. Portti itsenäiseen elämään. Helsinki: Profami.

Syrjälä, L. & Ahonen, S. & Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1994. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.

Särkelä, A. 1994. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. 2. muuttamaton painos. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Särkelä A. 2001. Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.

Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos. 2008. Mielenterveys. Viitattu 12.4.2011.
http://www.ktl.fi/portal/suomi/tietoa_terveydesta/terveys_ja_sairaudet/mielenterveys/

Toivio, T. & Nordling, E. 2009. Mielenterveyden psykologia. Tampere: Edita.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turku, R. 2007. Muutosta tukemassa. Valmentava elämäntapaohjaus. Helsinki: Edita.

Tuusa, M. 2005. Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. 2010. Vantaa: Vantaan kaupunki. Viitattu 21.4.2011.
http://www.asuntoensin.fi/files/623/R4_20101122_A.pdf

Vilén, M. & Leppämäki, P. & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Virtanen, M. 2002. Yksilövastuisen hoitotyön ihmiskäsitys. Teoksessa T. Munnukka & P. Aalto (toim.) Minun hoitajani. Näkökulmia omahoitajuuteen. Helsinki: Tammi.

Vuori-Kemilä, A. & Stengård, E. & Saarelainen, R. & Annala, T. 2007. Mielenterveys- ja päihdetyö: yhteistyötä ja kumppanuutta. 4. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Yliruka, L. 2000. Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Helsinki: Stakes.

Liitteet

Liite 1 Kuntoutussuunnitelma

VIIDAKKOKUJAN TUETUN ASUMISEN YKSIKKÖ

pvm.

VIIDAKKOKUJA 6

LAATIJA:

01400 VANTAA

MUUTTOPÄIVÄ:

PUH. 050-3181445

KUNTOUTUSSUUNNITELMA

ASIAKKAAN NIMI:

HENKILÖTUNNUS:

OSOITE:

PUH :

LÄHIOMAINEN:

EDUNVALVOJA:

OMAOHJAAJAT:

KENELLE SAA LUOVUTTA A TIETOJANI:

DIAGNOOSIT:

ALLERGIAT:

RUOKAVALIO:

LÄÄKITYS:

MUUTA HUOMIOITAVAA:

YHTEISTYÖTAHOT:

HENKILÖKOHTAINEN HYGIENIA:

RUOKATALOUDEN HOITO JA RUOKAILU:

KODINHOITO:

LÄÄKKEET:

RAHA-ASIAT:

ASIOINTI:

HAMMASHOITO:

SOSIAALITURVA: KUNTOUTUSRAHA- TAI TUKI, LÄÄKEKORVAUKSET YM.

Asumistuki Kyllä

Hoitotuki Kyllä

Lääkekorvaukset Kyllä

HANKINNAT:

OMAISTEN OSUUS: ---

OHJAUKSEN JA TUEN TAVOITTEET ITSENÄISESSÄ ASUMI- SESSA

ASUKKAAN TAVOITTEET

Lyhyenajan tavoitteet:

Pitkänajan tavoitteet:

ASUKKAAN VOIMAVARAT:

KEINOT/SUUNNITELMA MITEN TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN:

SEURANTA pvm ja kenen kanssa esim. omaohjaaja:

MUUTA HUOMIOITAVAA:

KUNTOUTUMISEN TAVOITTEET:

KUNTOUTUMISEN SEURANTA:

PSYKKINEN VOINTI

ASUKKAAN TAVOITTEET:

ASUKKAAN VOIMAVARAT:

KEINOT/SUUNNITELMA MITEN TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN:

VAROMERKIT:

SEURANTA:

FYYSINEN VOINTI

ASUKKAAN TAVOITTEET:

ASUKKAAN VOIMAVARAT:

KEINOT/SUUNNITELMA MITEN TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN:

SEURANTA:

SOPIMUKSET

SUOSTUN, ETTÄ HENKILÖKUNTA VOI TULLA TARVITTAESSA AVAIMELLA
ASUNTOONI ESIM. SAIRASTAPAUKSEN SATTUESSA
KYLLÄ x

SUOSTUN TEKEMÄÄN AUDIT - TESTIN JA UUSIMAAN SEN KUNTOU-
TUSSUUNNITELMANI PÄIVITYKSEN YHTEYDESSÄ
KYLLÄ x

HENKILÖKUNNAN EPÄILLESSÄ PÄIHDEILAA, SUOSTUN, ETTÄ MINUT
VOIDAAN PUHALLUTTA TAI LÄHETTÄÄ SEULAAN
KYLLÄ x

pvm __.__.2011

ASUKKAAN ALLEKIRJOITUS:

TYÖNTEKIJÄN ALLEKIRJOITUS:

OMAISEN ALLEKIRJOITUS:

Liite 2 Asukassäännöt

ASUKASSÄÄNNÖT

En käytä päihteitä enkä esiinny päihtyneenä yhteisissä tiloissa

Henkilökunta voi tarpeen vaatiessa puhalluttaa tai lähettää minut seulaan päihtymisepäilyksen pois sulkemiseksi

En uhkaile, kiristä tai varasta muilta asukkailta enkä yhteisistä tiloista

En käytä henkistä enkä fyysistä väkivaltaa henkilökuntaa tai toisia asukkaita kohtaan

Sovin yövieraista henkilökunnan kanssa

Tupakoin vain parvekkeella tai ulkotiloissa

Käyttäydyn yhteisissä tiloissa asiallisesti ja toisia kunnioittaen, henkilökunta voi tarpeen vaatiessa ohjata minut pois yhteisistä tiloista ja antaa toistuvasta häiriökäyttäytymisestä varoituksen

Asunnon ja yleisten tilojen tahallinen turmeleminen on kiellettyä

Sitoudun noudattamaan omaa kuntoutus- ja viikkosuunnitelmaani

Sitoudun lääkärin määräämään lääkitykseeni ja lääkkeiden otto aikoihin

Ilmoitan lomat, muualla yöpymiseni ja viikonloppu menot henkilökunnalle

En lainaa rahaa tai tavaraa muille tai muilta asukkailta

Korvaan itse kadottamani avaimet

Päivystyspuhelimeen voin ottaa yhteyttä hätätapauksissa, en esim. oven avausta varten (nro 050-3181 444)

Päivystyspuhelimessa vastaa henkilökunta klo 21.00-07.00

Sääntöjen noudattamatta jättämisestä seuraa kaksi kirjallista varoitusta ja niiden jälkeen vuokrasopimuksen purkaminen

Olen lukenut asukassäännöt ja sitoudun niihin

Vantaalla __.__.2011

Asukkaan allekirjoitus

Työntekijän allekirjoitus

Liite 3 Kriisiasunnon säännöt

KRIISIASUNNON SÄÄNNÖT

Ilmoitan henkilökunnalle menoistani ja jätän avaimen henkilökunnalle poistuessani talosta.

Sitoudun palaamaan taloon klo 20.30 mennessä.

En ole öitä pois asunnosta asumisjakson aikana kuin sovitusti.

En tupakoi asunnossa, ainoastaan ulkotiloissa.

Kriisiasunto tarkastetaan henkilökunnan toimesta viikoittain, jotta henkilökunta voi arvioida asukkaan toimintakykyä/ itsenäistä selviytymistä, asunnon siisteyttä, asukkaan vointia jne.

Asunto tarkastetaan pois lähdön yhteydessä ja sitoudun korvaamaan kadonneet tai rikkinäiset tavarat.

Sitoudun henkilökunnan antamaan ohjaukseen.

Kriisiasunnon sääntöjen lisäksi sitoudun asukassääntöihin ja talon järjestyssääntöihin.

Sääntöjen noudattamatta jättämisestä seuraa asumisen/ harjoittelun keskeytyminen.

Vantaalla __.__.20__

Asukkaan allekirjoitus

Henkilökunnan allekirjoitus

Liite 4 Haastattelurunko

Teemahaastattelu omaohjaajuudesta.

Taustakysymykset.

- Sukupuoli?
- Ikä?
- Aikaisempi asuminen.
 - o Missä olet asunut ennen Viidakkokujalle tuloa?
- Tulo Viidakkokujalle
 - o Miksi tulit Viidakkokujalle
 - o Mistä tulit Viidakkokujalle?
 - o Mitä kautta tulit Viidakkokujalle?
- Suunniteltu asiakkuus.
 - o Miten kauan olet asunut Viidakkokujalla?
 - o Miten kauan sinun on ajateltu asuvan Viidakkokujalla?
- Miten taustalla oleva sairaus vaikuttaa arkeesi?
 - o Miten se vaikuttaa suhteessa muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan?
- Kuvaile arkiviikkosi.
 - o Mitä teet Viidakkokujalla?
 - o Mistä arkesi koostuu?

Omaohjaajuus asiakkaiden näkökulmasta.

- Mitä omaohjaajuus sinulle tarkoittaa?
- Tiedätkö mitä omaohjaaja tekee? Mitä hänen tehtäviinsä kuuluu?
- Onko sinulla aikaisempaa kokemusta omaohjaajuudesta?
 - o Miten Viidakkokujan omaohjaajien toiminta eroaa verrattuna aiempiin kokemuksiisi?
- Tiedätkö, ketkä ovat omaohjaajiasi?
- Mitä olet tehnyt omaohjaajiesi kanssa täällä asuessasi?
- Mitkä ovat omat voimavarasi? Missä pärjät itsenäisesti?
- Missä asioissa tarvitset omaohjaajasi apua ja tukea?
- Miten talon säännöt vaikuttavat kuntoutumiseesi?
 - o Miten säännöt vaikuttavat sinun ja omaohjaajiesi väliseen yhteistyösuhteeseen?
- Millaista tukea ja apua saat muualta kuin Viidakkokujalta?
 - o Miten tämä Viidakkokujan ulkopuolinen tuki sopii yhteen Viidakkokujan tarjoaman tuen kanssa?
- Mikä osuus mielestäsi omaisilla / läheisillä on omaohjaajuudessa?
 - o Miten omaisia / läheisiä saataisiin paremmin mukaan toimintaan?
- Mikä merkitys vertaistuellla on sinulle?
 - o Tarjoaako Viidakkokuja sinulle mahdollisuuden vertaistukeen?

Omaohjaajuuden merkitys asiakkaille.

- Mitä omaohjaaja sinulle merkitsee?
- Mitkä ovat sinun omat tavoitteesi kuntoutumisessa?
 - o Millainen on mielestäsi riittävän hyvä kuntoutuminen?
 - o Miten omaohjaajasi tukevat sinua näiden tavoitteiden saavuttamisessa?
 - o Miten omaohjaajat voisivat paremmin tukea sinua tavoitteidesi saavuttamisessa?
- Miten olet kokenut omaohjaajien merkityksen kuntoutumisesi edistymisessä?
- Oletko saanut riittävästi apua/tukea omaohjaajiltasi? Jos olet / et ole, niin miksi näin?
- Mikä on sinulle tärkeää omaohjaajuudessa?
- Mitä haluaisit tehdä omaohjaajiesi kanssa?
- Missä arjen asioissa haluaisit enemmän tukea/apua?
- Mitä hyvää omaohjaaja toiminnassa on? Mitä huonoa?

- Mikä on ollut mielestäsi toimivaa?
 - Mitä kehitettävää omaohjaaja-toiminnassa on?
- Kenen apua haluaisit / tarvitsisit enemmän?
 - Voisiko Viidakkokuja tukea sinua jollakin tavalla paremmin?
 - Voisiko jokin muu taho auttaa sinua kuntoutumisessasi?
- Viidakkokujalla on eri alojen osaajia, kuten sosionomi, sairaanhoitaja ja lähihoitaja.
 - Miten henkilökunnan erilaista osaamista voisi hyödyntää tukemaan kuntoutumistasi?
 - Miten eri lainen osaaminen näkyy omaohjaajien toiminnassa?

Omaohjaajatunti.

- Mitä merkitystä omaohjaajatunnilla on sinulle?
- Miten haluaisit käyttää omaohjaajatunnin?
- Mikä on sinulle tärkeintä omaohjaajatunnissa?

Liite 5 Tutkimuslupapäätös

VANTAA KAUPUNKI
VANDA STAD

VIRANHALTIJAN PÄÄTÖS

64 /2011 1 (3)

Dno SOSTER.3543/2011/092

1.9.2011

Sosiaali- ja terveystoimi/Perhepalvelut
Perhepalvelujen johtaja Maritta Pesonen

Tutkimusluvan myöntäminen/Omaohjaaajuuden merkitys mielenterveyskuntoutuksessa/Jenni Vuorinen ja Sarri Äijälä

Tutkimuslupa liittyy Laurea Ammattikoulun opiskelijoiden Jenni Vuorisen ja Sarri Äijälän ammatilliseen oppimäytetyöhön.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten lisätä asukaslähtöisyyttä ja asukkaiden osallisuutta omaohjaajien toiminnassa Viidakkokujan tuetun asumisen yksikössä.

Tutkimusaineisto kerätään haastattelemalla kuutta Viidakkokujan asukasta.

Tutkimuksen toteutuksesta on sovittu yksikön johtajan Tuula Koskisen kanssa.

Asumispalvelujen ja yhteisötyön yksikön esimies Virve Flinkkilä puoltaa tutkimusluvan myöntämistä.

Päätös:

Myöntää luvan Jenni Vuoriselle ja Sarri Äijälälle tutkimuksen suorittamiseen lomakkeen mukaisin tiedoin.

Täytäntöönpano:

Jenni Vuorinen ja Sarri Äijälä

Aikuisasiasiaalityön palvelupäällikkö Maarit Sulavuori

Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö/Tuula Koskinen

Asumispalvelujen ja yhteisötyön yksikön esimies Virve Flinkkilä

Sosiaali- ja terveystoimialue

Päiväys Vantaa 1.9.2011

Allekirjoitus

Nimen selvennys

Maritta Pesonen

Virka-asema

Perhepalvelujen johtaja

Oikaisuvaatimusosoitus

Tähän päätökseen tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen.

Oikaisuvaatimuksen saa tehdä se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa (asianosainen) sekä kunnan jäsen.

Oikaisuvaatimus tehdään sosiaali- ja terveystoimialueelle ja toimitetaan Vantaan kaupungin kirjaamoon osoitteeseen Asematie 7, 01300 Vantaa, käyntiosoite Kielotie 13, 1300 Vantaa tai sähköpostitse osoitteella: kirjaamo.@vantaa.fi.

VANTAAN KAUPUNKI
VANDA STAD

VERIHALLITSIAN PÄÄTÖS

64 /2011 2 (3)

Dno SOSTER 3543/2011/092

1.9.2011

Sosiaali- ja terveystoimi/Perhepalvelut
Perhepalvelujen johtaja Maritta Pesonen

Oikaisuvaatimus on tehtävä 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Kunnan jäsenen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, kun pöytäkirja on asetettu julkisesti nähtäväksi. Asianosaisen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, jollei muuta näytetä, 7 päivän kuluttua kirjeen lähettämisestä, saantitodistuksen osoittamana aikana tai erilliseen tiedoksiantotodistukseen merkittynä aikana.

Oikaisuvaatimukseen on liitettävä päätös. Oikaisuvaatimuksesta on käytävä ilmi vaatimus perusteineen ja se on oikaisuvaatimuksentekijän allekirjoitettava. Oikaisuvaatimuksessa on ilmoitettava osoite, minne oikaisuvaatimuksen johdosta annettava päätös lähetetään. Oikaisuvaatimukseen on liitettävä muutoksenhakijan tarpeelliseksi katsomat asiakirjat.

Sähköistä asiakirjaa ei tarvitse täydentää allekirjoituksella, jos asiakirjassa on tiedot lähettäjistä eikä asiakirjan alkuperäisyyttä tai eheyttä ole syytä epäillä.

Sähköinen viesti katsotaan saapuneeksi viranomaiselle silloin, kun se on viranomaisen käytettävissä vastaanottolaitteessa tai tietojärjestelmässä siten, että viestiä voidaan käsitellä.

Oikaisuvaatimus on toimitettava oikaisuvaatimusviranomaiselle ennen oikaisuvaatimusajan päättymistä viraston aukioloaikana. Oikaisuvaatimus toimitetaan aina omalla vastuulla.

Asianosainen saa esittää päätöksen tehneelle/esitelleelle viranhaltijalle päätöksen muuttamista, jos hän katsoo, että päätöksessä on asia- tai kirjoitusvirhe - hallintolaki, 50 § ja 51 § (434/2003). Vain valmistelu, täytäntöönpano, virkaehtosopimuslain tai virkaehtosopimuksen soveltamista tai muuta erikseen laissa määriteltyä vastaavaa asiaa koskevin osin päätökseen ei saa tehdä oikaisuvaatimusta tai valitusta - kuntalaki 91 § (365/1995), kunnallinen virkaehtosopimuslaki, 26 § (691/1970). Päätöksen tehnyt/esitellyt viranhaltija antaa lisätietoja asiasta - hallintolaki, 44 § (434/2003).

Tämä päätöspöytäkirja on yleisesti nähtävänä

Aika: 6.9.2011 klo 12 - 14

Paikka: Sosiaali- ja terveysvirasto, Peltolantie 2 D, 01300 Vantaa

Tiedoksianto asianosaiselle:

1. Lähetetty tiedoksi kirjeellä (kuntalaki 95 §)

Asianosainen:

Annettu postin kuljetettavaksi .

Annettu tiedoksi sähköisenä viestinä

Tiedoksiantaja:

VANTAAN KAUPUNKI
VANDA STAD

VERIHALLITUN PÄÄTÖS

64 /2011 3 (3)

Dno SOSTER 3543/2011/092

1.9.2011

Sosiaali- ja terveystoimi/Perhepalvelut
Perhepalvelujen johtaja Maritta Pesonen

2. Luovutettu asianosaiselle

Paikka:

Aika:

Asianosainen:

Vastaanottajan allekirjoitus _____

Tiedoksiantajan allekirjoitus _____

Päätöspöytäkirjan oikeaksi todistaminen

Allekirjoitetun ja edeltäkäs in ilmoitettuna aikana nähtävänä olleen päätöspöytäkirjan oikeaksi todistaa:

Päiväys Vantaa

Allekirjoitus

Nimen selvennys

Virka-asema